

VILNIAUS UNIVERSITETAS

Inga Strungytė-Liugienė

**XIX AMŽIAUS PIRMOSIOS PUSĖS SURINKIMININKŲ
GIESMYNŲ ISTORIJA (GENEZĖ IR KALBA)**

Daktaro disertacija

Humanitariniai mokslai, filologija (04 H)

Vilnius, 2014

Disertacija rengta 2004–2014 metais Vilniaus universitete

Mokslinė vadovė

doc. dr. Birutė Kabašinskaitė

(Filologijos fakultetas, humanitariniai mokslai, filologija – 04 H)

Mokslinė konsultantė

habil. dr. Ona Aleknavičienė

(Lietuvių kalbos institutas, humanitariniai mokslai, filologija – 04 H)

Turinys

1. Įvadas.....	5
2. Surinkimininkų giesmynų istorinis ir kultūrinis kontekstas.....	13
2. 1. Surinkimai Mažajoje Lietuvoje	13
2. 2. Surinkimų ištakos.....	17
3. Giesmynas <i>Visokios naujos giesmės arba evangeliški psalmi</i> (1817)	20
3. 1. Giesmyno autorystės problema	22
3. 2. Veikalo sandara	25
3. 3. Giesmių rinkinio struktūra	27
3. 4. Giesmyno vertėjai ir originalių giesmių autoriai	31
4. Giesmynėlis <i>Mažos giesmių knygelės</i> (1819).....	35
4. 1. Veikalo sandara ir struktūra	35
5. Lietuviškieji giesmyno <i>Visokios naujos giesmės arba evangeliški Psalmi</i> (1817) šaltiniai	37
5. 1. Giesmės iš Adomo Frydricho Šimelpenigio ir Jono Berento giesmyno	37
5. 2. Giesmės iš Gotfrydo Ostermejerio giesmyno	39
5. 3. Santykis su XVIII amžiaus mažaisiais giesmynėliais.....	49
6. Giesmynų kalba	53
6.1. Giesmyno <i>Visokios naujos giesmės arba evangeliški Psalmi</i> (1817) kalbos ypatybės	53
6.2. Kai kurie giesmyno <i>Visokios naujos giesmės arba evangeliški Psalmi</i> (1817) šaltiniai ir jų kalbos ypatybės	71
6.2.1. Ar trys anoniminės giesmės taip pat susijusios su Ostermejerio giesmynu?	71
6.2.2. Johanno Arndto maldų vertėjo klausimas.....	74
6. 3. Giesmynėlio <i>Mažos giesmių knygelės</i> (1819) kalbos ypatybės.....	82
7. Vokiškieji giesmynų <i>Visokios naujos giesmės arba evangeliški Psalmi</i> (1817) ir <i>Mažos giesmių knygelės</i> (1819) šaltiniai	85
7. 1. Halės pietizmas ir vokiškieji XVIII amžiaus Karaliaučiaus giesmynai	85

7. 2. Verstinės Mertikaičio giesmynų giesmės.....	91
7. 3. Frantzo Alberto Schultzo 1752 metų giesmynas – vienas iš Mertikaičio giesmynų šaltinių	92
7. 4. Ernsto Gottliebo Woltersdorfo 1768 metų giesmynas – dar vienas Mertikaičio giesmynų šaltinis.....	105
7. 5. Mertikaičio giesmynų ryšys su Christiano Gregoro <i>Gesangbuch,</i> <i>zum Gebrauch der evangelischen Brüdergemeinen</i> (1787)	114
8. Surinkimininkų giedojimo ypatumai	116
9. Išvados	123
10. Priedai.....	127
11. Šaltiniai.....	146
12. Literatūra	152

Lentelių sąrašas

1 lentelė. <i>MerG</i> vertimai iš Schultzo 1752 metų giesmyno.	101
2 lentelė. <i>MerMGK</i> vertimai iš Schultzo 1752 metų giesmyno.	104
3 lentelė. <i>MerG</i> ir <i>MerMGK</i> vertimai iš Woltersdorfo 1768 metų giesmyno.	111
4 lentelė. <i>MerG</i> giesmės, turinčios atitikmenų Berento, Šimelpenigio, Milkaus ir Keberio giesmynuose.....	127
5 lentelė. <i>MerG</i> giesmės iš Ostermejerio giesmyno.	132
6 lentelė. <i>MerG</i> ir <i>MerMGK</i> giesmių melodijos Hoffheinzo, Niemanno ir rankraštiniuose natų rinkiniuose.	141

1. Įvadas

Darbo objektas ir tyrimo šaltiniai. Disertacijos objektas yra XIX amžiaus pirmosios pusės Mažosios Lietuvos surinkimininkų giesmynų ir jų giesmių istorija tekstologiniu, lingvistiniu požiūriu.

Vienas pagrindinių tyrimo šaltinių – surinkimininkų giesmyno *Visokios naujos giesmės arba evangeliški Psalmi* antrasis leidimas. Naudotasi egzemplioriumi, saugomu Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje, Retų knygų ir rankraščių skyriuje (signatūra A4/817). Giesmyno pavadinimas: *Wißfokies Naujes Giesmes arba Ewangelißki Pfalmai*, kuros ikbolei alle wienas Knvgas ūrinktas ir pagal noreiima kelliu Nūbaznu Dußiu i Druka Padūtas. Antrū kartū Ißpauftas. Tilžė, 1817. Raštáis ißpauftas prie Endrikis Poft Karalißkas Druckorus ir Knygininkas (toliau – *MerG*). Pirmasis giesmyno leidimas (1800 metų) nėra išlikęs. Giesmyno sudarytojas – Kristijonas Endrikis Mertikaitis.

Dar vienas šaltinis – giesmynėlis *Mažos giesmių knygelės* (manoma, sudarytas minėto Kristijono Endrikio Mertikaičio). Naudotasi egzemplioriumi¹, saugomu Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje, Retų knygų ir rankraščių skyriuje (signatūra A 3/819). Giesmyno pavadinimas: *Mazos Giesmju Knygeles, iß wienu ir kittu Wokißku Knvgu Lietuwißkai perguldytos ir antra karta Ißpauftos. Tilžei’, 1819. Raštáis ißpaufta pri Endrikio Poft, Druckoraus ir Knygeninko (toliau – *MerMGK*). Tai antrasis giesmyno leidimas, pirmasis (1804 metų) neišlikęs.*

Medžiaga, susijusi su vokiškais giesmynų šaltiniais, disertacijai daugiausia rinkta 2006 ir 2007 metais Vokietijoje². Pasinaudota Hildesheimo ir Halės (Vokietija) bibliotekose esančiais šaltiniais:

1. Frantzo Alberto Schultzo giesmynu *Kern Alter und Neuer geistreicher Lieder, Als der Zweyte Theil* (1752, Königsberg).
2. Ernsto Gottliebo Woltersdorfo giesmynu *Sämtliche Neue Lieder oder Evangelische Psalmen* (1768, Berlin).

¹ Težinomi du šio veikalo egzemplioriai.

² Už galimybę dirbti Vokietijos bibliotekose nuoširdžiai dėkoju Fritzo Thysseno fondui Halėje.

Analizei buvo svarbūs ir kiti identifikuoti veikalai, susiję su tiriamaisiais lietuviškais giesmynais. Juos galima sugrupuoti šitaip:

1. XVIII amžiaus Karaliaučiaus vokiški giesmynai (Arnoldo Heinricho Sahmės *Der Singende Christ* (1730), Jono Jokūbo Kvanto *Neue Sammlung Alter und Neuer Lieder* [1735], Georgo Friedricho Rogallio *Kern Alter und neuer Lieder* (1744) ir Michaelio Lilienthalio *Vernünftiger Gottesdienst des Singens* (1752)).
2. XVIII amžiaus kitų vokiškų regionų giesmynai (Johanno Friedricho Kasimiro Rosenbergerio, Christiano Huhno *Mitauisches Gesangbuch* [1771], Christiano Gregoro *Gesangbuch, zum Gebrauch der evangelischen Brüdergemeinen* (1778, Barby)).

Darbo tikslai ir uždaviniai. Šiame darbe siekiama ištirti Mažosios Lietuvos giesmynų *Visokios naujos giesmės arba evangeliški Psalmi* (1817) ir *Mažos giesmių knygelės* (1819) genezę ir kalbą. Darbo uždaviniai: 1) apžvelgti istorinį, socialinį bei kultūrinį kontekstą – surinkimininkų judėjimą, su juo idėjiškai susijusį pietizmo sąjūdį, 2) aptarti veikalų struktūrą, 3) išanalizuoti sąsajas su XVIII–XIX amžiaus pradžios lietuviškais Mažosios Lietuvos giesmynais, 4) nustatyti giesmynų kalbos santykį su to meto rašomąja Mažosios Lietuvos kalba; veikalų atribuciją, 5) apžvelgti XVIII amžiaus Karaliaučiaus vokiškų giesmynų istoriją, 6) ištirti giesmynų šaltinius, 7) aptarti surinkimininkų giedojimo ypatumus.

Temos naujumas ir aktualumas. XIX amžiaus pirmosios pusės Mažosios Lietuvos surinkimininkų giesmynai istorikų, literatūrologų ir kalbininkų iki šiol aptarti gana fragmentiškai, tai buvo labiau apžvalginio pobūdžio tyrimai. Šioje disertacijoje pirmą kartą išsamiai analizuojama giesmynų ir jų dalių sandara, kalba ir šaltiniai, apžvelgiami XVIII amžiaus Karaliaučiaus vokiški giesmynai, kurie reikšmingai veikė bei formavo lietuviškąją himnodiją, atskleidžiamas Halės pietizmo vaidmuo, sudarant vokiškų ir lietuviškų giesmynų repertuarą.

Darbas bus aktualus giesmynų istorijos, XIX amžiaus pradžios Mažosios Lietuvos rašomosios kalbos tyrimams, pietistų kūrybos, jų vertimų analizėms kituose Mažosios Lietuvos religiniuose raštuose.

Struktūra. Disertaciją sudaro įvadas, septynios dalys ir išvados. Darbo gale pateikiami priedai.

Tyrimo metodai. Darbe taikomi aprašomasis (deskriptyvinis) ir gretinamasis metodai: aprašomos surinkimininkų giesmių kalbos ypatybės, jos lyginamos su kitų tekstų kalbos ypatumais, to meto gramatikomis; gretinamasis, tekstologinis metodas taikytas nustatant giesmynų šaltinius. Vertimai su vokiškais originalais lyginti kompleksiskai, kreipiamas dėmesys į giesmės visumą (pavadinimą, struktūrą, posmų skaičių), taip pat į papildomą informaciją – skyrių pavadinimus, biblines citatas ir komentarus.

Ginamieji teiginiai.

1. *Visokios naujos giesmės arba evangeliški Psalmi* (1817) ir *Mažos giesmių knygelės* (1819) repertuarą veikė ir formavo Karaliaučiaus vokiškų giesmynų tradicija, XVIII amžiuje sekusi Halės pietistiniais giesmynais. Pietisto grafo Ludwigo Nikolajaus von Zinzendorfo ir „Bruedergemeine“ giesmynų vaidmuo visai nereikšmingas.
2. Giesmynų vokiškieji šaltiniai – Frantzo Alberto Schultzo giesmynas *Kern Alter und Neuer geistreicher Lieder, Als der Zweyte Theil* (1752) ir Woltersdorfo *Sämtliche Neue Lieder oder Evangelische Psalmen*.
3. Giesmyno *Visokios naujos giesmės arba evangeliški Psalmi* (1817) sudarytojas Mertikaitis perrašė giesmes iš bažnytinio Gotfrydo Ostermejerio giesmyno (1781, neišlikęs) labai menkai paredaguodamas.
4. Abiejų nepasirašytų giesmynų *Visokios naujos giesmės arba evangeliški Psalmi* (1817) ir *Mažos giesmių knygelės* (1819) sudarytojas yra tas pats asmuo – Kristijonas Endrikis Mertikaitis.

Darbo aprobavimas

Straipsniai disertacijos tema

1. Inga Strungytė, „Surinkimininkų raiška Kristijono Endrikio Mertikaičio giesmyne *Wiffokies Naujes Giefmes arba Ewangelißki Pfalmai* (1817)“, *Archivum Lithuanicum* 8, 2006, 187–210.
2. Inga Strungytė-Liugienė, „Kristijono Endrikio Mertikaičio giesmyių *Wiffokies Naujes Giefmes arba Ewangelißki Pfalmai* (1817) ir *Mazos Giesmju Knygeles* (1819) sąsajos su Frantzo Alberto Schultzo giesmyiu *Kern Alter und Neuer geistreicher Lieder, Als der Zweyte Theil*“, *Archivum Lithuanicum* 11, 2009, 189–204.
3. Inga Strungytė-Liugienė, „Jaunųjų Halės pietistų giesmės Kristijono Endrikio Mertikaičio giesmyuose *Wiffokies Naujes Giefmes arba Ewangelißki Pfalmai* (1817) ir *Mazos Giesmju Knygeles* (1819)“, *Res humanitariae*, 11, 2012, 83–101.

Skaityti pranešimai disertacijos tema

1. Inga Strungytė, „1817 metų surinkimininkų giesmyio *Wiffokies Naujes Giefmes arba Ewangelißki Pfalmai* struktūra ir verstų giesmių genezė“. Respublikinė doktorantų mokslinė konferencija „Naujausi humanitariniai tyrinėjimai – 2006“, VU Filologijos fakultetas, 2006 m., balandžio 27 d.
2. Inga Strungytė, „Die pietistischen Kirchenlieder im ostpreußischen-litauischen Gesangbuch im 19. Jahrhundert“. Fritzo Thysseno fondo stipendininkų kolokviumas, Halė (Vokietija), Augusto Hermanno Franckės įstaigos, 2006 m. gruodžio 21 d.
3. Inga Strungytė, „XIX a. Rytų Prūsijos giesmyio *Wiffokies Naujes Giefmes arba Ewangelißki Pfalmai* ryšys su pietisto E. G. Woltersdorfo giesmių rinkiniais“. Tarptautinė mokslinė konferencija *Artura Ozola dienas konference*, Rīga, 2007 m. kovo 16–17 d.
4. Inga Strungytė, „Die Frage der deutschen Quellen im litauisch-ostpreussischen Gesangbuch des 19. Jh. „Visokios naujos giesmės arba evangeliški psalmai“. Halės-Vitenbergo Martyno Liuterio universiteto

stipendininkų kolokviumas, Halė, Indogermanistikos institutas, 2007 m. liepos 4 d.

5. Inga Strungytė-Liugienė, „Vokiškų šaltinių klausimas XIX a. Rytų Prūsijos lietuvių protestantų giesmyne „Visokios naujos giesmės arba evangeliški Psalmi“. *LDK studijų seminarai*, VU Filologijos fakultetas, 2007 m. spalio 2 d.
6. Inga Strungytė-Liugienė, „Jaunųjų Halės pietistų giesmės Kristijono Endrikio Mertikaičio giesmynuose *Wiffokies Naujes Giesmes arba Ewangeliški Pfalmai* (1817) ir *Mazos Giesmju Knyegeles* (1819)“. Tarptautinė mokslinė konferencija *Liuteroniškieji giesmynai praeityje ir dabartyje*, Klaipėda, 2011, rugsėjo 9 d.

Surinkimininkų giesmynų tyrimų apžvalga. Giesmynas *Visokios naujos giesmės arba evangeliški Psalmi* analizuotas knygotyrimo aspektu. Bene pirmą kartą jis trumpai aptartas istoriko Rudolpho Schwedės 1893 metų straipsnyje „Zur Gefchichte der Litauifchen Gefangbücher“³. Autorius XIX amžiaus Mažosios Lietuvos lietuvių evangelikų liuteronų giesmynus suskirstė į keturias grupes: bažnytiniai giesmynai (*Kirchengefangbuch*), psalmių knygos (*Pfalmbuch*), karo ir mokyklų giesmynai (*Militär- und Schulgefangbuch*)⁴. Psalmių knygomis jis vadino surinkimams skirtą giesmių rinkinį *Visokios naujos giesmės arba evangeliški Psalmi*. Schwedė, veikiausiai remdamasis 1856 arba vėlesnių metų to paties pavadinimo surinkimininkų giesmyno prakalba, nurodė ir giesmyno sudarytoją E[ndrikį] Mertikaitį (Schwede 1893, 404). Vėliau apie giesmyną užsiminė Sembrzyckis straipsnyje „C. G. Mielcke’s verschollenes littauisches Gesangbuch“⁵. Jis konstatavo, kad namų giesmynas XIX amžiuje turėjo didelį prestižą („in hohem Ansehen stehende Hausgesangbuch der Litauer“). Rinkinį *Visokios naujos giesmės arba*

³ R[udolph] Schwede, „Zur Gefchichte der Litauifchen Gefangbücher“, *Mitteilungen der Litauischen litterarischen Gesellschaft*, H. 16, Heidelberg: Carl Winters Univerfitätbuchhandlung. (In Commiffion), 1893, 396–406.

⁴ Schwede 1893, 397.

⁵ Sembrzycki J. „C. G. Mielcke’s verschollenes littauisches Gesangbuch“, *Altpreussische Monatsschrift*. Bd. 26, Königsberg: Verlag von Ferd. Beyer’s Buchhandlung, 1889, 369.

evangeliški Psalmi aptarė Vaclovas Biržiška *Senųjų lietuviškų knygų istorijoje* (D. 1, 1953). Jis suregistavo 30 giesmyno leidimų, pasirodžiusių iki 1903 metų (Biržiška 1953, 123). Biržiška manė, kad Mertikaitis giesmyno pagrindu ėmė panašų vokišką giesmyną, o dalį giesmių perėmė iš oficialių giesmynų (tarp jų ir Ostermejerio) (Biržiška 1953, 122), tačiau šitų faktų neįrodė. Išsamiausiai giesmynas aptartas Domo Kauno knygoje *Mažosios Lietuvos knyga: lietuviškos knygos raida 1547–1940* (1996). Knygotyrininkas atkreipė dėmesį, kad rinkinys buvo spausdinamas beveik visose Mažosios Lietuvos spaustuvėse ir iš jo spaustuvininkai turėjo nemažai pelno. Tyrėjas taip pat pastebėjo surinkimininkų kūrybinį aktyvumą XIX amžiaus septintojo dešimtmečio pradžioje. Tą liudija priedai, įrišti kartu su giesmyno kurio nors leidimo partija⁶.

Muzikologė Daiva Kšanienė, tyrusi surinkimininkų giesmes muzikiniu aspektu, monografijoje *Muzika Mažajoje Lietuvoje: lietuvių ir vokiečių kutūrų sąveika (XVI a. – XX a. 4 dešimtmetis)* (2003) priėjo prie išvados, kad surinkimininkų giesmės neturėjo derminio ryšio su lietuvių liaudies daina. Jos nuomone, giesmių melodika dažnai artimesnė vokiškajai tradicijai (Kšanienė 2003, 160), pastebima vokiškojo protestantiškojo choralo bei vokiečių liaudies dainos muzikinė–intonacinė, derminė įtaka (Kšanienė 2003, 149). Į melodijas dėmesį atkreipė ir Guido Michelinis knygoje *Pietistų „Psalmių knygos“ istorinis kontekstas* (2010). Tyrėjas rėmėsi Johanno Zahno antologija *Die Melodien der deutschen evangelischen Kirchenlieder* (1889–1893, Gütersloh) ir Christiano Gregoro natų rinkiniu *Choral-Buch* (1784, Leipzig, Breitkopf), kurie atskleidžia vokiečių liuteroniškų giesmių muzikinį pobūdį. Michelinio teigimu, verstų liuteroniškų giesmių melodijos sietinos su vokiška tradicija. Pro italų baltisto akis praspūdavo reikšmingi vėlesni lietuviškų giesmių melodijų rinkiniai: Karlo Theodoro Waldemaro Hoffheinzo *Giesmių Balsai* (Heidelberg, 1894), kiek anksčiau išėjęs jo straipsnis „Proben litauischer Chormelodieen“ (išspausdintas žurnale *Mitteilungen der litauischen litterarischen Gesellschaft*, 1887, [393]–406), Alberto Niemanno *24 litauische*

⁶ Domas Kaunas, *Mažosios Lietuvos knyga: lietuviškos knygos raida 1547–1940*, Vilnius: Baltos lankos, 1996, 167, 391–392.

Choräle (Karaliaučius, 1902) bei rankraštiniai natų rinkiniai iš Hugo Šojaus (Scheu, saugomas Lietuvių literatūros ir tautosakos institute) ir Arnoldo Endzino (saugomas Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje) archyvų.

Giesmynėlio *Mažos giesmių knygelės* pirmąjį 1804 metų (neišlikusį) leidimą trumpai apibūdino bibliografas Anas Bruožis knygoje *Prūsų Lietuvių Raštija. Trumpa Prūsų lietuvių knygų ir kalendorių apžvalga* (1913, 17). Jo duomenimis, Karaliaučiaus egzempliorius teturėjęs 5 giesmes.

Istorikai ir kultūrologai surinkimininkų sąjūdžiui skyrė daugiau dėmesio. Apie lietuvininkų būrimąsi į namines pamaldas rašoma straipsnyje „Ueber die fogenannten Heiligen unter den Litthauern“ (1833). Straipsnio autorius (pavardė nenurodyta) atkreipė dėmesį, kad surinkimininkai nebuvo atsiskyrę nuo Bažnyčios⁷. XVIII–XIX amžiuje Mažojoje Lietuvoje vykusių surinkimų istorija analizuota teologo, visuomenės ir kultūros veikėjo Viliaus Gaigalaičio knygoje *Ewangeliski Surinkimai Lietuvoje* (1904) ir *Die evangelische Gemeinschaftsbewegung unter den preußischen Litauen* (1904). Čia aprašytos atskiros surinkimų atšakos (vėliau – draugijos), jų vadovai, fragmentiškai aptariami žymesni surinkimų sakytojai, jų veikla, pateikiama informacija apie naudojamą surinkimininkų knygas, duomenys apie lietuvininkų dalyvavimą. Pažymėtina, kad tai išsamiausia studija apie surinkimų istoriją⁸. Surinkimų atšakos apžvelgtos ir vokiečių istoriko Frantzo Tetznerio knygoje *Die Slawen in Deutschland* (1902). Joje kiek plačiau aptarta Kristupo Kukaičio veikla ir juo susijusi surinkimų atšaka. Įdomios informacijos apie surinkimų eigą bei surinkimininkų pažiūras pateikia sakytojas Anasis Pėteraitis savo prisiminimų knygoje *Surinkimai Prūsų Lietuvoj* [1948]. Vertingų žinių apie sakytojus nurodo Jonas Jurgis Gocentas savo rankraštyje *Lietuvos evangeliškieji surinkimininkai* (1971). Surinkimininkų indėlis į lietuviybę nušviestas Petronėlės Žostautaitės straipsnyje „Evangeliški surinkimai Prūsų Lietuvoje“ (*Liaudies kultūra* 4, 1996).

⁷ „Ueber die fogenannten Heiligen unter den Litthauern“, *Preußische Provinzial= Blätter*. [...] Bd. 9, Mai=Heft. Königsberg, 1833. Gedruckt in Hartung's Hofbuchdruckerei. [...] 585.

⁸ Šiuo tyrimu rėmėsi ir Kristupas Gudaitis, aprašydamas surinkimus Mažojoje Lietuvoje, plg. Kristupas Gudaitis, *Lietuviai evangelikai*, Hamilton: Rūta, 1957, 29–43.

Mertikaičio giesmyno *Visokios naujos giesmės arba evangeliški Psalmi* 1825 metų ir vėlesnių leidimų repertuaro panašumus su XVIII amžiaus pirmosios pusės Johanno Anastasijaus Freylinghauseno giesmynais tyrė Dainora Pociūtė⁹. Literatūrologė nustatė, kad giesmyne *Visokios naujos giesmės arba evangeliški Psalmi* (1898) pateikti 68 giesmių vertimai į lietuvių kalbą, kurių vokiški analogai buvo išspausdinti Freylinghauseno giesmyne. Ji straipsnyje taip pat atkreipė dėmesį į Mertikaičio ir Kristijono Gotlybo Milkaus (1806) giesmynų sąsajas.

Pirmą kartą apie vokiškus nagrinėjamų surinkimininkų giesmynų šaltinius, apie jų sąsajas su Ernsto Gottliebo Woltersdorfo giesmynais *Sämtliche Neue Lieder oder ewangelische Psalmen* (1767, 1768) ir Frantzo Alberto Schultzo giesmių rinkiniu *Kern Alter und Neuer geistreicher Lieder, Als der Zweyte Theil* (1752) konstatuota 2006, 2007 metais šio darbo autorės skaitytuose pranešimuose¹⁰, 2007 metais išspausdintose tezėse¹¹, pranešimų pagrindu 2009-aisiais parengtame straipsnyje¹². Atskiru straipsniu (2006) jos buvo aptartas ir giesmyno *Visokios naujos giesmės arba evangeliški Psalmi*

⁹ Dainora Pociūtė, „Übersetzungen von „Freylinghausen“- Liedern in inoffiziellen preußisch litauischen Gesangbüchern des 19. Jahrhunderts“. *Singt dem Herrn nah und fern – 300 Jahre Freylinghausensches Gesangbuch, Hallesche Forschungen* 20, hrsg. von Wolfgang Miersemann und Gudrun Busch, Halle: Verlag der Franckeschen Stiftungen, Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 2008, 453–471.

¹⁰ Inga Strungytė, „Die pietistischen Kirchenlieder im ostpreußischen-litauischen Gesangbuch im 19. Jahrhundert“ (Fritzo Thysseno fondo stipendininkų kolokviumas, Halė, Augusto Hermanno Franckės įstaigos, 2006 m. gruodžio 21 d.); „Die Frage der deutschen Quellen im litauisch-ostpreussischen Gesangbuch des 19. Jh. „Visokios naujos giesmės arba evangeliški psalmi“ (Halė, Indogermanistikos institutas, 2007 m. liepos 4 d.) ir „Vokiškų šaltinių klausimas XIX a. Rytų Prūsijos lietuvių protestantų giesmyne „Visokios naujos giesmės arba evangeliški Psalmi“ (*LDK studijų seminarai*, 2007 m. spalio 2 d. VU Filologijos fakultetas). Apie šį seminarą žr. Ūlos Ambrasaitės publikaciją „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės studijų seminarai Vilniaus universitete“, *Literatūra*, 2007, 49 (1), 86.

¹¹ Inga Strungytė, „XIX a. Rytų Prūsijos giesmyno *Wiffokies Naujes Giefmes arba Ewangelißki Pfalmi* ryšys su pietisto E. G. Woltersdorfo giesmių rinkiniais“ (*Artura Ozola dienas konference*, Rīga, 2007 m. kovo 16–17 d., 30–31).

¹² Inga Strungytė-Liugienė, „Kristijono Endrikio Mertikaičio giesmynų *Wiffokies Naujes Giefmes arba Ewangelißki Pfalmi* (1817) ir *Mazos Giesmju Knygeles* (1819) sąsajos su Frantzo Alberto Schultzo giesmynu *Kern Alter und Neuer geistreicher Lieder, Als der Zweyte Theil*“, *Archivum Lithuanicum* 11, 2009, 189–204.

(1817) ryšys su Ostermejerio ir kitais XVIII–XIX amžiaus pradžios Mažosios Lietuvos lietuviškais oficialiaisiais giesmynais bei mažaisiais giesmynėliais¹³.

Vokiškus ir lietuviškus aptariamų giesmynų šaltinius kiek vėliau dar kartą ėmėsi tirti italų kalbininkas Guidas Michelinis knygoje *Mažosios Lietuvos giesmynų istorija: nuo Martyno Mažvydo iki XIX a. pabaigos* (2009) ir *Pietistų „Psalmių knygu“ istorinis kontekstas* (2010), kur tyrėjas priėjo prie panašių išvadų kaip ir šio darbo autorė. Tiesa, liko nepastebėtas Schultzo giesmyno ryšys su XVIII amžiuje leistu jaunųjų Halės pietistų rinkiniu *Stimmen aus Zion*. Dėl to neatskleista kai kurių originalų autorystė (žr. Michelini 2009, 235–236).

Michelinis savo knygoje rašė ir apie giesmyno *Visokios naujos giesmės arba evangeliški Psalmi* vėlesnių leidimų repertuarą ir šaltinius. Jis atskleidė, kad ten esama vertimų iš latvių kalbos (Michelini 2009, 228).

2. Surinkimininkų giesmynų istorinis ir kultūrinis kontekstas

2.1. Surinkimai Mažojoje Lietuvoje

Giesmynų *Visokios naujos giesmės arba evangeliški Psalmi* (1817) ir *Mažos giesmių knygelės* (1819) leidyba tiesiogiai sietina su privačiomis maldų ir giesmių sueigomis, į kurias būrėsi liuteronų evangelikų tikėjimą išpažįstantys lietuvininkai pasauliečiai. Jos vadintos *surinkimais* arba *surinkimėliais*.

Surinkimai pradėti rengti XVIII amžiaus viduryje. Jie vykdavo ūkininko namuose, kur maldininkai meldėsi, giedojo, skaitė ištraukas iš Biblijos ir iš kitų religinio turinio knygų. Jiems vadovavo pasaulietis pamokslininkas, vadinamas *sakytoju*. Sakytojais paprastai tapdavo mokytojai, ūkininkai, amatininkai, žvejai arba paprasti darbininkai. Išsilavinimimas sakytojui nebuvo būtinas. Pasakojama, kad kandidatas turėjo bent mokėti

¹³ Inga Strungytė, „Surinkimininkų raiška Kristijono Endrickio Mertikaičio giesmyne *Wiffokies Naujes Giefmes arba Ewangelißki Pfalmai* (1817)“, *Archivum Lithuanicum* 8, 2006, 187–210.

skaityti ir giedoti, taip pat būti susipažinęs su Šventuoju Raštu ir kitomis bažnyčioje ir surinkime naudojamomis knygomis (Gocentas 1971, 164). Didesnę vertę nei teologinis pasirengimas turėjo sakytojo dorybė ir pamaldumas. Atrenkant sakytojus, akcentuota asmeninio pavyzdžio svarba:

Jis [kalbama apie sakytoją Lankutį iš Raišių – pastaba mano] ne tik burna mokino, kvietė, barė ir budino, bet ir savo paveikslu, ypačiai savo žemumu, neveidmainišku nuolankumu ir didžiu širdingumu kitiems švietė ir jų širdis laimėjo (Gocentas 1971, 67).

Surinkimai tarp lietuvininkų ypač išpopuliarėjo XIX amžiuje. Tikintieji juos pamėgo labiau negu bažnytinę liturgiją dėl įvairių priežasčių:

Surinkimininkai abelnai ľavo Surinkimus mieliaus atlanko, neng Bažnyčią. [...] o tuli ľtato Surinkima aukščiaus už bažnytiľka Miľe. Priežalčiu tam iuk ir gana vra: Wienur Kunigas nevra gana gerai ľmoniũ Kalbą prifimokinęs, taipo kad Bažnytininkai ji ne wis gal gerai permanvti: kitur negana rupeľtingai apie Giedojimą pafirupinama. [...] Surinkime ne trikina nei jokie Wargonai, ten galima iľ Sžirdies Dugno pagal ľavo Pafimęgimą ľavo Balfui ľkambęti dũti ľlowname bei Sžirdį atgaiwinancziame Giedojime (Gaigalatis 1904, 42–43).

Surinkimai buvo vadinami pagal vadovų vardus ar pavardes: klimkiškių, jurkūniškių ir kukaitiškių surinkimai. Klimkiškių, arba senieji surinkimai, sietini su sakytoju, šios atšakos vadovu Klimkumi Grigelaičiu (1750 Poškuose – 1825 Pašalteikiuose, Priekulės par.). Klimkus buvo namų statytojas, dailidė, surinkimus vedė nuo 1806 metų Priekulėje, vėliau Tilžės apylinkėse, keliaudavęs ir link Smalininkų (Gaigalaitis 1904, 16). Istorionografai teigia, kad klimkiškiai per surinkimus mažai naudojosi Biblija, dažniau – pietisto Karlo Heinricho von Bogatzkio į lietuvių kalbą išversta „Skarbnyčėle“¹⁴ (Gaigalaitis, 1904, 15–17; Gocentas 1971, 55), tačiau yra liudijimų, kad senajame surinkime buvo skaitoma iš Senojo ir Naujojo Testamentų (Kurschat 1887, 330). Matyt, kokį religinį veikalą pasirinkti, sprendė individualiai sakytojas. Klimkus keletą kartų per metus šaukdavo

¹⁴ Šio autoriaus knygelė *Göldenes Schatz-Kästlein der Kinder Gottes* išversta į lietuvių kalbą (*Prasta, ale už auksą brangesnė skarbnyčėle Dievo vaikų*) ir XIX amžiuje išleista keletą kartų. Pirmasis žinomas šio veikalo vertimas išėjo 1751 metais Karaliaučiuje Hartungo spaustuvėje, tačiau išlikusių egzempliorių nežinoma, žr. *LB I 53*, įrašą 154, kur aprašyta pagal šaltinius.

didįjį surinkimą, vadinamą „saimu“, kur rinkdavosi sakytojai ir ūkių šeimininkai, pas kuriuos burdavosi surinkimų dalyviai. „Saime“ buvo priimami nauji kandidatai į sakytojus, sprendžiami iškilę ginčai (Gaigalaitis, 1904, 17).

Klimkiškiai akcentavo asketišką gyvenimo būdą, dėl to nesutarė su jurkūniškių surinkimininkais (Pėteraitis [1948], 22–26), ypač susikirto jų požiūriai į margų rūbų dėvėjimą.

Iš žymesnių sakytojų minėtinas Vydūno dėdė Jokūbas Ašmonas (1800–1862), parašęs keletą religinio turinio „gromatų“, ir raštijos darbuotojas, vienas iš „Sandoros“ draugijos įkūrėjų Anas Baltris vyresnysis (1835–1909). Ilgametis senojo surinkimo vadovas, vienas iš bažnytinio giesmyno *Pagerintos giesmių knygos* (1897) redaktorių buvo Mikelis Kybelka (1837–1906) ir kt.¹⁵

Kita surinkimų atšaka gavo jurkūniškių vardą. Jo pradininkas buvo Jurkūnas (vardas nežinomas) (1806–1884). Gaigalaičio (1904, 13) teigimu, jurkūniškių veikla labiau plito į Mažosios Lietuvos pietus. Šie surinkimai buvo nuosaikesni, jų dalyviai labiau koncentravosi į sielovados dalykus, skirtingai nei klimkiškiai, nesureikšmino apsirengimo. Jurkūniškiai, kaip ir klimkiškiai, rėmė Bažnyčią. Žymesni jurkūniškių sakytojai – precentorius Jurgis Lapaitis (iki 1800–1870), bendradarbiavęs su kalbininku Frydrichu Kuršaičiu. Minėtinas ir Mažosios Lietuvos raštijos darbuotojas, precentorius, redagavęs vieną pirmųjų laikraščių bei giesmyną *Visokios naujos giesmės arba evangeliški Psalmi* (1876), giesmių autorius ir vertėjas Johanas Ferdinandas Kelkis (Kelch, 1801–1877) ir kt.

Naujuosius surinkimus XIX amžiaus antrojoje pusėje įsteigė Kristupas Kukaitis (1844–1914 Tilžėje). Kukaitis surinkimų veiklą įteisino kaip maldų draugiją 1885 metais ir ją pavadino „Rytprūsiškai evangeliškoji Maldų Draugystė“. Draugija veikė ne tik Mažojoje Lietuvoje, Mozūrijoje, jos skyriai buvo Karaliaučiuje, Berlyne, Bochume, Vatenšaide, čia surinkimininkai turėjo maldų namus, chorus ir dūdų orkestrus (Gocentas 1971, 87), o sueigas vedė lietuvių, vokiečių ir lenkų kalbomis. Kukaitiškiai rinkdavosi į „konferencus“,

¹⁵ Plačiau apie klimkiškių sakytojus žr. *Mažosios Lietuvos enciklopedija* II, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003, 233–235.

kuriuose gvildeno teologinius klausimus ir skirdavo naujus sakytojus (Hubatsch 1968, 308). Kukaitis, skirtingai nei klimkiškiai ir jurkūniškiai, nevengė kritikuoti Bažnyčios, tačiau skelbėsi, esą organizacija oficialiai prie jos šliejasi. Kukaitis per surinkimus skaitė tikrai Liuterio Bibliją ir giedojo iš Kvanto giesmyno. Draugijos įstatuose nurodoma per surinkimus taip pat naudoti Liuterio Mažąjį Katekizmą su namų lentele, krikšto knygelę, santuokos knygelę, Augsburgišką tikybos išpažinimą, Johanno Jacobo Rambacho pamokslo išaiškinimą (Gocentas 1971, 83). Kad nebūtų painiavos ir „nuklydimų į išsigalvotas nepagrįstas naujoves“ (Gocentas 1971, 88), Kukaitis atmetė naujus Biblijos vertimus bei tuometinį oficialųjį vokišką giesmyną¹⁶ (Gocentas 1971, 90). Kiti naujojo surinkimo sakytojai sueigose skaitė iš maldų knygų ir „burtikių“¹⁷ (Kurschat 1887, 330–331).

Gaigalaičio skaičiavimais, XX amžiaus pradžioje dalyvavimas surinkimuose ėmė mažėti, išskyrus Kretingos ir Priekulės parapijas. Jis pastebėjo, kad namų pamaldos labiau išsilaikė šiaurinėje Rytų Prūsijos dalyje¹⁸. O pietuose, pasak jo, ir anksčiau surinkimai tik kur ne kur buvo rengiami (Gaigalaitis 1904, 60–61).

Rytų Prūsijoje gyvenę mozūrai, kurie išpažino evangelikų liuteronų tikėjimą, kaip ir lietuvininkai, būrėsi į sueigas (len. *gromadki, gromadkarze*). Sueigose vartojo gimtąją kalbą. Taip pat gimtąja lenkų kalba leido religinio pobūdžio knygas. Tik jų judėjimas nebuvo taip plačiai ir masiškai išplitęs kaip tarp lietuvininkų (Jasiński 1999, 25).

Šios sueigos „už bažnyčios ribų“ telkė evangelikus liuteronus į bendruomenes, motyvavo gimtosios kalbos vartojimą kitakalbėje, vokiškoje aplinkoje. Neabejotinai surinkimininkų veikla Mažojoje Lietuvoje prisidėjo

¹⁶ Matyt, turėtas omeny *Evangelische Gesangbuch für Ost- und Westpreußen*.

¹⁷ Čia kalbama apie Frydricho Kuršaičio iš vokiečių į lietuvių kalbą verstas korteles su ištraukomis iš Biblijos. Leidinio pavadinimas iš pradžių buvo nepastovus: *Traukiamieji šprukeliai, Traukiamieji perkšmeliai*. Vėliau prigijo *Burtikių* arba *Burtelių* pavadinimas. *LB I* duomenimis, veikalėlis pirmą kartą išleistas 1845 metais Karaliaučiuje Schultzo spaustuvėje, žr. *Lietuvos bibliografija, Serija A. Knygos lietuvių kalba*. T. 1, 1547–1861: papildymai, Vilnius: Mintis, 1990, įrašas 618, 43.

¹⁸ Duomenis pateikia iš Klaipėdos, Šilutės, Tilžės, Pakalnės, Labguvos, Ragainės, Pilkalnio ir Stalupėnų vyskupysčių (Gaigalaitis 1904, 61–64).

prie lietuvių kalbos išsaugojimo, buvo atrama prieš germanizaciją¹⁹. Kita vertus, jų konservatyvios pažiūros, polinkis į dorovinį asketizmą atitolino nuo etninės kultūros (buvo draudžiamos liaudies dainos, šokiai), politinės bei kultūrinės iniciatyvos – Tautinio Atgimimo – prasiveržusio XIX amžiaus antrojoje pusėje.

2. 2. Surinkimų ištakos

Istoriografai surinkimų genezę sieja su XVIII amžiaus viduryje rengtomis emigrantų zalcburgiečių namų pamaldomis, kurias įkvėpė radikaliojo pietizmo atstovo grafo von Zinzendorfo sekėjai (Tetzner 1902, 65; Gaigalaitis 1904, 7)²⁰. Esą zalcburgietis Hofferis (vardas nežinomas), pramokęs lietuviškai kalbėti, Įsrutyje pradėjo rengti lietuviškus surinkimus. Jo darbą Tilžės ir Įsruties apylinkėse tęsė lietuvininkas mokytojas Kristijonas Demkis (pradėjęs prieš 1757-uosius) (Gaigalaitis 1904, 9). Neįrodyta, ar surinkimininkai bendravo su Halės ir Karaliaučiaus pietistais, ar turėjo tiesioginių ryšių su radikaliuoju pietistu grafu Ludwigu von Zinzendorfu ir jo sekėjais iš „Brolių draugijos“ (*Bruedergemeine*) (plg. Gaigalaitis 1904, 6).

Idėja burti evangelikus liuteronus į bendruomenes, nevaržomiems kalbėtis biblinėmis temomis, neformalus asmeninis tikėjimo išpažinimas atėjo iš XVII amžiaus antrojoje pusėje – XVIII amžiaus viduryje klestėjusio pietizmo sąjūdžio.

Priežastys susiformuoti šiam sąjūdžiui susiklostė XVII amžiaus antrojoje pusėje, kilus nepasitenkinimui ortodoksine liuteronų bažnyčia²¹ bei dėl Trisdešimtečio karo Vokietijoje (1618–1648) patirto ekonominio ir humanistinio nuosmukio. Vienas pirmųjų, skelbęs reformatoriškas bažnyčios

¹⁹ Apie surinkimininkų indėlį išsaugojant lietuvių kalbą rašė Ignas Skrupskelis, „Kultūrinis Prūsų lietuvių gyvenimas 18 amžiuje“, *Athenaeum*, T. 3, 1932, 39–40; Ignas Skrupskelis, „Lietuviai XVIII amžiaus vokiečių literatūroje“, Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademijos leidinys, 1967, 21–22.

²⁰ Walter Hubatsch, *Geschichte der Evangelischen Kirche Ostpreussens* 1, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1968, 191.

²¹ Johannes Wallmann, *Der Pietismus*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2005, 28; toliau – Wallmann 2005.

atsinaujinimo idėjas, buvo Philippas Jacobas Speneris (1635–1705), 1669 metais pasakęs pamokslą apie paviršutinišką, netikrą krikščioniškumą, apie mirusį tikėjimą ir veidmainišką, apsimestinį (fariziejišką) pamaldumą (Wallmann 2005, 75). Po metų Frankfurte prie Maino Speneris kartu su teisininku Johannu Jacobu Schützu pradėjo burti mokslininkus, studentus bei tikinčiuosius iš aukštesnio luomo į paskaitas *Collegium pietatis*, kur vykdavo diskusijos biblinėmis temomis. 1675 metais Speneris išspausdino veikalą *Pia desideria*, kur paskelbė šešias reformatoriškas tezes (Wallmann 2005, 82–85). Jose skelbiama, kad Dievas turi būti garbinamas ne tik bažnyčioje, bet ir asmeniniame gyvenime, kad reikia daugiau remtis Biblija nei Katekizmu, pabrėžiama, kad visi tikintieji turi ugdytis „gyvojo“ tikėjimo dvasia ir žinoti, jog tikėjimas be veiklos miręs. Speneris ragino atlaidžiau žiūrėti į netikinčiuosius. Jis siūlė už juos melstis ir liudyti jiems meilę. Jis atkreipė dėmesį ir į dvasininkų rengimą. Jo supratimu, turi būti derinamas išsilavinimas su dvasiniu atgimimu ir širdies kalba. Kalbėdamas apie pamokslus, siūlė atmesti įmantrias barokines puošmenas ir grįžti prie naivaus paprastumo (*Einfalt*), apie kurį kalbėjo Johannas Arndtas (1555–1621) savo knygoje (žr. 38 išnašą p. 24). Šiomis tezėmis Speneris siūlė atnaujinti Bažnyčią, tačiau jomis nepretendavo reformuoti dogmų.

Spenerio idėjas skleidė ir įgyvendino Augustas Hermannas Franckė kartu su Paulu Antonu (1661–1730) Leipcigo universitete 1686 metais įkūręs *Collegium philobiblicum*, kurioje sekmadieniais kartu su kitais magistras vadovavo Biblijos aiškinimo pratyboms.

Panašiu metu Gotoje ir Halėje buvo iškelta mintis sukurti krikščionių visuomenę, kuri galėtų atnaujinti šalį ir pasaulį. Tikėta, kad tą galima pasiekti visą gyvenimą didesnėje ar mažesnėje bedruomenėje efektyviai auklėjant individą²². 1698 metais Halėje buvo įsteigti Našlaičių namai – pradėtas kurti Franckės įstaigų kompleksas, turėjęs tarnauti kaip visapusio krikščionių ugdymo vieta. Franckei tapus Halės universiteto teologijos profesoriumi,

²² Veronika Albrecht-Birkner, „August Hermann Francke und der halische Pietismus“, *Hoffnung besserer Zeiten. Philipp Jakob Spener (1635–1705) und die Geschichte des Pietismus*, Verlag der Franckeschen Stiftungen zu Halle, 2005, 51.

Teologijos fakulteto studentai buvo ugdomi pietistine dvasia. Nuo XVII amžiaus paskutiniojo dešimtmečio vidurio jie dirbo mokytojais Franckės įstaigose: neturtingųjų mokyklose, našlaičių namuose. Halė tapo pietizmo centru. Pietistinės Halės idėjos per karo lauko pamokslininkus ir jų mokytojus plito Prūsijos kariuomenėje. Prūsijos Bažnyčios gyvenime įsitvirtino dvasia, sujungusi tokias klasikines prūsiškąsias vertybes kaip tvarkingumas, stropumas, taupumas, karinis tikslumas ir pietistinis pamaldumas (Albrecht-Birkner 2005, 54).

Kita ryški pietizmo figūra – Franckės mokinys, charizmatiškasis grafas Nikolajus Ludvikas von Zinzendorfas (1700–1760), 1722 metais įsteigęs religinę koloniją Hernhutą (*Herrnhuter*, liet. *Viešpaties priežiūra*), kur įsikūrė dėl tikėjimo persekiojami Moravijos (arba Bohemijos) broliai bei glaudėsi liuteronų ir reformatų tikėjimą išpažįstantys vyrai ir moterys iš įvairių Vokietijos vietų (Wallmann 2005, 187–188). Halės pavyzdžiu grafas įsteigė panašias įstaigas – Našlaičių namus, Pedagogiją. Nuo to laiko Halė ir Hernhutas užėmė konkuruojančias pozicijas. Hernhuto kolonijos plito Olandijoje, Anglijoje, Danijoje ir Šiaurės Amerikoje. Grafo Zinzendorfo sekėjai misionieriai buvo pasiekę vakarų Indiją, Grenlandiją, Laplandiją, įvairius Afrikos, Australijos ir kitų žemynų regionus.

Pietistai kitaip nei Reformacijos patriarchas Martynas Liuteris suvokė patį tikėjimą. Liuteris deklaravo intuityvų tikėjimą (*Fiduzialglauben*): „Glaube ist nicht anders als ein kindliches Vertrauen in Gottes gnädige Zusagen“ (Jung 2005, 116). Pietistams tikėjimas – tai psichologinė kategorija, patiriama per asmeninius išgyvenimus (Jung 2005, 116).

Pietistai dažnai diskutuodavo apie individo atgimimą ir atsivertimą. Buvo teigiama, kad kiekvienas gali tapti „nauju“ žmogumi. „Naujojo gimimo“ interpretacija paremta bibrline tradicija pagal laišką romiečiams (6, 3) ir Apreiškimą Apaštalui Jonui (3. 3–5). Todėl neretai pietizmas dar vadinamas tiesiog bibrline religija („Pietismus wurde der Protestantismus zu einer ausgeschprochenen Bibelreligion“, Jung 2005, 87).

Pietistai savo kūryboje išreiškė artimą, nuoširdų ir jausmingą tikinčiojo santykį su Jėzumi Kristumi. Kai kurie iš jų tapo mistikais. Hiperbolizuota, į

Jėzaus kraują ir žaizdas nukreipta retorika pasižymėjo grafo Zinzendorfo ir jo sekėjų literatūriniai darbai, dėl to jų religinė pozicija sulaukė daug kritikos iš Halės pietistų ir jų šalininkų Karaliaučiuje.

XIX amžiuje įsisiūbavęs Rytų Prūsijoje surinkimininkų judėjimas atspindi bendrą istorinį procesą. Kaip pažymi vokiečių istorikas Jungas, XVIII amžiaus pabaigoje užgesus „klasikinio“ pietizmo epochai, kai kuriuose regionuose (Vokietijos, Šveicarijos, Amerikos) suklestėjo dievotumą akcentuojantys ir skatinantys judėjimai (*Erweckungsbewegungen*, *Heiligungsbewegungen* ir kt.). Jie turėjo panašumų į senąjį pietizmą. Pavyzdžiui, bendruomeninis judėjimas (*Gemeinschaftsbewegung*) koncentravosi į pamaldumą, kurį interpretavo kaip apsaugą nuo negatyvaus supančio pasaulio: „Die Gemeinschaftsbewegungen wollten, wie der alter Pietismus, wieder verstärkt die Frommen sammeln und sie vor der ihnen feindlich gesinnten Umwelt schützen“ (Jung 2005, 41). Pietistinės idėjos skverbėsi toliau, jas ėmėsi propaguoti žemesnių socialinių sluoksnių atstovai.

3. Giesmynas *Visokios naujos giesmės arba evangeliški psalmi* (1817)

XVIII amžiaus pabaigoje, išplitus lietuviškiems surinkimams, atsirado poreikis turėti savo giesmių rinkinį. Vienokias giesmes surinkimininkai giedojo apie Tilžę ir Įsrutį, kitokias – kitapus Nemuno, Pagėgių apskrityje, tad buvo būtinybė šias giesmes surinkti ir sudėti į vieną rinkinį. Tiek Fabijono Ulricho Glazerio *Kelios nobažnos giesmės*, tiek kas kelis dešimtmečius XVIII amžiuje pakartotinai spausdinamo bažnytinio Adomo Frydricho Šimelpenigio giesmyno *Iš naujo perveždėtos ir pagerintos giesmių knygos* repertuaras nebetenkino surinkimininkų. Matyt, ir patys sakytojai jau buvo sukaupę verstų ir sukurtų giesmių.

XVIII amžiaus pabaigoje Mažojoje Lietuvoje susiklostė palankios socialinės sąlygos neprivilegiuotiems asmenims. Tuo metu giesmyną savo lėšomis galėjo išleisti ne tik dvasininkas, bet ir šiam luomui nepriklausęs, žemesnio socialinio sluoksnio atstovas. Reikia įvertinti ir tai, kad švietimo lygis XVIII amžiaus Rytų Prūsijoje po įvykusios švietimo reformos (1736,

1739)²³ buvo aukštesnis nei amžiaus pradžioje, mokančių skaityti pasauliečių buvo kur kas daugiau. Tą patvirtina ir knygų leidybos suaktyvėjimas ypač XIX amžiaus pradžioje.

Mertikaitis iš pavienių asmenų ir iš anksčiau išleistų giesmynų surinko 113 giesmių ir jas savo lėšomis išleido 1800 metais Karaliaučiuje. Deja, pirmasis surinkimininkų giesmyno leidimas iki šių dienų neišliko, apie jį žinoma tik iš kitų šaltinių²⁴. Giesmyno neteko matyti ir bibliografamas Baltramaičiui²⁵, Bruožiu²⁶ ir Biržiškai²⁷. Jie leidimą aprašė, remdamiesi kitais šaltiniais.

Pirmąjį giesmių rinkinio leidimą 1806 metais trumpai aprašė Pilkalnio kantorius Kristijonas Gotlybas Milkus, 1806 metais Karaliaučiuje išspausdinto bažnytinio giesmyno *Sénos ir naujos krikščioniškos Giefmės*²⁸ prakalboje. Milkus pažymėjo, kad prieš penkerius metus vienas žinomas kareivis iš Pakalnės savo lėšomis išleido lietuvišką giesmyną:

Es hat nehmlich ein gewefener Soldat und Littauer aus der Niederung ein littausches Gefangbuch vor etwa 5 Jahren auf seine Kosten herausgegeben (MiG XVI).

Milkus negailėjo surinkimininkų giesmynui kritikos, apibūdino jį kaip netinkamą naudoti, nes jame gausu absurdiškų pavyzdžių, mistinių ir banalių posakių. Dėl to jis jaučias pareigą perspėti lietuviškų parapijų dvasininkus.

Es kommen darin die abfurdeſte Dinge, ūbertrieben myſtiſche Ausdruecke, naerriſche Epitheta und ganz abgeſchmackte Wendungen vor, die dem vernũnftigen Gottes=Dienſt des Singens gũnzlich zuwider

²³ Prūsijos karalius Friedrichas Wilhelmas I įvedė visuotinį mokymą. 1736 metais pradėtos steigti žemininkų mokyklos lietuviškose parapijose, žr. Ansas Bruožis, *Mažosios Lietuvos mokyklos ir lietuvių kova dėl gimtosios kalbos*, Kaunas: V. Atkočiūno spaustuvė, 1935, 35.

²⁴ [Kristijonas Endrikis Mertikaitis,] [*Wisokios naujos Giesmes arba ewangeliczki Psalmi*, Tilžėje, 1856], 681; VUB RSS: L_R 1874 (toliau – *MerG* 1856).

²⁵ С[илвестрас] Балтрамайтісѣ, *Списокѣ литовскихѣ и древне-прусскихѣ книгѣ, изданныхѣ съ 1553 по 1903 годѣ [...]*. С.- Петербургѣ, Типографія В. Безовразова и Комп. 1904, 24.

²⁶ A[nsas]. B[ruožis]. Klaipėdiškis, *Prūsų Lietuvių Raštija. Trumpa Prūsų lietuvių knygų ir kalendorių apžvalga*, 1913, Tilžė: Birutės leidinys, 17 (toliau – Bruožis 1913).

²⁷ Biržiška 1926, 105, įrašas 401.

²⁸ [Kristijonas Gotlybas Milkus,] *Sénos ir naujos krikščioniškos Giefmės*, урасзеу Senniemiems ant Gėro fu dideleis Raštiais išpáuftos draug fu naujom's Maldū Knygėlemis. Karaláučiuje, Knygdrukawonej' Lebrekto Eringo. Mette 1806, XVI–XVII (toliau – *MiG*).

find. Ich habe es faft für Pflicht gehalten, dieses öffentlich anzuzeigen, damit Infpektores und Prediger in Littauen aufmerksam gemacht werden, sich einem solchen alle Aufklärung und bessere Bildung der Littauer ftöhrendem Unternehmen mit Ernst entgegen zu setzen (*MiG XVI–XVII*).

Nors giesmynas buvo aštriai sukritikuotas, tačiau jo neištiko nei Ostermejerio, nei Milkaus giesmyno likimas. Atvirkščiai, leidinys sulaukė didelio pasisekimo. Pasak knygotyryninko Kauno, XIX amžiuje jis tapo perkamiausia Mažosios Lietuvos lietuviška knyga. Giesmynas *Visokios naujos giesmės arba evangeliški Psalmi* XIX amžiuje tarp surinkimininkų ypač išpopuliarėjo ir buvo daug kartų (iki 1903 metų – daugiau kaip 30) leistas Tilžės, Klaipėdos, Priekulės ir Šilokarčemos (dab. Šilutė) spaustuvsė. Kiekvienas leidimas buvo gausiai pildomas verstomis ir originaliomis giesmėmis. Giesmynas savo apimtimi panašėjo į oficialųjį to meto giesmyną. Pavyzdžiui, trečiasis papildytas 1825 metų leidimas turėjo 323 giesmes (*LB I 247*, įrašas 691), o 1861-ųjų – 364 su dešimties giesmių priedu pabaigoje (*LB I 248*, įrašas 696). Paskutiniame, 1920-ųjų leidime – apie puspenkto šimto giesmių. 1876 metų Klaipėdos ir Tilžės leidimą redagavo sakytojas, precentorius Kelchis. Spėjama, kad 1879 metų leidimą galėjo taisyti Martynas Keturakaitis (1848–1911) (Kaunas 1996, 391).

3. 1. Giesmyno autorystės problema

Tilžėje 1856 metais išleisto surinkimininkų giesmyno leidime išspausdinta išsami anonimiška prakalba „Dár keli Žodėlei ant Pabaigôs“ apie parengimą, kur pirmą kartą paminėtas sudarytojas Kristijonas Endrikis Mertikaitis (ankstesniuose leidimuose pratarmės nebuvo):

Szittos Pfalmû Knygos jau dabàr dewintą Kàrtą iðdrukkawótos, butent pirma Kàrtą Karaliáucziuije [...]. Kaip dabàr jau pirm Szimtà Mètû tarp Lietúwininkû didi Dúbiû Pabudinimai ftójoji, ir tarp Szirdije Pabudufiújû daug Surinkimû atfirádo, tay ir Lietuwininkû Keliems Pons Diews ant do Bùrną atwère, giedóti naujas Giefmes. Kittos tû Giefmjû po wieną ir po kelès ir drukkawótos tápe. Po Mètû Pulko ftójoji wiens Brólis, wadinamas

E. Mértikáitis; tàs Dalyką tû Giefmjú furinkęs ir kelès fawùjû iglaudęs fudawádijo 113 jû [...], ir dáwo toms Warda, kaip tàs dár ant pirmojo Laiþko randamas (*MerG* 1856, 681).

Kristijonas Endrikis Mertikaitis²⁹ (apie 1775 Nidoje? – prieš 1856?) – *MerG* sudarytojas ir religinių giesmių autorius. Jis tarnavo Prūsijos kariuomenėje, vėliau mokytojavo. Juškos teigimu, pagal Berlyne 1758 ir 1779 metais išleistus potvarkius dėl Friedricho Didžiojo kareivių įdarbinimo mokyklose Mertikaičiui, kaip ir kitiems iš tarnybos grįžusiems kareiviams, buvo leista dirbti mokykloje³⁰. Jis taip pat rengė surinkimus, buvo surinkimininkų sakytojas. Pasak Gaigalaičio, „Mokintojis Mertikaitis tūkart, kiek atspėdams, [Dievo] žodi apfakvdavo“ (Gaigalaitis 1904, 12).

Kadangi giesmyno sudarytojas buvo pasaulietis, nūdieną pasiekusios žinios apie jo gyvenamą vietą yra menkos ir gana prieštaringos. Mertikaičio amžininkas Milkus teigia, kad jis gyveno Pakalnės apskrityje: „Es hat nehmlich ein gewesener Soldat und Littauer aus der Niederung³¹“ (*MiG* XVI). Kitų XX amžiaus istoriografų teigimu, Mertikaitis mokytojavo Jonikaičiuose (dabar Pagėgių aps.) (Gaigalaitis 1904a, 8; Gudaitis 1957, 35) ir vertėsi žvejyba³² (*LB* I 245; *MLE* III, 71–72). Kaunas pritaria Milkui ir atkreipia dėmesį, kad Jonikaičių mokyklai XVIII amžiaus pabaigoje vadovavo ne Mertikaitis, o vienas iš žinomų sakytojų Jurkšaičių (Kaunas 1996, 112)³³. Taip pat jo pastebėta, kad Jonikaičiai gerokai nutolę nuo marių ir jūros.

Putrius (1992, 12) ir Juška (2003, 406) spėjo, kad grįžęs iš Prūsijos kariuomenės, giesmyno sudarytojas mokytojavo Nidoje. Čia mirė ir yra palaidotas (Putrius 1992, 12). Tačiau tyrėjai nepateikė tai patvirtinančių šaltinių.

²⁹ Pagal Biržišką (1953, 122) – Kristijonas Mertikaitis.

³⁰ Albertas Juška, *Mažosios Lietuvos mokykla*, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2003, 123–124, toliau – Juška 2003.

³¹ *Žemuma* arba *lietuviškoji žemuma* (vok. *Kreis Niederung*) buvo vadinama Mažosios Lietuvos Pakalnės apskritis, prieinanti prie Kuršių marių (*Mažosios Lietuvos enciklopedija* III, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 383).

³² Putrius Jonas, „Iš Nidos mokyklos istorijos 1743–1939 m.“, *Mažoji Lietuva*, 1992, nr. 31, 12, toliau – Putrius 1992.

³³ Apie Jurkšaičio mokytojavimą žr. p. 33.

Reikia pastebėti, kad Mertikaičio pavardės neužfiksavo *Lietuvių pavardžių žodyno* (1989) rengėjai³⁴. Panaši pavardė *Mertinkatis* (ir *Mertinkacze, Mertinkene*) rasta Ragainės dokumentuose³⁵.

Galima suabejoti ir Biržiška, kuris kildino Mertikaitį iš Nidos³⁶. Atrodo, kad jis bus supainiojęs Milkaus *Niederung* su *Nida* (vok. *Nidden*).

Lietuvos bibliografijos rengėjai Mertikaičiui priskiria ir 1804, 1819 metais išleistą giesmynėlį *Mažos giesmių knygelės*, motyvuodami tuo, kad 1825 metų giesmyno *Visokios naujos giesmės arba evangeliški Psalmi* Tilžės leidime giesmės sudaro skyrelį „Pridetôs naujos Giefmės“ (*LB I 248*, įrašas 697).

Biržiškos manymu³⁷, be minėto giesmyno, Mertikaitis išvertė Johanno Arndto³⁸ raštus: maldaknygę *Rojaus Darželis*, 1807 (*LB I 32*, įrašas 94)³⁹ ir *Szeβos Knygos apie Tikra Krikščizonuma*, 1807 (*LB I 34*, įrašas 101) taip pat Tomo Kempiečio *Kéturos Knygeles apie Pafekimmą Kriftaus*, 1830 (*LB I 418*, įrašas 1178).

Kaunas (1996, 112) abejoja, ar menkai išsilavinęs sakytojas galėjo parengti tiek daug vertimų. Beje, nė vienos knygos Mertikaitis nebuvo pasirašęs. Sunku patikėti, kad didelės apimties Arndto veikalas *Šėšios knygos apie tikrą krikščionumą* (1807) yra vieno žmogaus, o ne kolektyvinis darbas. Ir šio veikalo prakalba „Priekalba Bittu Knygu į Druka Įdotoju“ nurodo kelis prie veikalo išleidimo prisidėjusius asmenis. Kad versta ne itin raštingo asmens, galima matyti iš knygos ortografinių ir morfologinių ypatybių. Ar tai

³⁴ Žodyno pratarmėje sakoma, kad didelė dalis Klaipėdos krašto pavardžių užrašyta ne iš gyvosios kalbos, o iš įvairių oficialių dokumentų, *Lietuvių pavardžių žodynas*, 1985, 6.

³⁵ Duomenys iš Istorinių asmenvardžių kartotekos (Lietuvių kalbos institutas, Vardyno skyrius).

³⁶ Biržiška 1926, 105, įrašas 401; Biržiška, Vaclovas, *Senųjų lietuviškų knygų istorija*. D. 1, Chicago: Naujienos, 1953, 122.

³⁷ Vaclovas Biržiška, *Lietuvių bibliografija 2*. 1800–1864. Kaunas: Valstybės spaustuvė, 1926, 399.

³⁸ Liuteronų kunigas, Celės superintendentas Johannas Arndtas, lietuvininkų vadintas Jonu Orantu, parašė mistinį veikalą „Vier Bücher von wahrem Christentium“ (1605–1610). XVII amžiaus pabaigoje Arndto veikalas, pridėjus jo traktatus ir laiškus, išsiplėtė į šešias knygas. Nuo 1679 metų Rygos leidimo pasirodė daug naujų iliustruotų leidimų, leidžiamų su atskira maldų dalimi (Wallmann 2005, 36). Plačiau apie dvasininko veiklą ir jo darbus žr. Wallmann 2005, 32–48.

³⁹ Maldaknygės vertėjo klausimas aptartas šio darbo 6. 2. 2 skyriuje.

vieno žmogaus vertimas, ar kolektyvinis darbas – ateities tyrimų reikalas. Kadangi Mertikaičiui priskiriami vertimai dar tik laukia tyrėjų dėmesio, sunku tinkamai įvertinti ir informaciją, pateikiamą šios knygos prakalboje. Mat čia yra cituojamos žinomo Viurtembergo pietisto, Biblijos tyrėjo Johanno Albrechto Bengelio (1687–1752) mintys apie minėto veikalo autorių Johanną Arndtą: „Albrechts Bengelis ūawo Ißguldyme Apreißkimo Jono raða, kad Orants [t. y. Johannes Arndtas] efas tas Angiels, apie kurri Jons 14. ūaka [...]“ (p. 13). Jeigu Mertikaitis yra prisidėjęs prie šios knygos vertimo, vadinasi jis galėjo būt susipažinęs su šio pietisto veikla ir jo rašytais darbais.

3. 2. Veikalo sandara

Mertikaičio giesmynas antrą kartą išspausdintas Tilžėje 1817 metais Johanno Heinricho Posto spaustuvėje⁴⁰. Leidėjas Postas, matyt, tikėdamasis sėkmingo tiražo išpardavimo, antraštinio lapo kitoje pusėje lietuvių kalba (beje, gana nesklaidžia) išspausdino reklaminį skelbimą apie jo spaustuvėje-knygyne parduodamus spaudinius. Skelbimas informuoja, kad knygyne galima įsigyti leistų Karaliaučiuje religinio pobūdžio knygų (Kristijono Gotliebo Milkaus *Mißknygos*, Šinmejerio *Bybeliþka Skarbnyczele*, Jono Buniano *Krikþczoniês Kelone*, Kristijono Lovyno *Evangēliþkas Malonês Dawadas* ir „mažų“ lietuviškų knygelių).

Giesmyno pradžioje išspausdintos dvi anonimiškos lietuviškos prakalbos „Saldzauafis Pone Jezau“ (III–XII) ir „Todel jei kas Kriþtuje yra, tai naujas futwerimas yra, kas ūenna buwo perejo ūtai wis=lab nauja paþtojo. 2 Kur. 5, 17.“ (p. XII–XXV). Šiose prakalbose kalbama apie krikščionio moralę,

⁴⁰ Giesmynas atspausdintas gotikiniu šriftu, dažniausiai fraktūra, švabachu surinktos giesmių antraštės registre (XXVI–XXXII) bei giesmė knygos pabaigoje (408–410). Lotyniškas šriftas pasitaiko retai, jis panaudotas kai kuriems inicialams (pvz., G. O, P. S., C. L.), juo surinktas lotyniškas prierasas prie giesmės „MEMENTO MORI“ (251). Tirtas egzempliorius įrištas į augalinius motyvais ornamentuotą odinį kietviršį su sagtelėmis. Rankraštinis įrašas (marginalija) liudija, kad egzempliorius priklausė privačiam asmeniui Jonui Jokšui iš Mišučių kaimo (Kretingos parapija). Knygos savininkas savo asmenvardį rašalu įrašė viršutinio kietviršio vidinėje pusėje 1819 metais: „Tos Knigas ira jonee jokþa iß Mißûttû sodas Raþitas Mete 18019 (čia suklysta, užrašant metus). Daugiau ranka rašytų pastabų ar taisymų knygos savininkas nepaliko. Beje, surinkimo sakytoją Jokšį, gyvenusį Mišučiuose XIX amžiaus antroje pusėje, mini Gocentas (1971, 181).

tikinčiojo atsinaujinimą, giesmių, čia vadinamų psalmis, naudą. Jokios informacijos apie giesmyno parengimą, pratarmės autorius nepateikia.

Giesmių rinkinį sudaro 147 giesmės (1–340), iš kurių 113 sugrupuotos, likusios (nuo 114 iki 147 giesmės) išspausdintos priede „Kittos Pridetos [giesmės]“⁴¹. Giesmynas išleistas be natų, yra tik nuorodų į melodijas.

MerG išleistas kartu su maldomis, tik čia ne perspausdinta Danieliaus Kleino sudaryta maldaknygė, kaip įprasta bažnytiniuose to meto giesmynuose, o įdėtos šešios į lietuvių kalbą išverstos Johanno Arndto maldos „Dar ir yra keles Maldas iš Jona Oranta knygu iš vokiškas i letawiška kalba perftatytas ir pridetas“ (341–367). Maldos, kaip beje ir toliau aptariamoms ištraukoms, be atskirų titulinių antraščių ir atskiros paginacijos, prijungtos kustodu. Toks žymėjimas rodo, kad šiuos tekstus buvo sumanyta išleisti kartu su giesmių rinkiniu. Kad prie giesmių rinkinio šlietos Arndto maldos, patvirtina rinkinį aprašęs bibliografas Anas Bruožis (1913, 28).

Taip pat čia išspausdintos kelios į lietuvių kalbą išverstos ištraukos iš Christiano Masecovijaus⁴² (374–394) ir Benjamino Schmolcko⁴³ (394–407) religinių knygų. Tai, kad tekstai priklauso minėtiems autoriams, informuoja išspausdinti įrašai:

„Iš Kriftijon Maffekofijaus Knygu per pristojima šwentosės dwašes Lietuwiškey perftatyta“ (394) ir „Iš Benjamin Szmolkia Mišiu Knygū. Iš Ewangelios laikyta. Luk. 21. nu 25 ikki 36. v.“ (394).

⁴¹ Šlieti prie giesmių rinkinio priedus buvo įprasta praktika lietuviškų ir vokiškų giesmynų leidyboje. Pavyzdžiui, toks priedas su Fabijono Ulricho Glazerio giesmėmis, pavadintas „Kittos [giesmės]“, pridėtas prie Berento 1745 metų giesmyno *Iš naujo pėrweizdėtos ir pagėrintos Giefmjū=Knygos* (žr. LB I 110, nr. 289). Vokiški liuteronų giesmynai (pvz., Karaliaučiaus) taip pat dažnai turėdavo priedus (vok. *Zugabe* arba *Anhang*) pabaigoje.

⁴² Christianas Masecovijus (1673–1732), vokiečių religinių raštų autorius, Karaliaučiaus universiteto teologijos profesorius (LB I 604).

⁴³ Benjaminas Schmolckas (Schmolck, Schmolcke, 1672–1737), vokiečių kunigas, liuteroniškosios ortodoksijos šalininkas, giesmių kūrėjas, 1693–1697 metais studijavo Leipcige teologiją, 1702 metais tapo diakonu Schweidnitze, ten pat nuo 1714–ųjų buvo vyriausiuoju kunigu (*pastor primarius*) ir mokyklų inspektoriumi. Sukūrė 1 200 giesmių, 1704 metais išleido giesmių rinkinį *Heilige Flammen der himmlishegesinntē Seele* (*Deutsche Biographische Enzyklopädie* 9, hrsg. von Walther Killy und Rudolf Vierhaus, München: K. G. Saur, 1998, 39).

Giesmynas baigiamas dubletine giesme „Pakelkit Galwas aukštyn“ (408–410), kuri kartą jau išspausdinta rinkinyje (nr. 134) ir „Malda Išprowijimo Czifto Szirdies“ (411–412).

Giesmynas turi du giesmių su lietuviškomis antraštėmis registrus. Pirmajame registre giesmės išdėstytos pagal skyrius (XXVI–XXXII), o antrajame – pagal abėcėlę (368–373). Čia nėra bažnytiniam giesmynams įprastos vokiškos prakalbos ir vokiškos rodyklės, taip pat klaidų atititaisymo. Matyt, giesmyno korektūros po išleidimo nebuvo skaitomos ir taisomos.

3. 3. Giesmių rinkinio struktūra

Kaip buvo minėta, giesmių rinkinys susideda iš 147 giesmių: 113 jų sugrupuota, kitos (nuo 114) įdėtos į priedą „Kittos Pridetos [giesmės]. Galima spėti, kad taip išdėstytos giesmės (išskyrus priedą ir pabaigos giesmę „Apie Maldu Knygas“) ir pirmajame 1800-ųjų leidime, nes vėlesniuose leidimuose giesmės nebuvo pergrupuojamos.

Giesmynas turi 31 skyrių:

- I. Apie Krištaus Užgimmima
- II. Išmintinguju Szwenteje
- III. Apie Kentejima Krištaus
- IV. Apie palaidojima Krištaus
- V. Apie Prifikelima Krištaus
- VI. Apie Dangun Žengima Krištaus
- VII. Apie Szwenta Dwafė
- VIII. Apie Diewa Žodi
- IX. Apie Szwentus Žokromentus
- X. Apie Diewa Aprupinima
- XI. Apie Prišfiwertima
- XII. Apie Tikkejima
- XIII. Apie Malda
- XIV. Apie Laupfė ir dekawone
- XV. Apie Krikščzoniška Pafielgimma
- XVI. Apie Jezaus Meile

- XVII. Apie geidawima Diewo ir Jezaus
- XVIII. Apie malones Dawada
- XIX. Apie pafilecawojima ant Diewo wales
- XX. Apie ulfiginimalawes Paties ir Swieto
- XXI. Apie Dwafißka Kowa ir pergalejima Tikkingczuju
- XXII. Apie Dwafißka Buddejima
- XXIII. Karo Giefmes
- XXIV. Rytameta Giefmes
- XXV. Wakara Giefmes
- XXVI. Giefmes apie Smerti
- XXVII. Apie łudna Diena
- XXVIII. Apie Amżina Peklos muka
- XXIX. Apie Amżina Gywata
- XXX. Kittos Pridetos
- XXXI. Giefmie Apie Maldu Knygas

MerG sandaros klausimas ankstesniuose tyrimuose išsamiau nenagrinėtas (plg. Michellini 2009, 220–221), tačiau yra svarbus siekiant išsiaiškinti, koku principu ir į ką atsižvelgiant buvo suformuotas rinkinys.

Palyginus *MerG* su anksčiau išėjusiais giesmynais, nustatyta, kad Mertikaitis skyrių pavadinimus „skolinosi“ iš savo pirmtakų, XVIII amžiaus Mažosios Lietuvos lietuviškų giesmynų rengėjų. Daugiau nei pusė skyrių pavadinimų rasti vadinamame Šimelpenigio giesmyne *Iß naujo pérweizdėtos ir pagėrintos Giefmjû=Knygos* (1757, 1791). Rubrikos „Apie Sudna Diena“, ir „Apie Amżina Peklos muka“ Mertikaičiui galėjo būt pažįstamos iš senesnio bažnytinio Berento giesmyno *Iß naujo perveizdėtos ir pagerintos giesmių knygos* (1732), o „Apie Amżina Gywata“ gali būti sietina su Glazerio rinkiniu *Kelios nobažnos giesmės*. Su šiuo giesmynėliu arba su Šimelpenigio rinkiniu turi sąsajų ir rubrikos „Apie Prifliwertima“, „Apie ulfiginima lawes Paties ir Swieto“, kurių nebuvo Berento giesmyne. Tai naujovė, įvesta Glazerio, kuris rinkinį formavo, remdamasis pietistiniais Georgo Friedricho Rogallio (plačiau apie šį giesmyną žr. skyrių 7. 1.) ir Johanno Anastasijaus Freylinghauseno giesmynais.

Sudarytojas vienus pavadinimus trumpino, kitus paliko netaisytus, senųjų giesmynų pavadinimą „Apie Wiera“ sulietuvino ir pakeitė į „Apie Tikkejima“.

Skyrių seka Mertikaičio pasirinkta veikiausiai pagal oficialių lietuviškų bažnytinių giesmynų modelį. Kitokią nuomonę turi Michelinis. Jis mano, kad *MerG* „grupės ir jų išdėstymas neatitinka oficialių ir neoficialių Karaliaučiaus giesmynų modelių“ (Michelini 2009, 221), tačiau šiam teiginiui pagrįsti nepateikia argumentų.

MerG yra skyriai, skirti bažnyčios liturginių metų šventėms. Tai laikotarpis nuo Advento iki Sekminių, kuris liudija Jėzaus Kristaus gyvenimą. Tik skirtingai nei Berento ar Šimelpenigio giesmynuose, rinkinys prasideda ne nuo Advento, o nuo kalėdinių giesmių skyriaus „Apie Kriftaus Užgimmima“ ir baigiasi „Apie Szwenta Dwale“.

Oficialiųjų giesmynų pavyzdžiu įdėtos giesmės apie krikščionišką elgesį, į pabaigą nukelti tekstai kiekvienai dienai („Rytameta Giefmes“ ir „Wakara Giefmes“) bei giesmės apie mirtį („Giefmes apie Smerti“), apie peklos kančias („Apie Amžina Peklos muka“) ir amžinąjį gyvenimą („Apie Amžina Gywata“).

MerG apimtimi neprilygo oficialiems to meto giesmynams. Kai kurių skyrių čia nėra. Atsisakyta giesmių, giedamų per šventes, skirtas Jėzaus motinai Marijai⁴⁴, taip pat laikotarpiu nuo Šventosios Trejybės iki Advento.

MerG nėra skyrių apie penkias dalis krikščioniško mokslo, kaip bažnytiniuose to meto giesmynuose. Sudarytojas šią temą atitinkančias giesmes sudėjo į skyrius „Apie Malda“, „Apie Tikkejima“ ir „Apie Szwentus 3okromentus“. Į giesmyną taip pat nepateko Dovydo psalmės, tradiciškai spausdinamos Mažosios Lietuvos giesmių rinkiniuose. Nors įtrauktas skyrelis „Karo Giefmes“, tačiau atsisakyta tekstų, giedamų, užklupus kitoms bėdoms: ligai, marui, sausrui, vėtrai ir pan.

⁴⁴ Šimelpenigio giesmyno (1791) pirmojoje dalyje, sekant vokiškų giesmynų tradicija, yra atskiri skyreliai Marijos šventėms: „Dienoj' Grabnyczû arba Apczyftijimo Mergos Maryôs“ (viena giesmė, p. 38), „Dienoj' Maryôs Apfákimo arba Praneßimmo“ (2 giesmės, p. 39–40).

Kita vertus, *MerG* atsirado nauji skyriai – minėtas „Apie Szwentus 3okromentus“, „Apie malones Dawada“ ir „Apie pafilecawojima ant Diewo wales“. Ar juos galima laikyti Mertikaičio giesmyno naujove, sunku tiksliai atsakyti, nes iki šių dienų neišliko ir tik iš šaltinių žinomas 1781 metais išleistas Gotfrydo Ostermejerio giesmynas *Giesmes βwentos Bažnyczoje ir Namej' giedojamos fu nobažnomis Maldomis i wienas Knygas fuglauftos*. Iš jo nemažas pluoštas giesmių pateko į Mertikaičio rinkinį. Dvi Ostermejerio ir viena Povilo Šrederio versta giesmė įdėta į skyrių „Apie pafilecawojima ant Diewo wales“. Labiau tikėtina, kad Mertikaitis iš Ostermejerio giesmyno giesmes nusirašė ir perėmė šį skyriaus pavadinimą⁴⁵. Galima spėti, kad skyrius „Apie Szwentus 3okromentus“ taip pat susijęs su Ostermejerio rinkiniu. Šis skyrius sudarytas iš Ostermejerio ir anoniminių giesmių, kurios, kaip rodo kalbos analizė, galėjo priklausyti Ostermejerio rinkiniui (apie tai išsamiau skyriuje 5. 2.). Naujas skyrius „Apie malones Dawada“ sietinas ne su lietuviškomis tradicijomis⁴⁶, o su Woltersdorfo giesmių rinkiniu *Sämtliche Neue Lieder oder Evangelische Psalmen* (toliau – Woltersdorf 1768), kuriuo vertėjai veikiausiai rėmėsi, versdami giesmes į lietuvių kalbą. Būtent giesmė „Was foll ich thun? Ach HErr! Was fang ich an?“ (Woltersdorf 1768, 134–139), kurios vertimas įdėtas į skyrių „Apie malones Dawada“⁴⁷, išspausdinta vokiško giesmių rinkinio skyriuje „Von der Gnadenordnung überhaupt“. Todėl negalima pritarti Micheliniui, teigiančiam, kad vokiškas giesmynas „neturėjo įtakos K. E. Mertikaičio rinkinio sandarai“ (Michelini 2010, 222).

Taigi nors ir *MerG* sandara visiškai neatitinka Berento, Glazerio ir Šimelpenigio giesmynų, tačiau pats giesmių rinkinio formavimo principas artimas oficialiems lietuviškiems to meto Mažosios Lietuvos giesmynams.

Naujos, 1817-ųjų leidimo, giesmės įtrauktos į skyrių „Kittos Pridetos [giesmės]“. Šiame skyriuje virš kai kurių giesmių nurodyta, kuriai temai

⁴⁵ Beje, šį skyrių tik su lietuviškesniu pavadinimu „Apie Nułfitikkėjima ant Diėwo“ Milkus įdėjo į giesmyno *Sėnos ir naujos krikβczoniβkos Giefmės* (1806) trečiąją dalį, kur perspausdino tą pačią Šrederio giesmę „Mano Duβia wilfiβkay“ nr. 521, p. 633 kaip *MerG* skyriuje „Apie Pafiliecawojima ant Diewo Wales“.

⁴⁶ Skyriaus nurodytu pavadinimu nėra Berento, Glazerio ir Šimelpenigio giesmynuose, taip pat XVII amžiaus giesmių rinkiniuose.

⁴⁷ Žodis „davadas“ gali reikšti *žinią, tvarką, eilę*, žr. www.lkz.lt.

giesmė priklauso. Iš to galima spręsti, kad Mertikaitis atnaujino rinkinį keliomis liturginėms metų šventėms (Kalėdų, Didžiojo Penktadienio) skirtomis giesmėmis, įdėjo po vieną giesmę Marijos apsilankymo šventei („Dienoje Atlankimo Maryos“, 297) ir Jono Krikštytojo dienai („Dienoje Jono Krikštytojo“, 295). Jis taip pat įtraukė naujų giesmių apie tikėjimą, kirkščionišką elgesį bei mirtį.

3. 4. Giesmyno vertėjai ir originalių giesmių autoriai

Giesmyne išspausdintos žinomų XVIII amžiaus Rytų Prūsijos kunigų ir pirmųjų lietuviškų surinkimų sakytojų originalios ir verstos giesmės. Dauguma tekstų rinkinyje pažymėti inicialais. Į *MerG* įdėtos 29 Ostermejerio (1716–1800)⁴⁸ giesmės (inicialai G. O.), taip pat talkinusių rengiant Ostermejerio giesmyną, 11 Balėtų kunigo Povilo Šrederio (Paul Schröder, 1723–1796)⁴⁹ (inicialai P. S.) ir 10 Naujosios (Joneikiškių) kunigo Kristijono Lovyno (Christian Lowin, 1721–1783)⁵⁰ (inicialai C. L.) giesmių. Į priedą „Kittos Pridetos [giesmės]“ pateko viena Piktupėnų kunigo Jono Frydricho Preiso versta giesmė.

Netiksliai istoriografų nurodyta, kad giesmyne spausdinamos giesmės iš Frydricho Šusterio literatūrinio palikimo (*LB* I 246, 248, įrašus 689, 695; Juška 1997, 126; Kšanienė 2003, 157; *MLE* III, 71). Nustatyta, kad *MerG* inicialais P. S. pasirašyti ne Šusterio, o Povilo Šrederio tekstai (Strungytė 2006, 194). Taip teigti yra keletas svarių argumentų. 1705 metais Šusterio sudarytame giesmyne ir vėlesniuose oficialiuose giesmynuose (1748 metų Jono Berento, 1757, 1791 metų Adomo Frydricho Šimelpenigio) Šusterio verstų arba sukurtų giesmių su nurodytomis antraštėmis nerasta. Priskirti giesmes Šrederiui leidžia ir kitas argumentas – sutampantys tekstai Mertikaičio giesmyne ir Milkaus 1806 metų giesmyno trečiojoje dalyje. Iš

⁴⁸Apie Ostermejerio gyvenimą ir veiklą žr. Šlaitaitė Rita, „Gotfrido ir Zigfrido Ostermejerių biografijos“, *Devynioliktan amžium įžengus*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1994, 150–163.

⁴⁹Apie Šrederį žr. *MLE* IV, 2009, 449.

⁵⁰Apie Lovyną žr. *MLE* II, 2003, 688.

Milkaus prakalbos žinoma, kad į trečiąją giesmyno dalį įdėta Šrederio giesmių (žr. *MiG* XII).

Kai kurios giesmės *MerG* yra su sakytojų inicialais: 9 – su Kristijono Demkio⁵¹, 18 – su Mikelio Jurkšaičio⁵², 1 – su D. Jurkšaičio, 13 – su giesmyno sudarytojo Mertikaičio. 55 giesmės anonimiškos (17 iš jų su šiais inicialais: K. W.⁵³, J. S.⁵⁴, G. S., M. K., K. W., o 38 – be jų).

Kaip buvo minėta, į *MerG* įdėtas Piktupėnų kunigo Jono Frydricho Preiso⁵⁵ (Johann Friedrich Preuss) vertimas. Žinoma, kad Preisas gimė 1714 metais Barnšteine. Nuo 1741 metų dirbo Karvaičiuose klebonu, o 1743 metais persikėlė į Piktupėnų parapiją⁵⁶. Mirė čia pat 1771–aisiais (*BržA* II 329; *MLE* III, 682).

Apie sakytojus Demkį ir Jurkšaičius biografinių duomenų mažai. Kristijonas Demkis (Christian Demke⁵⁷, Kristijonas Demskis⁵⁸) (gimęs 1740 metais, miręs XVIII amžiaus pabaigoje) buvo mokytojas ir vienas iš lietuvių sakytojų, pradėjęs rengti surinkimus Įsruties ir Tilžės apskrityse⁵⁹.

⁵¹ Demkio giesmės pasirašytos inicialais K. D. arba „K. D. L. ißwerfta“. Santrumpa „L.“ žymi ne asmenvardį arba vietovę, iš kur autorius kilo ar kur dirbo (šitaip spėjo Vaclovas Biržiška, plg. *BržA* II 93), jį reikėtų perskaityti – „K. D. lietuviškai išversta“. Palyginkime, kaip iššifruoti inicialai 1856 metų Mertikaičio giesmyno prakalboje: „M. J. L. ißwerfta, tai eſti Mikkelio Jurkšaičio lietuwißkay ißwerfta“, [Wisokios naujos Giesmes arba ewangeliczki Psalmi, 1856], 681.

⁵² Gaigalaitis Jurkšaičiams priskiria 17 (Gaigalaitis 1904, 12), o Gudaitis Mikeliui Jurkšaičiui – 19 giesmių (Gudaitis 1957, 34–35).

⁵³ Lietuvos bibliografijoje spėjama, kad inicialais K. W. pasirašytos kunigo Kristijono Dovydo Vitiko (Christian David Wittich, 1751–1824) giesmės (*LB* I 246, įrašas 689), argumentuojant, kad tokie kriptonimai palikti jo parengtame, bet neišlikusiame veikale *Kelios šventos giesmeles ant mano paminklo [...]. Po mirimmo Pono Pušio į druka išduotos per K. W. isz K.* (žr. *LB* I 332, įrašas 960).

⁵⁴ Gudaičio teigiama, kad inicialais J. S. pažymėtos Jono Sperberio giesmės. Tačiau žinomo religinių giesmių autoriaus Jono Jokūbo Šperberio (Johann Jacob Sperber, 1679–1741) giesmių nurodytais pavadinimais Berento giesmyne (1748 ir vėlesniuose leidimuose) nerasta.

⁵⁵ Virš jo giesmės išspausdinta: *J. P. Preifa, piktup.: Kuniga.*

⁵⁶ Moeler Friedwald, *Altpreußische evangelische Pfarrerbuch von der Reformation bis zur Vertreibung im Jahre 1945*. Bd. 1, Hamburg: Im Selbstverlag des Vereins, 1968, 62, 110.

⁵⁷ Gaigalaitis 1904a, 6.

⁵⁸ Gudaitis 1957, 33.

⁵⁹ Tetzner Frantz, *Die Slawen in Deutschland*, Brunschweig: Friedrich Vieweg und Sohn, 1902.

Veikiausiai Demkis sukūrė ir giesmę „Brolei fefers fu Diewu“ (nr. 64). Prie šios giesmės inicialų nėra, tačiau įrašytas autoriaus vardas giesmės paskutiniame posme:

Kriřtjions yr wardas jo,
kurs ta Giefme Raße czon,
ne ant gyraus jo paties,
bet wis diewui ant Garbes,
kas ta Giefme nor papeikt,
ta Diews Ğinnos kaip yweikt (p. 145)

Broliai Jurkšaičiai minimi kaip mokytojai ir sakytojai (Gaigalatis 1904, 12). Tetznerio (1902, 65) teigimu, Jurkšaičiai surinkimus laikė aplink Įsrutį ir Tilžę. Vienas iš Jurkšaičių minimas 1867 metų Jonikaičių mokyklos kronikoje, kur rašoma, kad žinomas maldininkas („berühmter Vorbeter“) Jurkšaitis (vardas nenurodytas) mokytojavo 1770–1803 metais Jonikaičių pradinėje mokyloje (dabar Pagėgių aps.). Neva jis mokė vaikus, pats nemokėdamas rašyti: „Jurkbat, der zwar kein Wort űchreiben konnte, aber doch 33 Jahre zur Zufriedenheit der Vorgefeřten űein Amt verwaltete“⁶⁰. 1803 metais pagal to meto tradiciją, Jurkšaitis mokytojo pareigas perleido kitam šeimos nariui, savo űentui Penčukui (Pentıuk).

Mikelis Jurkšaitis giesmes vertė, nes nuosekliai prie jo giesmių išspausdinti įrašai, nurodantys, kad giesmė yra išversta arba iš naujo versta, pavyzdžiui, prie 13 giesmės *M. J. Lietuwiıkay iıwer.* arba 112 – *M. J. L. Perwerfta.* Inicialais D. J. (*MerG* 332, nr. 143) galėjo pasirašyti jo brolis. Gaigalaičio teigimu, *MerG* spausdinamos abiejų brolių giesmės (Gaigalatis 1904, 12).

Sakytojai galėjo būt baigę űemiausio lygio vadinamąją űemininkų mokyklą, nei vienas iš jų nebuvo dvasininkas, kitaip tariant, nepriklausė „rašančiųjų luomui“. Nepriklausymas dvasininkijai reiıkė didesnę laisvę kurti ir nevaržomiems baűnytinės valdűios ir kunigų nuomonės sudaryti giesmių repertuarą.

⁶⁰ Cit. iš Erich Karřchies „Ğweihundertjährięe Schulen des Memelgebiets“, *Memeler Dampfboots. Der Grenzgarten.* 1936. 30. Sept. nr. 8, [1].

Mertikaičio giesmyne yra 38 giesmės be autorių ir vertėjų inicialų. Vėlesniuose leidimuose autorystės problema dar ryškesnė, dauguma pridėtų giesmių anonimiškos. Tai būdinga ir katalikų religinei poezijai⁶¹. Toks reiškinys veikiausiai atsiradęs dėl asketizmo, baimės susireikšminti ir pasididžiuoti. Tik tai atėję ne iš katalikybės, o perimta iš liuteroniškojo pietizmo⁶², kuris skverbėsi į privatų liuteronų gyvenimą ir formavo vertėjo bei kūrėjo požiūrį į atliekamą darbą. Pietizmas skatino bet kokią žmogaus praktinę veiklą – ūkinę, prekybinę, administracinę, pedagoginę ar kūrybinę, ypač misionierišką, nes darbas galėjo pelnyti tikinčiajam didesnę Dievo malonę.

Uolus liuteronas pirmiausiai rūpinosi gyvenimo gerove šiapus. Skirtingai nuo puritonų, liuteronai tikėjo, kad beveik kiekvienas žmogus šiame „malonės čėse“⁶³ (kuris ir skirtas tik geriems darbams) per organizuotą veiklą, „prisivertimą tikėjime“ ir nusižeminimą prieš Dievą gali užsitarnauti išganymą ir amžinąjį gyvenimą. Taigi kūryba, kaip ir bet kuria kita veikla, buvo užsiimama ne žmogaus, o Dievo garbei.

Kita vertus, kūryba buvo suprantama kaip naudingas sau pačiam ir religinei bendruomenei darbas. Geri darbai liuteronui buvo tarsi kelionės bilietas į anapusį gyvenimą. Todėl sakytojų pasirinkta misionierystė ir kūrybiniai darbai „turėjo garantuoti“ mažesnę nuodėmių tikimybę, didesnę galimybę pelnyti Dievo malonę ir tapti išganytais savo darbų dėka. Taigi sakytojų gyvenimo būdas buvo racionaliai pagrįstas.

⁶¹ Dainora Pociūtė-Abukevičienė, Mikas Vaicekuskas, „Įvadas“, *Giesmės dangaus miestui*, parengė Dainora Pociūtė-Abukevičienė, Mikas Vaicekuskas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998, viii.

⁶² Pasak Maxo Weberio, „palyginti su ortodoksine liuteronų, kuri tradiciškai prisirišusi prie žodžio ir sakramentų, pietizmas labiau tinkamas tam, kad religija galėtų *metodiškai* skverbti į gyvenimą“, Max Weber, *Protestantiškoji etika ir kapitalizmo dvasia*, Vilnius: Pradai, 1997, 123.

⁶³ „Malonės čėsas“, kaip šiapusinio laiko kategorija, dažnai vartojama *MerG* giesmėse. Šis laikas suvokiamas kaip Dievo skirta malonė. Nors „visiems žmonėms dangaus karalystė yra arti“, tačiau tik išmintingieji pasinaudos „malonės čėsu“, pripažindami savo nuodėmingumą ir gebėdami atverti Jėzui „naują širdį“.

4. Giesmynėlis *Mažos giesmių knygelės* (1819)

4. 1. Veikalo sandara ir struktūra

Pirmasis giesmynėlio leidimas išėjo 1804 metais, kaip manoma Karaliaučiuje, Danieliaus Christofa Kanterio spaustuvėje (LB 248, įrašas 697). Nė vienas iš egzempliorių neišliko, apie veikalo egzistavimą žinoma iš kitų šaltinių. Giesmynėlį mačiusio ir aprašiusio Bruožio teigimu, rinkinėlį tesudarė 5 giesmės. Jos perspausdintos vėlesniuose Mertikaičio giesmyno leidimuose, nr. 160–165 (Bruožis, 1913, 17).

Antrą kartą giesmynėlis išleistas 1819-aisiais Tilžėje, Heinricho Posto spaustuvėje⁶⁴. Šio leidimo giesmės atskiru skyreliu „Pridetôs naujos Giefmēs“ prijungtos prie trečiojo *MerG* leidimo (1825, Tilžė, Heinricho Posto spaustuvė) ir kartotos visuose vėlesniuose leidimuose.

Į *MerMGK* yra įdėtos 29 naujos giesmės⁶⁵. Giesmių nurodytais pavadinimais nėra nei *MerG*, nei bažnytiniuose XVIII amžiaus giesmynuose, išskyrus „Ak kaip ger jums yra jus Gerriejie“ (nr. 15, 29, vok. originalas „O wie selig seid ihr doch, ihr Frommen“). Šiuo pavadinimu 6 posmų Danieliaus Kleino versta giesmė yra Šimelpenigio giesmyne (1791, 389, nr. 377), tik ji nesusijusi su 22 posmų Woltersdorfo originalu (plg. Woltersdorf 1768, 245).

Giesmynėlis išleistas be natų, kai kur virš giesmių yra nuorodos į melodijas. Giesmynėlis turi vienintelį gale spausdinamą lietuvišką registrą, kur giesmės suskirstytos pagal abėcėlę. Jokios informacijos apie vertėjus (pvz., inicialų) giesmynėlio sudarytojas nepaliko.

⁶⁴ Giesmynas surinktas gotikiniu šriftu, fraktūra. Tirti pasirinktas egzempliorius be kietviršio, sprendžiant iš įrišo, kažkada priklausęs konvoliutui. Veikalo paskutiniame puslapyje ([72]) yra proveniencija (antspaudas su stačiakampio rėmeliu), kuri nurodo, kad egzempliorius į biblioteką pateko praeitame šimtmete iš knygyno.

⁶⁵ Giesmynėlyje jų sunumeruota 32, nes 39 posmų giesmė „Alleluja Žmogus bus išganytas“ išskaidyta į tris atskiras giesmes: „Alleluja Žmogus bus išganytas (1–8 posmai), „Žmogus is Wyro ir Moters paftojės“ (9–18 posmai) ir „Jiffai ateit mufu Skolas moketi“ (19–39 posmai), suteikus joms atitinkamą (XXVI–XXVIII) numeraciją. Michelinį (2010, 50–51), aptardamas šio rinkinio giesmes, vietoj vienos giesmės nurodo tris atskiras giesmes, remdamasis *MerMGK* nurodyta informacija. Manychiau, toks išskyrimas netikslingas, nes *MerMGK* registre nėra giesmių pavadinimais „Žmogus is Wyro ir Moters paftojės“ ir „Jiffai ateit mufu Skolas moketi“. Vėlesniuose *MerG* leidimuose (pvz., 1825 metų Tilžės) giesmė „Alleluja Žmogus bus išganytas“ pateikiama vientisai.

Giesmynėlis parengtas laisvai, nesilaikant giesmynams būdingos struktūros – giesmių suskirstymo pagal tematiką į skyrius. Tik virš kai kurių giesmių pasakyta, kokiai temai giesmė priklauso, pavyzdžiui, „Giefme Krikšto“ ([2]), „Giefmie apie Žmogumi pažtojima ir už=gimimma Krištaus“ (20), „Giefmele [...] apie geidawima Diewo ir Jezaus“ (41). Iš išspausdintų prieraišų matyti, kad Mertikaitis į giesmynėlį įtraukė dvi Kalėdų giesmes (20, 52), giesmę apie krikštą ([2]), kelias giesmes apie krikščionišką elgesį (4, 29, 67, 59, 41), yra ryto meto giesmė (44), padėkos giesmė po iškentėtos ligos (68), giesmė apie mirtį ir prisikėlimą (64) ir lopšio giesmė (42).

Pažymėtina, kad *MerMGK* spaustuvinininkas Postas neturėjo didelės patirties leisti giesmynus. Nuo spaustuvės įkūrimo 1816-aisiais jis išspausdino vienintelį (neoficialų!) giesmyną. Iš to, kaip giesmynėlis parengtas, matyti, kad Postas sudarytojui nekėlė didelių reikalavimų, – net ir elementaraus giesmių suskirstymo į skyrius. Kad leidėjas buvo abejingas leidiniui, rodo ir gausios raidžių rinkėjo, veikiausiai nemokėjusio lietuviškai, paliktos klaidos. Plg. giesmės „Ak brangulis Diewo Sunau“ 21 ir 22⁶⁶ posmus, p. 24:

21. Dabbar ka roda Krums žinau,
deg=cams ir ne fudegdams,
 pri to fu džaugfmu **iengiu** jau,
 bet kaip drafos ne tekdam,
ardžu žodl, tar wis per wis,
 Eikšte **pul=cpii** bednuju,
pagalbaŲbtai greiŲnujū.
MerMGK 24

12. Dabbar atfuncz Diews Gydeon,
 tas **zwieta** tur wadūti,
 tikra Karalu iŲ žion,
 iŲ **dfkto** mus lofoti,
 jáuns Jzraels, ir fmulkus **gkeps**
 iŲzel iŲfaufos zemės,
 mokitojis **du=Ųilės**?⁶⁷
MerMGK 24

⁶⁶ Išspausdinta klaidingai – 12.

⁶⁷ 1825 metų Tilžės leidime žodžiai ištaisyti: *deg=cams 24* → *deg=dams 309*, *iengiu 24* → *žengiu 309*, *ardžu žodl 24* → *gir=džū žodi 309*, *pul=cpii 24* → *Pulkai 309*, *pagalbaŲbtai* → *PagalbaŲtai 309*, *zwieta 24* → *Swieta 309*, *dfkto 24* → *Pikto 309*, *gkeps 24* → *cžeps 309*, *du=Ųilės 24* → *duŲelės 309*.

Nepaisant to, po išleidimo giesmynėlio korektūrų niekas neskaitė ir netaisė, abiejuose žinomuose egzemplioriuose nėra klaidų atitaisymo (*Druckfehler*).

Sudarytojas veikalo nėra pasirašęs. Spėjama, kad jį parengė tas pats Mertikaitis (LB 248, įrašas 697–698). Tokį istoriografų spėjimą paremia abiem veikalams – *MerG* ir *MerMGK* – būdingi požymiai:

1. artima kalba *MerG* pasauliečių giesmėms;
2. repertuaro atrankos kriterijai;
3. panašiai pateikiama informacija apie originalų šaltinius (pvz., vertimai iš Schultzo ir Woltersdorfo rinkinių).

5. Lietuviškieji giesmyno *Visokios naujos giesmės arba evangeliški Psalmi (1817)* šaltiniai

Kaip buvo minėta, *MerG* sudaro 147 giesmės. Analizė parodė, kad dalį verstų giesmių sudarytojas Mertikaitis išsirinko iš XVIII amžiaus oficialiųjų bažnytinių giesmynų bei mažų giesmynėlių.

5. 1. Giesmės iš Adomo Frydricho Šimelpenigio ir Jono Berento giesmyno

Peržiūrėjus oficialiuosius bažnytinius Šimelpenigio sudarytus giesmynus *Iß naujo pérweizdėtos ir pagėrintos Giefmjû=Knygos (1757, 1791)*⁶⁸

⁶⁸ [Adomas Frydrichas Šimelpenigis], *Iß naujo pérweizdėtos ir pagėrintos Giefmjû=Knygos*, kurrūfė brangiáufoš fėnos ir naujos Giefmes furaŕbytos, Diewui ant Garbės ir Prufū Karalyftėje efantiems Lietuwninkams ant Duŕū Iŕgánimo podraug fū Maldū= Knygomis, kurrūfė ne tiktay fėnos, bet ir naujos Maldos randamos yra. Dewintą Kartą iŕŕpáuftos. Karaláuçuje, Raŕtais iŕŕpáuftas pas Joną Endr. Artungą. Mėte 1757; [Adomas Frydrichas Šimelpenigis], *Iß naujo pérweizdėtos ir pagėrintos Giefmû=Knygos*, kurrūfė brangiáufoš fėnos ir naujos Giefmes furaŕbytos Diewui ant Garbės ir Prufū Karalyftėje efantiems Lietuwninkams ant Duŕū Iŕgánimo podraug fū Maldū= Knygomis, kurrūfė ne tiktay fėnos, bet ir naujos Maldos ramos yra. Aŕmą Kartą iŕŕpáuftos. Karaláuçuje, Mėte 1791 (toliau – ŠiG).

ir Jono Berento *Isz naujo perwei[z]detos ir pagerintos Giesmû Knygos* (1748)⁶⁹ nustatyta, kad dvi giesmės susijusios su šiais šaltiniais⁷⁰:

a) Joachimo Neanderio „Gerybe ne išmaftoma“ („Du unbegreiflich hõchftes Gut“), nr. 71, p. 158, (*ŠiG* – nr. 472, p. 503), išversta Fabijono Ulricho Glazerio;

b) Johanno Francko „Jezau Dzaugfmas mano“ („Jefu meine Freude“), nr. 123, p. 293 (*ŠiG* – nr. 248, p. 252), išversta Pilypo Ruigio.

Giesmės *MerG* be vertėjų inicialų ir papildytos atitinkamai 6 ir 7 posmais. Jose yra ir nežymių skirtumų⁷¹. Joachimo Neanderio originalas „Du unbegreiflich hõchftes Gut“ (kaip ir senasis lietuviškas vertimas) turi 6 posmus. *MerG* giesmės variantui suteikta nauja dialogo forma – vaizduojamas pokalbis Jėzaus Kristaus su „dūšele“. Plg. Mertikaičio ir Šimelpenigio variantus (skirtumai paryškinti):

Duše.

1. Gerybe ne išmaftoma,
Szirdis prilimpa taw wiffa,
aß Trokßte Trokßtu tawefpi,
tu Bok ten Skubbink mannefpi.

1. Gerybe ne išmaftoma,
Szirdis prilimpa taw wiffa.
Aß trokßte trokßtu tawefpi,
Tu Bok Bian fkub**ink manefpi.**

Jezus.

2. Kas baukia taip waitodamas.
ar tu Dußel jeßkai mannes,
aß ne toli aß taws efmi,
fu wiffoms Dūwanoms arti.

Duše.

3. Aß Elnis efmi **Trokßtafis,**
mane tu **Jezau** girdafis,

2. Aß Elnis efmi **trokßtafis,**
manef tu **Jėzau** girdafis;

⁶⁹ [Jonas Berentas], [Isz naujo perwei[z]detos ir pagerintos Giesmû Knygos. Karalauczuje 1748] (toliau – *BeG*).

⁷⁰ Giesmių lietuviški pavadinimai pateikiami pagal *MerG*, o numeriai ir puslapiai pagal *MerG* ir *ŠiG*.

⁷¹ Giesmėje „Gerybe ne išmaftoma“ po kartą pakeistas prievoksmis ir jungtukas: tu Bok *βen* *ŠiG* → tu**βok ten** *MerG*, aß tawo, o tu mans efli *ŠiG* → aß tawo *ir* tu mans efli *MerG*.

Atgirdik Atgaiwik mane,
ferg Duβia gul filpnybeje.
(*MerG* nr. 71, 158-159)

atgirdik atgaiwik manę,
ferg' Duβia, gul Silpnybeje.
(*ŠiG* nr. 472, p. 503)

Vadinasi, šie modifikuoti *MerG* tekstai XVIII amžiuje egzistavo kaip tuo metu žinomų bažnytinių giesmių variantai. Jie galėjo būt išplitę tarp surinkimininkų tose apylinkėse, kur Mertikaitis dirbo.

Georgo Weisselio giesmės, XVII amžiaus pabaigoje išverstos Mato Pretorijaus, „Uzzengia Diewas Giefmemis“ („Der Herr fährt auf mit Lobgefäng“) nr. 21, p. 47 (*ŠiG* – Nr.88, p. 79), išspausdintas Ostermejerio vertimo variantas.

Daugiau sąsajų su Šimelpenigio ir Berento giesmynais nepastebėta. Suprantama, kad Mertikaitis nematė jokio reikalo perspausdinti tekstų, kurie lietuviškų parapijų maldininkams buvo gerai pažįstami, juos (atmintinai) giedojo bažnyčioje per mišias.

5. 2. Giesmės iš Gotfrydo Ostermejerio giesmyno

Dalis giesmių veikiausiai perspausdinta iš neišlikusio 1781 (1780) metais išspausdinto Ostermejerio giesmyno *Giesmes βwentos Bažnyczoje ir Namej' giedojamos fu nobažnomis Maldomis i wienas Knygas fuglaustos*.

Milkus 1806 metų giesmyno *Sėnos ir naujos krikβczoniβkos Giefmės* prakalboje, kur išsakė kritiką dėl *MerG*, užsiminė, kad sudarytojas perspausdino giesmes iš Ostermejerio giesmyno: „Er hat darin verſchiedene Gefänge aus dem Ostermeyerfchen Gefängbuch genommen“ (*MiG* XVI).

Iš antrinių šaltinių žinoma, kad 1781 metais išleistas Ostermejerio giesmynas po Milkaus kritikos Dvasinės kolegijos buvo uždraustas platinti ir bažnyčioje naudoti, dalis egzempliorių pateko į makulatūrą. Apie jo parengimą žinių paliko pats sudarytojas poleminiuose straipsniuose su oponentu Milkumi bei paties parengtoje *Pirmojoje lietuviškų giesmynų istorijoje* (*Erſte Littauifche Liedergeſchichte*, 1793) (toliau – *Giesmynų istorija*).

Giesmynų istorijoje rašoma, kad Ostermejeris giesmyno projektą rengė kartu su Jurbarko kunigu Lovynu. Vėliau prie jų darbo prisijungė ir Balėtų kunigas Šrederis. Rengti giesmyną buvo pasiūlyta ir Kristijonui Donelaičiui, tačiau šis dėl senyvo amžiaus ir karštakošiško Ostermejerio būdo šio darbo atsisakė. Greitai nuo giesmyno rengimo atsitraukė ir Lovynas (Ostermejeris 1996, 164, 379). Devynerius metus ruoštas 508 giesmių rinkinys, sutikus Dvasinei kolegijai, atiduotas spausdinti Gotliebui Lebrechtui Hartungui, kuris turėjo privilegiją leisti bažnytinius giesmynus.

Ostermejeris rašo, kad giesmyną reformavo: pakeitė buvusią Šimelpenigio giesmyno struktūrą – dvi giesmyno dalis sujungė į vieną, dėl ko vėliau sulaukė didelės kritikos iš savo amžininkų dvasininkų. Iš poleminių straipsnių *Apologie des neuen Littauifchen Gefangbuchs wider die Mielckifchen Befchuldigungen* (1791) (toliau – *Apologija*) aiškėja, kad Ostermejeris ne tik senojo repertuaro giesmes taisė, bet ir naujas, kurias jam įteikė bendradarbiai Šrederis ir Lovynas (Ostermejeris 1996, 229). Milkaus teigimu, dėl gerokai paredaguotų tekstų, sulaukęs Lovyno pasipiktinimo. Esą „Lovynas ne vienam yra sakęs: „Ponas kunigas Ostermejeris sudarkė mano lietuviškų giesmių dailumą“ (Ostermejeris 1996, 195).

Iš *Apologijos* sužinome, kokias giesmes Ostermejeris vertė į lietuvių kalbą. Atremdamas Milkaus kritiką dėl giesmių atrankos ir netiksliai išverstų vokiečių autorių tekstų, Ostermejeris straipsnyje nurodydavo kai kurių į lietuvių kalbą išverstų vokiškų giesmių antraštes. Antraštės rodo, kad šios giesmės tikrai priklausė Ostermejerio rinkiniui. Vėliau jas perėmė Mertikaitis ir išspausdino savo giesmyne⁷²:

- 1) Laurentijaus Laurenčio⁷³ „Nnn⁷⁴ ift es alles wohlgemacht“⁷⁵/„Wifkas geray daryta jau“(nr. 16, p. 36);
- 2) Davido Denickės „Wir Menfchen find zu dem o Gott“(Ostermeyer 1791, p. 17) / „Mes, Diewe, Daiktus dwafifkus“(nr. 24, p. 53);

⁷² Giesmių lietuviškos antraštės, numeriai ir puslapiai pateikiami pagal *MerG*.

⁷³ Autorių Ostermejeris nenurodė, jie nustatyti.

⁷⁴ Korektūros klaida, turi būti *Nun*.

⁷⁵ [Gottfried Ostermeyer,] Gottfried Ostermeyers Apologie des neuen Littauifchen Gefangbuchs wider die Mielckifchen Befchuldigungen. Wiertes und lethtes Stück. [...]. Königsberg, gedruckt mit Drieftifchen Schriften. 1791, 15.

3) Johanno Risto „Ach höchster Gott! verleihe mir“⁷⁶ / „Ak! Diewe, duk aukščiausias“ (nr. 57, p. 117);

4) Joachimo Langès „O Jėsu šūbes Licht“ (Oftermeyer 1791, p. 18) / „Jėzau šaldi Szwiefa!“ (nr. 92, p. 231);

5) Simono Dacho „Du Gott bist außer aller Zeit“ (Oftermeyer 1791, p. 19) / „Be Czeŝo, Diewe, tu effi“ (nr. 99, p. 240);

6) Nežinomo autoriaus „Herr! du kennest mein Verderben“ (Oftermeyer 1786, p. 22) / „Dušios mano Netikuma“ (Nr. 127, p. 301).

Apologijoje rašoma, kad Laurentijaus Laurenčio giesmę „Wilkas geray daryta jau“ (nr. 16, p. 36) Ostermejeris sutrumpino, praleisdamas 6-ąją posmą, o kitus (8–11) – neatpažįstamai perdirbo (Ostermejeris 1994, 267). Davido Denickės giesmėje „Mes, Diewe, Daiktus dwališkus“ (nr. 24, p. 53) Ostermejeris Milkaus kaltinamas įterpęs (tarp 3 ir 4 posmo) savo sudėtą posmą, o originalaus 6-ojo atsisakęs. Ostermejeris į šią Milkaus kritiką atrėžia, sakydamas, kad „tas posmas labiau trukdo nuosekliai minčiai negu padeda“ (Ostermejeris 1994, 268). Taip pat jis pažymi, kad „praleisti po antrojo posmo einantys apaštalo žodžiai, kurie čia svarbesni už pranašo ir net paties Kristaus žodžius“⁷⁷. Vadinasi, Ostermejeris labai kūrybiškai žiūrėjo į vertimus – ne visuomet laikėsi originalo, buvo linkęs giesmes perkurti, papildyti savos kūrybos posmais. Su vertimais susijusias problemas jis išdėstė ir *Giesmyų istorijoje*, kur prisipažįsta apie laisvą vertimą ir atotrūkį nuo originalo: „Siekdami minties aiškumo, kartais, tiesa, labai retai, visiškai atitrūkdavome nuo originalo ir versdavome taip laisvai, kad mūsų darbą galima greičiau pavadinti sekimu negu vertimu, nes kartais net ir labai stengiantis buvo neįmanoma tiksliai perteikti originalą ir kartu išsaugoti aiškią mintį. Tokiais atvejais, kai prastas vokiečių poetas nusižengdavo Biblijai ir Katekizmui. Tokias vietas dažniausiai išmesdavome [...]“ (Ostermejeris 1996, 388).

⁷⁶ [Gottfried Ostermeyer,] Bedenken über einen Entwurf zu einem Neuen Littauischen Gefangbusch, nebŝt vorangeŝeßtem Bericht von der Veranlaßung dazu. Uns Licht gesteller von Gottfried Oftermeyer, der Trempenfchen Gemeine Paft. Seniore und der Kŝnigl. deutŝchen Gefellŝchaft zu Kŝnigsberg Ehrenmitgliede. [...]. Kŝnigsberg, gedruckt bey G. L. Hartung, Kŝnigl. Oŝtpreuß. Hof- und Akadem. Buchdrucker. [1786], 22.

⁷⁷ Gotfridas Ostermejeris, „Nauja lietuvių kalbos gramatika: Apie prozodiją“, *Lietuvių poetikos pradmenys*, Vilnius: Vaga, 1985, 82.

Giesmynų istorijoje Ostermejeris nurodė, kad į jo rinkinį pateko ne tik vertimai iš vokiečių kalbos, čia įtraukta ir originalių giesmių. Tokia yra švietėjiška, apie vaikų mokymą jo giesmė „Waikai brangi Dowana, Diewo“, kuri vėliau pateko į *MerG* (žr. 302, nr. 128). Apie būtinybę giesmę išspausdinti savo giesmyne, Ostermejeris kalba *Giesmynų istorijoje*: „Mūsų prūsiškuose giesmynuose nėra nė vienos giesmės apie vaikų auklėjimą. Tokia giesmė reikalinga prie kasmet sakomų mokyklinių pamokslų, tad sudėjau pats ir išspausdinau savo giesmyne“ (Ostermejeris 1996, 406). Matyt, ši giesmė buvo siūloma ir vokiškoms liuteronų parapijoms, nes kunigas Vilhelmas Lau (1730–1807) ją išvertė į vokiečių kalbą, o Ostermejeris vertimą išspausdino *Giesmynų istorijoje* (Ostermejeris 1996, 406–408).

Likusios, Ostermejerio inicialais paženklintos, tačiau poleminiuose straipsniuose, *Giesmynų istorijoje* nepaliudytos giesmės, taip pat priskiriamos Ostermejerio giesmynei. Kai kurias Šrederio ir Lovyno verstas giesmes iš minėto giesmyno Mertikaitis taip pat bus perspausdinęs. Ostermejeris *Giesmynų istorijoje* užsiminė, kad Lovynas yra davęs 10 giesmių⁷⁸ jo išleistam rinkiniui, o Šrederis – 46 (Ostermejeris 1994, 257).

Su Ostermejerio giesmynu sąsajų turinčios giesmės yra iš XVII–XVIII amžiaus vokiško repertuaro. XVII amžiaus repertuarą sudaro: 1) barokinės, Prūsijos poetų ratelio atstovų Simono Dacho, Georgo Weisselio, Johanno Röhlingo ir kitų vokiškų regionų šios srovės atstovų, tokių kaip Paulo Gerhardo, Johanno Risto, Davido Denickės, Salomo Liscow'o, Johanno Schefflerio giesmės; 2) pietizmo „priešaušryje“ sukurtos Aemilijos Julianos von Schwarzburg- Rudolstadt, Joachimo Neanderio ir Ludwigo Andrėjaus Gotterio giesmės. XVIII amžiaus repertuarą reprezentuoja: 1) Halės pietistų, tokių kaip Jacobo Gabrieliaus Wolfo, Carlo Friedricho Lochnerio, Joachimo Langės giesmės; 2) ortodoksinės pasaulėjautos šalininkų Benjamino Schmolko, Valentino Ernsto Löscherio, Johanno Friedricho Mayerio kūriniai. Ostermejeris žavėjosi ortodokso Schmolcko religine poezija. Sakosi net 14 jo

⁷⁸ [Gottfried Ostermeyer,] Erste Littauische Liedergeschichte, ans Licht gefellet von Gottfried Ostermeyer, der Trempenichen Gemeine Paltore feniore und der Königl. Deutschen Gefellchaft zu Königsberg Ehrenmitglied. Königsberg, gedruckt mit Driefftichen Schriften. 1793, 250.

giesmių išvertęs į lietuvių kalbą ir įdėjęs į savo giesmyną (Ostermejeris 1996, 171). Schmolcko giesmėmis (10 jų vertė Ostermejeris ir vieną Šrederis) Mertikaitis papildė ir savo giesmyno repertuarą (žr. 5 lentelę).

Kokiais šaltiniais rėmėsi versdamas šias giesmes, nė *Giesmynų istorijoje*, nė poleminiuose straipsniuose Ostermejeris tiesiai nepasako, tik užuolankomis: „pirmą kartą čia išspausdintos giesmės paimtos daugiausia iš mūsų krašte naudojamų giesmynų“ (Ostermejeris 1996, 386). Jokios informacijos nepateikia ir Mertikaitis savo giesmyne.

Apologijoje (4 dalis, 1791) Ostermejeris, komentuodamas Lilienthalio giesmyno turinį (metų ir pavadinimo nenurodo), prasitaria apie dvi giesmes („Nun komm, der Heiden Heiland“ ir „Es ist das Heil uns kommen her“), pasižyminčias gausiomis glosomis (paaiškinimais) (Ostermejeris 1996, 280). Ostermejerio nurodyti tekstai rasti 1752 metų Lilienthalio giesmyne *Vernünftiger Gottesdienst des Singens* (p. 7–9, 311–313). Galima daryti prielaidą, kad Ostermejeris turėjo 1752-ųjų arba ankstesnių metų (1732, 1736) Lilienthalio giesmyną savo asmeninėje bibliotekoje ir galimai juo pasinaudojo, versdamas naujas giesmes savo rinkiniui.

Milkaus sukritikuotų vertimų originalai Laurenčio „Nun ist es alles wohlgemacht“ ir Denickės „Wir Menfchen find zu dem o Gott“ taip pat išspausdinti šiame veikale (p. 75 ir 143).

Su Lilienthalio giesmynu gali būti siejamos ir kitos giesmės, tačiau jos buvo publikuojamos ir kituose XVIII amžiaus Karaliaučiaus giesmynuose, pvz., Heinricho Arnoldo Sahmes *Der Singende Chrift* (1730), Kvanto *Neue Sammlung Alter und Neuer Lieder* [1735], Rogallio *Kern Alter und neuer Lieder* (1744) (žr. 5 lentelę).

Su Kvanto ir Rogallio veikalais vertimus sieja ir Michelinis (2010, 12–13, 151–215). Jis teigia, kad „dauguma tekstų išversta iš vokiškų šaltinių, pateikiamų oficialiuose vietiniuose J. J. Quando ir F. G. Rogallio giesmynuose“ (Michelini 2010, 12). Tik autorius neakcentuoja oficialių giesmynų rengėjų tradicijos perimti tuo metu populiarius ir mėgstamus tekstus iš vieno Karaliaučiaus vokiško giesmyno į kitą ir nurodo tik vieną šaltinį. Todėl kalbant apie Ostermejerio giesmyno vertimus, reikia akcentuoti

šaltinių identifikavimo problemą, jų sudėtingumą, norint priskirti vertimus konkrečiam veikalui. Religinės giesmės, skirtingai nei Biblija, nebuvo kanoninis tekstas, vertėjai neprivalėjo sekti vienu kuriuo nors pripažintu autoritetingu šaltiniu. Nors vokiškuose veikaluose tos pačios giesmės variantuose ir gali pasitaikyti nežymių skirtumų, tačiau jie nebūtinai padeda susekti konkretų šaltinį, kai verčiama laisvai. Pvz., Johanno Mentzerio giesmė „O daß ich tausend Zungen hätte“ buvo išspausdinta Sahmės (1730), Rogallio (1744, 1750) ir Lilienthalio (1752) giesmynuose. Visuose vokiškuose giesmynuose išlaikyta ta pati struktūra (15 posmų), tačiau 9 posme yra leksinių skirtumų. Vietoj Sahmės ir Lilienthalio variantuose esamo žodžio *starcker* (liet. *galingas*), Rogallio parašyta *Herr Gott* (liet. *Ponas Dievas*). Lietuviškame Lovyno vertime „Ak jeib Liezuwju aß tureczau“ (*MerG* 111) versta nepažodžiui, šie žodžiai tekste neatspindėti, plg.: *nieks kaip tu Wießpatie tiktay* (*MerG* 112), *Du, du, O starcker Zebaoth* (Sahme 1730, 473; Lilienthal 1752, 234) ir *Du, du o HErr GOtt Zebaoth* (Rogall 1750, 534; Rogall 1744, 534).

Šrederio išverstos į lietuvių kalbą Johanno Casparo Schadės giesmės „Meine feel ermuntre dich“ perspauduose Rogallio *Kern Alter und neuer Lieder* (1750) ir Lilienthalio *Vernünftiger Gottesdienst des Singens* (1752)⁷⁹, be ortografinių skirtumų, daugiau redakcinių taisymų nematyti. Plg. pirmąjį ir paskutinįjį posmus (skirtumai paryškinti):

1. Meine **feel** ermuntre dich,
deines JĖfu **lieb** bedencke,
wie er für dich giebet **fich**,
darauf deine **andacht** lencke;
ach! erw**e**g die große **treue**,
und dich deines JĖfu freue.

1. MEine **Seel** ermuntre dich,
deines JĖfu **Lieb** bedencke,
wie er für dich giebet **fich**,
darauf deine **Andacht** lencke;
Ach! erw**â**g die große **Treue**,
und dich deines JĖfu freue.

⁷⁹ [Michael Lilienthal,] Vernünftiger Gottesdienst des Singens, Vermittelt Darftellung 700 mit Fleiß gefamleter alter und neuer geistreicher Lieder, wie auch nöthiger Erklärung der darinnen vorkommenden fremden Wörter, (schwer = scheinenden Stellen und dunkeln Redensartens [...] von M. Michael Lilienthal [...] Neueste, mit einen befondern Anhang vermehrte Ausgabe. Mit. Königl. Preußischen allergnädigsten PRIVILEGIO. Kö[nigsberg 1752]. Bavarijos valstybinė biblioteka Miunchene: 1049858 Liturg. 716 qh ; el. versija: <http://gateway-bayern.de/BV001612833> (žiūrėta 2014–10–26).

Rogall 1750, 100, nr. 88.

Lilienthal 1752, 66, nr. 69

15. Ach! ich freu mich alle
ftund auf **diß** freu=den=volle
leben, dancke dir mit **herß** und **mund**,
du o JEfu, hafts gegeben;
nur im **g**laubem laß michs halten,
und dein **kraft** in mir ftets walten.

15. Ach! ich freu mich alle
Stund, auf **dies** Freuden=volle
Leben, dancke dir mit **Herß** und **Mund**,
du, o JEfu! hafts ge=geben;
nur im **G**lauben laß michs halten,
und dein' **Krafft** in mir ftets walten.

Rogall 1750, 102, nr. 88

Lilienthal 1752, 68, nr. 69

Ostermejeris naudojosi ir kitų Prūsijos regionų himnodiniais veikalais. Apie tai jis trumpai prasitaria *Apmąstymuose apie naujojo lietuviško giesmyno projektą* [1786]: „išrinkau tik tokias giesmes, kurių dar trūksta mūsų vokiškuose giesmynuose“ (Ostermejeris 1996, 175). *Sinceraus laiške* (1787) jis cituoja pamokslininko, Kuršo superintendente Christiano Huhno pratarmę iš Mintaujos⁸⁰ giesmyno (Ostermejeris, 1996, 193). Neatmestina, kad XVIII amžiaus 8 dešimtmetyje ne kartą leistą *Mitauisches Gesangbuch* jis galėjo turėti po ranka, versdamas į lietuvių kalbą nenustatyto autoriaus giesmę apie tikėjamą „HErr, du kenneft mein verderben“ („Duðios mano Netikuma“ *MerG* 301, nr. 127).

Plg. vertimo „Duðios mano Netikuma“ ir originalo „HErr, du kenneft mein verderben“ pirmą ir paskutinį posmus⁸¹:

1. Duðios mano Netikuma,
Diewe mielas tu zin=nai,

1.HErr, du kenneft mein verderben,
Ach! Es regt in meiner bruft,

⁸⁰ Buv. Kuršo ir Žiemgalos pagrindinis miestas, dabar Jelgava, Latvija.

⁸¹ Naudotasi veikalo [Johann Friedrich Kasimir Rosenberger, Christian Huhn], *Mitauisches Gefangbuch, Mit Hochfürftl. gnädigstem Privilegio*. Mitau, gedruckt und verlegt bey Johann Friedrich Steffenhagen, Hochfürftl. Curländifchen Hofbuchdrucker, [1769–1771], saugomo Miunchene Bavarijos valstybinėje bibliotekoje (sign.: Liturg. 1365), el. versija: <http://gateway-bayern.de/BV004310485> (žiūrėta 2014-04-01). Giesmė perspausdinta ir vėlesniame, 1778-ųjų, leidime, žr. *Mitauisches Gefangbuch. Mit Hochfürftl. gnädigstem Privilegio*. Mitau 1778, gedruckt und zu haben bey Johann Friedrich Steffenhagen, Hochfürftl. Curländifchen Hofbuchdrucker, 349.

nũg Adomo Nelabuma,
man prigimmufi matai,
turs willoj taws n'atboti,
kas ne netinka pilnawoti.

Wie bey allen adamserben,
Sich noch immer böfe luft,
Die mein herz, HErr, von dir neiget
Und viel böfe tha=ten zeuget.

MerG 301, nr. 127

MitauischesG [1769-1771], 595, nr. 741

8. Jei pailfes Pulineczau,
Diewe tu attiefk mane,
kad palkiaufei pergaleczau,
Dũk per Mace tawaje,
Dũk per tawo man Waldimma,
Linkfma Amzio Pabaigimma.

8. Sollt ich etwa unter=liegen:
O fo hilf mir wieder auf!
Laß in deiner kraft mich liegen,
Daß ich meinen lebenslauf
Unter deinen true=en hãnden
Mõge gut und fe=lig enden.

MerG 302, nr. 127

MitauischesG [1769-1771], 596, nr. 741

Michelinis (2010, 159) vertimo originalã sieja su Zwickau (Vokietija, Saksonijos pietvakariai) giesmynu *Neues vollständiges Zwickauer Gesangbuch* (Zwickau, 1778, 784).

Schmolcko 8 giesmės taip pat neturi ryšių su Karaliaučiaus tradicija. Lieka spėlioti, ar Ostermejeris jas vertė iš Schmolcko giesmių rinkinio *Sämtliche Trost = und Geistreiche Schrifften* (1740)⁸², ar naudojosi kitais nežinomais veikalais (žr. 5 lentelę)⁸³.

Ar Ostermejeris žinojo, kad Mertikaitis ruošiasi giesmes iš jo rinkinio įtraukti į surinkimininkų giesmyną? Aštrios diskusijos su Milkumi dėl naujo lietuviško bažnytinio giesmyno sudarymo ir giesmių redagavimo principų pastūmėjo Ostermejerį išleisti gramatiką (1791) kartu su poetikos skyreliu. Skyrelyje autorius aptarė teorinius klausimus, išdėstė keliamus reikalavimus eilėdarai, išraiškai ir vertimui. Išraiškoje Ostermejeris siūlė vengti

⁸² [Benjamin Schmolck.] Herrn Benjamin Schmolckens, Paft. Prim. und Inſpect. der Evangel. Kirchen u. Schulen vor Schweidniß Sämtliche Trost = und Geistreiche Schrifften [...] TUBJNGEN, Druckts und verlegts Joh. Heinr. Phil. Schramm. Anno 1740. Mikrofilmas saugomas Halėje, Franckės įstaigų archyve, sign.: ABb 250: 10518–10523.

⁸³ Šiame rinkinyje Schmolcko giesmes aptiko ir Michelinis (2009, 156–157).

provincializmą, negražių ir nešvankių žodžių, vertimui rinktis gerus originalus bei trumpinti per ilgas giesmes. Paradoksalu, tačiau Ostermejerio giesmės įėjo į rinkinį, kuris buvo parengtas toli gražu ne pagal jo suformuluotus principus. Greta Ostermejerio giesmių pateko šiurkščia, provincialia stilistika pasižyminčių tekstų ir ilgų vertimų. Žinoma, kad Ostermejeris mirė 1800-aisiais. Kaip tik tais pačiais metais buvo išspausdintas pirmasis *MerG* leidimas. Kadangi giesmynų rengimas paprastai užtrukdavo ne vienerius metus (pavyzdžiui, Ostermejeris jį ruošė devynerius), tad visai tikėtina, kad ir Mertikaitis savo giesmyną ruošė bent kelerius metus. Vadinas, apie ketinimą *MerG* išspausdinti giesmes iš jo rinkinio, Ostermejeris galėjo žinoti. O gal jis arba jam artimas žmogus tuo sąmoningai pasirūpino, kad giesmės nenukeliautų į užmarštį? Nežinia, ar lietuviybę rėmęs jo sūnus Zygfrydas (1759–1821), kuris, kaip žinoma, rūpinosi tėvo literatūriniu palikimu, palaikė ryšius su giesmyno sudarytoju Mertikaičiu. Ostermejerio vaikaitis Natanielis Frydrichas (1784–1846), atsižvelgiant į jo amžių, tik žymiai vėliau, po senelio mirties, bendravo su Mertikaičiu ir surinkimininkais. Jis trečiajam Mertikaičio leidimui (1825 metai, Tilžė) buvo įteikęs giesmę „Kowa jau atlikta“ (nr. 318, 585)⁸⁴. Giesmė skirta atminti Jurbarko (Įsruties aps.) zalcburgiečiui, veikliam sakytojui Friedrichui Grencui (1736–1826), kuris rengė surinkimus lietuvių kalba.

Dalis su *MerG* susijusių vertimų iš Ostermejerio giesmyno pateko ir į XIX amžiaus bažnytinius giesmynus – į Milkaus *Senos ir naujos krikščioniškos giesmės* (1806) ir Karolio Gotardo Keberio *Iš naujo pėrweizdėtos ir pagėrintos Giefmjū=Knygos* (1832)⁸⁵. Lyginant sutampančius tekstus Mertikaičio ir

⁸⁴ [Kristijonas Endrikis Mertikaitis,] Wilfokios Naujos Giefmes arba Ewangeliški Pfalmai, kurios ikbolei taipo po wiena kaip ir po kelles, i mazas Knygeles furašytas buwo, Dabbar alle I wianas Knygas furinktas ir ant welijimo kelliu nūbažnu Dušiu i Druka padūtas. Trecza karta Raštais išpauftas Tilžeie, prie Endrikio Post.Tilfe, 1825. Gedruckt und verlegt von Heinrich Post.

⁸⁵ [Karolis Gotardas Keberis,] Iš naujo pėrweizdėtos ir pagėrintos Giefmjū=Knygos, kurrofa brangiāufos lėnos ir naujos Giefmes furašytas Diewui ant Garbės ir Prufū Karalytėje éfantiems Lietuwninkams ant Dušū Išgánimo podraug su Maldū= Knygomis, kurrofa ne tiktay lėnos, bet ir naujos Maldos randamus yra. Karalāuczjuje, Išpāuftos karališkojeKnyg=Drukkawonėjo Artungo [1832] (toliau –*KeG*).

Milkaus rinkiniuose (Šrederio 5, Lovyno 8 vertimai, žr. 4 lentelę) į akis krinta tai, kad Milkaus variantuose yra leksikos, žodžių tvarkos skirtumų, perkurti giesmių posmai⁸⁶. Nors Ostermejerio giesmynas neiškilo, tačiau sunku pasakyti, kas redagavo tekstus – Mertikaitis ar Milkus. Vis tik tai sunku patikėti, kad Milkus, perėmęs iš oponento rinkinio giesmes, būtų jas perspausdinęs savo rinkinyje be žymesnių pakeitimų. O ir lietuviškų tekstų redagavimo ir perkūrimo praktika tuo metu dažnai buvo taikoma, rengiant spaudai anksčiau išėjusius tekstus⁸⁷.

Keberis 1832 metų giesmyne ne iš Mertikaičio, o iš Milkaus rinkinio perspausdino Lovyno ir Šrederio verstas giesmes arba pateikė kitus tų pačių giesmių vertimo variantus. Žinoma, Keberis, atrinkdamas giesmes rinkiniui, turėjo atkreipti dėmesį į Milkaus giesmyno prakalboje išsakytą Mertikaičio giesmyno kritiką. Milkus ragino tikinčiuosius nesinaudoti šiuo giesmynu, esą labai prasta jo kalba, o vertėjai ir autoriai nesilaiko poetinio teksto kūrimo reikalavimų. Tačiau pasirinkimą greičiausiai nulėmė ne kritika, o sena tradicija perimti giesmes iš anksčiau išėjusių bažnytinių giesmynų.

Milkus 1806 metais ir Keberis 1832 metais sudarytuose giesmynuose pateikė savo vertimus (žr. prieduose 4 lentelę), nors giesmės jau buvo anksčiau išverstos Ostermejerio, Šrederio ir išspausdintos Ostermejerio ir Mertikaičio giesmyne. Naujų vertimų atsiradimas liudija tai, kad XVIII amžiaus pabaigos ir XIX amžiaus pirmosios pusės giesmynų sudarytojai dėl repertuaro iš dalies sutarė, kita vertus, vertėjai, nepatenkinti senuoju vertimu, tarpusavyje varžėsi, rodė savo meistriškumą ir demonstravo, kokiais eilėdaros principais reikia vadovautis verčiant ir kuriant eiliuotą tekstą.

⁸⁶ Kaip Milkus redagavo Ostermejerio giesmyno giesmes, šiame darbe nebus nagrinėjama, nes tai jau kito tyrimo objektas.

⁸⁷ XVIII amžiuje ypač daug dėmesio giesmių kalbai skyrė lietuviškų giesmynų rengėjai, tačiau to negalima pasakyti apie vokiškus giesmynus. Tyrėja Fuehrer, išanalizavusi pietistinį Rogallio giesmyną (1733), pastebėjo, kad sudarytojas senųjų tekstų nebuvo linkęs perkurti ir atnaujinti: „Die Texte der alten Lieder liegen in verhältnismäßig guter Form vor. Umdichtungen in modernisierender Weise finden sich nicht!“ (Fuehrer 1927, 122).

5. 3. Santykis su XVIII amžiaus mažaisiais giesmynėliais

Iš bibliografijos žinoma, kad XVIII amžiuje Rytų Prūsijoje lietuvių kalba buvo išspausdinti ne tik oficialieji giesmynai, aprobuoti bažnytinės valdžios, bet yra liudijimų, kad nedidelius giesmynėlius dažniausiai savo lėšomis spausdino ir patys liuteronų kunigai. Giesmynų tyrinėtojas Ostermejeris *Giesmynų istorijoje* mini, kad Rytų Prūsijos kunigai savo parapijos poreikiams iš vokiečių į lietuvių kalbą išvertė ir išleido kelis nedidelius giesmių rinkinėlius. Tokius giesmynėlius sudarė Jurgis Adomas Meisneris, Bernardas Andersonas, Dovydas Gotfrydas Zudnachovijus ir Kristijonas Lovynas, kurių giesmės nepateko į oficialųjį Šimelpenigio sudarytą giesmyną (Oftermeyer 1793, 151–152). Giesmynėliai nors ir neišliko, tačiau Ostermejeris *Giesmynų istorijoje* nurodė, pavyzdžiui, kokios giesmės buvo spausdinamos Lovyno giesmynėlyje⁸⁸:

- 1) Ludwigo Andrėjaus Gotterio⁸⁹ „Womit soll ich dich wohl loben“ (Oftermeyer 1793, p. 152) / „Kaip galiu tau laupse dūti“ (nr. 56, p. 115)⁹⁰;
- 2) nenustatyto autoriaus „Mein Heiland bleibet ewig treu“ (Oftermeyer 1793, p. 152) / „Mans Jėzus wiernas amžinas!“ (nr. 65, p. 146);
- 3) Paulo Gerhardto „Ich bin ein Gaft auf Erden“ (Oftermeyer 1793, p. 152) / „Tikt Sweczias aš ant Swieto“ (nr. 101, p. 243);
- 4) Casparo Neumanno „Lieber Gott, wenn werd ich sterben“ (Oftermeyer 1793, p. 152) / „Diewe miels kada aš mirfu“ (nr. 102, p. 246).

Šios giesmės yra ir *MerG*, tačiau dabar sunku tiksliai atsakyti, ar Mertikaitis jas perėmė iš Lovyno giesmynėlio ar iš Ostermejerio rinkinio. Joachimo Langės giesmės „O Jėfu fūšes Licht“ vertimas buvo įdėtas ir į kunigo Andersono giesmių rinkinėlį (Oftermeyer 1793, 152). Tačiau *MerG* nurodyta, kad tekstas su ta pačia antrašte „O Jėfu fūšes Licht“ („Jėzau šaldi Szwiefa!“, nr. 92, p. 231) išverstas Ostermejerio. Nežinia, ar įdėtas kitas

⁸⁸ Vaclovas Biržiška (1998, 115) teigia, kad giesmių iš giesmynėlių Mertikaičio giesmyne nėra. Biržiška giesmynėlių nebuvo matęs, o juos aprašė pagal Ostermejerį.

⁸⁹ Giesmių autorių Ostermejeris nepaminėjo, jie nustatyti.

⁹⁰ Lietuviška antraštė, numeriai ir puslapiai pateikiami pagal *MerG*.

giesmės vertimas ar ji perkurta, tačiau aišku viena, kad kai kurios giesmės buvo tuo metu populiarios, reikalingos bažnytinei liturgijai⁹¹ ir privačioms sueigoms.

1755 metais Karaliaučiuje Johanno Heinricho Hartungo spaustuvėje atskira knygele išleista giesmė *JE3US, tikkraffis Griekininkû = Prietelus*⁹², kurio pabaigoje – nežinomo vertėjo inicialai – W. D. G. Manoma, kad knygelė buvo pakartota 1796 metais (*LB I 156*, įrašas 422).

Tekstas perspausdintas Mertikaičio giesmyne (72 giesmė) (Strungytė 2006, 206). Jis į giesmyną įdėtas be žymesnių pakeitimų. Kai kurie daiktavardžiai *MerG* pradedami rašyti mažąja raide, ir atvirkščiai; <f>, kuri reiškia [š], pakeista į <β>; nuosekliai taisoma įvardžio *jiam* rašyba į *jam*. Yra ir keletas fonetinių taisymų: *pasfipreβijo* → *passfiprieβijo*, *βitemus* → *βitiemus*. Tekste gausiau vartojami spaudmenys su diakritiniais ženklais.

JE3US, tikkraffis Griekininkû = Prietelus sietinas su jaunosios kartos Halės pietisto Ernsto Gottliebo Woltersdorfo giesmių rinkiniu *Einige Neue Lieder oder Evangelische Psalmen* (Jauer, 1750), kuriame išspausdinta 68 strofų giesmė „Ja, JEfus nimmt die Sûnder an! So ift’s, fo wird’s auch Wahrheit bleiben“⁹³.

Nežinomas vertėjas W. D. G. giesmę vertė gana kūrybingai, papildomai prikūrė du posmus (44 ir 70). Lietuviškame vertime, skirtingai nei vokiškame, ne visada žymėjo, su kuria Biblijos parafraze sietina nuoroda į Bibliją (tam reikalui panaudotos raidės „a“, „b“, „c“ ... bei ženklas „*“). Nenuosekliai vertė į lietuvių kalbą ir glosas – paaiškinimus teksto apačioje. Pavyzdžiui, 1 posme vertėjas, skirtingai nei vokiško teksto autorius,

⁹¹ Šią giesmę iš naujo išvertė Milkus ir išspausdino 1806 metų giesmyne.

⁹² *JE3US, tikkraffis Griekininkû = Prietelus*, wiłfiems Griekininkams i maćnų Paraginnima tikkray priłfiwerfti fi ir i Ji tikkėti, po Akkiu molawotas. Karaláuczuję 1755. Drukawótas Rałstais Jono Endriko Artungo. *LB I* duomenimis, vienintelis knygos egzempliorius saugomas Peterburge Rusijos nacionalinėje bibliotekoje (buv. Valstybinė viešoji Saltykovo-Ščedrino biblioteka). Lietuvoje LNB Nacionaliniame publikuotų dokumentų archyvo fonduose yra veikalo mikrofilmas (sign.: Mf 61). Matyt, kopija daryta iš defektuoto egzemplioriaus, nes mikrofilme nėra 14 ir 15 puslapių.

⁹³ Sąsajos su Woltersdorfo giesmynais nagrinėtos straipsnio autorės skaitytame pranešime (žr. tezes – Strungytė Inga, „XIX a. Rytų Prūsijos giesmyno *Wiffokies Naujes Giefmes arba Ewangelibki Pfsalmai* ryšys su pietisto E. G. Woltersdorfo giesmių rinkiniais“, *Artura Ozola dienas konference*, Rīga, 2007 m. kovo 16–17 d., 30–31), kiek vėliau apie tai rašė ir Michelini 2009, 222; Michelini 2010, 6–8, 50–51.

nepatikslino, apie kurį Biblijos personažą Joną čia kalbama. Tačiau 18 posme glosas jau išvertė pagal originalą ir nurodė aiškiai ir sunkiai suprantamos vietas Biblijoje. Plg. lietuviško veikalo su Woltersdorfo originalo 1 ir 18 posmus:

1. Rods JE3US Griebnus priima
tai yr' ir pafiliks Teifybe.
Kas Bibelij' mums lakoma,
ka tar: Diewo Tarnu Dangube⁹⁴,
ka taręs efi tai Adoms:
ka Mozes zenklin'. Apierom's:
Ka Prarakai mums zinne dūda,
ka Jonas mums fu pirbtas roda,
tik tai wienat mums luddija,
Rods JE3US Griebnus priima.

Pfal. 40, 8. Petr. I, 10=13.

Pirm. Knig. Mof. 3, 15. Jon. 5, 46.

Darb. Ap. 10, 43.

1. Ja, JEsus nimmt die Sūnder an.
So ift's, fo wird's auch Wahrheit bleiben.
Was uns die Bibel fagen kan a)
was alle Boten GOTTes fchreiben b),
was Adam Anfangs fchon gehōrt c),
was Mofes drauf in Bildern lehrt d),
was die Propheten alle preifen e)
was uns Johannes * Finger weifen,
geht alles einzig da hinan:
Ja, JEsus nimmt die Sūnder an.

a) Pf. 40, 8. b) I Petr. I, 10=13.

c) I Mof. 3, 15. d) Joh. 5, 46.

e) Apoft. 10, 43.

glosa puslapio apačioje:

* Des Tāufers. Joh. I, 29. 36.

(JE3US, tikkrāffis Griekininkū [...], (Einige Neue Lieder [...], 16, 1750).
1755, [3], lankas A2)

18. Rods JE3US Griebnus priima:
nor's jū Szirdis tikktai dumoja
ir kad jie tai ne wierija
noprosnay kremtas' ir dejoja
Kun's, Swiet's ir Weln's te ginczija
taczau jo 3odis yr' Tiefsa:
jei tamfus (*) 3odis nor bauginti
tai aiškus (**) gal manę gaiwinti

18. Ja, JEsus nimmt die Sūnder an;
wenn gleich ihr Herz ganz an=ders
denket, und, weil es noch nicht glauben
kann, sich selbst vergeblich plagt und
krānket. Sagt Fleifch und Welt und
Satan nein, muß doch sein Wort
ge=wiffer feyn. Und will ein dunkles
Wort p) mich fchrecken: fo foll das

⁹⁴ Spaustuvės klaida, turi būti – *Daugybe*.

ik' tart' gallu nor's wergdamas:

kla=re q) mich erwecken, bis ichs auch
weinend glauben kann:

Rots JE3US manne priimąs.

Ja, JEfus nimmt die Sűnder an.

glosos puslapio apačioje:

glosos puslapio apačioje:

(*) tamfus kalbefis fwento Raβto yra:
Rim. 9, 18. Ebr. 6, 4=6, 10, 26,
27.12.17. kurrie mums rodos tamfus.

p) Dunkle Stellen der heiligen Schrift:
als Rűm. 9, 18. Ebr. 6, 4=6, c. 10, 26,
27. c. 12. 17. die ins wenigftens dunkel
fcheinen.

(**) Aiβkus Źodzei fwento Raβto vra:
Jon. 6, 37. Matt. 11, 28. Pirm. Tim. 2, 1.
6.

q) Das klare Wort, d. i. deutliche Stellen
der heil. Schrift: als Joh. 6, 37. Matth.
11, 28. I Tim. 1, 18. c. 2, 1=6. Die
follen das niedergefchlagene Herz
aufrichten.

(JE3US, tikkrāffis Griekininkű [...], (Einige Neue Lieder [...], 1750).
1755, 8-9)

Sunku dabar atsakyti, ar Kristijono Demkio giesmes Mertikaitis persirašė iš XVIII amžiuje išėjusio jo rinkinėlio (apie veikalo egzistavimą rašė Bižiška, *BržA* II 93), ar iš rankraščių. 1856 metų surinkimininkų giesmyno leidime tik abstrakčiai užsiminta apie anksčiau išspausintų giesmių leidybą: „Kittos tű Giefmjű po wieną ir po kelės ir drukkawotos tąpe“ (*MerG* 1856, 681). Nemažą pluoštą giesmių Mertikaitis, matyt, užrašė iš atminties, dalį perspausdino iš rankraščių, nes bibliografijoje nėra paliudijimų, kad Jurkšaičio ar kitų vertėjų ir autorių tekstai būtų kada nors anksčiau išspausdinti. Galima pritarti Gaigalaičiui, kuris spėjo, kad seniausios giesmės siekia XVIII amžiaus vidurį⁹⁵. Pavyzdžiui, minėta Woltersdorfo giesmė „JE3US, tikkrāffis Griekininkű = Priotelus“ žinoma nuo 1755-ųjų. Sakytojo Demkio karo giesmė „Diewe manne Priftok“ (p. 221, nr. 86) sukurta veikiausiai netrukus po 1757 metų, kurie buvo paženklinti Prūsijos Karalystės karo (1756–1763) su Rusija. Demkis šioje giesmėje pasakoja, kaip 1757 metais į Prūsų žemę buvo

⁹⁵ W[iilius]Gaigalaitis, *Lietuws Nufidawimai ir mufű Raβliawa*, Tilžė: Lituania, [1904], 23.

atsiūsti nemokantys kalbos „pagoniški“ žmonės, kurie „vargino“ vietinius ir niokojo kraštą:

17. Kad tai wis Apmaftau, ner dywai tai fakau,
kad Diews Karais nus⁹⁶ lanka, Szim Tukltantis mette,
ir Septintam Szimte, Pendeldebimt fekname.

18. Atfunte Szmones tus, tikray Pagonibkus,
i mufu Prufu Zeme, kureis nieks fukalba,
nei gelbti ka malda, bet puftij mus ynrife.

19. Jie mus cze wargina, ir daug fudegina,
kitta karbaczeis baude, ir pykeis bays aßtreis,
annais Kafokibkais, tuls perdurts Lauke kaukie.
(*MerG* 223)

Piktupėnų kunigo Preiso apie krikščionišką elgesį giesmė „Miele Diewo waikai“ (329, nr. 141), atsižvelgiant į autoriaus gyvenimo metus, turėjo būt išversta iki 1771-ųjų.

6. Giesmynų kalba

6.1. Giesmyno *Visokios naujos giesmės arba evangeliški Psalmi* (1817) kalbos ypatybės

Lyginamoji analizė parodė, kad Mertikaičio giesmynas *Visokios naujos giesmės arba evangeliški Psalmi* kalbos atžvilgiu nėra visiškai vienalytis. Iš giesmių rinkinio išsiskiria dvasininkų Ostermejerio (inicialai G. O.), Šrederio (P. S.), Lovyno (C. L.) ir dar trys anoniminės giesmės: „Mans Jezau, kurs pirm Smerczo“ (64, nr. 30), „Jau, Jezau, atfigult noredams“ (65, nr. 31), „Szmonu Waikai, apdumokit Gala fawo“ (250, nr. 104), kurių rašyba, fonetika ir morfologija remiasi Ostermejerio gramatikoje (1791)⁹⁷ aprašytais

⁹⁶Korektūros klaida, turi būti *mus*.

⁹⁷[Gottfried Ostermeyer,] Neue Littauifche Grammatik ans Licht gefellt von Gottfried Ostermeyer, der Trempenfchen Gemeine Paftore Seniore und der Kōniglich=Deutfchen

principais⁹⁸. Kitose rinkinio giesmėse – pasauliečių Mertikaičio, Jurkšaičio, Demkio ir anoniminių autorių esama tarminių elementų, rašyba pasižymi iš klausos rašomomis lytimis ir variantų gausa. Šios ypatybės rodo Mertikaičio rašybos polinkius, o panašumai jo ir kitų pasauliečių giesmėse, prakalbose bei maldose leidžia teigti buvus vieną veikalo sudarytoją, kuris savaip tvarkė gautus tekstus. Kodėl Mertikaitis neredagavo Ostermejerio ir kitų kunigų giesmių, matyt galima būtų aiškinti dvasininkų kalbos, orientuotos į vakarų aukštaičių tarmę, prestižu bei pagarba iš aukštesniojo luomo kilusiems žmonėms.

Taigi šios dvi giesmių grupės, atspindinčios skirtingus rašomosios kalbos ypatumus, disertacijoje bus sąlygiškai vadinamos dvasininkų ir pasauliečių giesmėmis.

Toliau šalia bendrųjų ortografinių ypatybių pateikiamos tos rašybos, fonetikos ir morfologijos ypatybės (neiškiriant kiekvieno giesmės autoriaus), kurios parodo pasauliečių ir dvasininkų giesmių kalbos skirtumus.

Ortografijos ypatybės. Giesmių rinkinyje vartojamas tik vienas rašmuo su diakritiniu ženklu – tai <i>, rašmuo su šakele, kuris atliepia nosinį balsį [i]. Kiti nosiniai balsiai [ą, ę, ū] grafiškai neskiriami nuo balsių [a, e, u]. Jie žymimi tokiomis pat grafemomis <a, e, u>. Balsis [e] neskiriamas diakritikais nuo [è]. Abu realizuojami ta pačia grafema <e>. Priebalsiai [z] ir [ž] žymimi viena grafema <ʒ>. Afrikata [dž] rašoma digrafu <dʒ>. Čia nevertojamas cirkumfleksas atskirti vienodai rašomoms žodžių formoms (išskyrus keliolika atvejų iš 340 puslapių!).

Kiti spaudmenys su diakritikais (<a>, <e>, <è>, <S̄>, <ʒ>, <ž>, <c̄>, <d̄>) pasitaiko labai retai (virš 30 atvejų). Štai keletas pavyzdžių: acc. sg. *Lankimmą* 11, infin. *keft* 10, acc. sg. *tawę* 10, dat. pl. *Strėlom's* 42, gen. pl. *Sžird perβu* 183, infin. *pražuti* 153, praep. *už* 92, 139, praes. 1 *žinau* 66, adv.

Gefellchaft zu Königsberg Ehren Mitglied. Königsberg, 1791. gedruckt bey H. L. Hartung, Königl. Preuß. Hofbuchdrucker und Buchhändler, toliau – OG.

⁹⁸ Šių giesmių gramatinės formos nelygintinos su Milkaus gramatika (1800). Anoniminių giesmių autorių (ir vertėjų) tekstai buvo parengti anksčiau negu gramatika ir išspausdinti pirmajame Mertikaičio giesmyno leidime (1800).

amžinav 68, praes. 1 *žinau* 112, praep. *už* 110, praes. 3 *nejauc̄as* 2, praes. 1 *Geid̄ziu* 154.

Kai kurie kiek neįprastai vartojami diakritikai *MerG* giesmėse (ir maldose) veikiausiai sietini su painiava, atsiradusia dėl rankraščiuose įprastai vartojamų lankelių virš <u>. Renkant tekstą spaustuvėje jie buvo klaidingai perskaityti ir iškraipyti. Tekste [u], [u] kelis kartus pažymėti <̇> (gen. pl. *Dešimṫų karṫų* 6, acc. sg. *Ūgni* ‚ugni‘ 391 x 2, adv. *Ūmay* 392, acc. sg. *Ūreda* ‚urėdą‘ 401), o [uo] Schmolcko maldose – <̂> (*n̂ug* 379, fut. 3 *d̂us* 380, *n̂u* ‚nuo‘ 380, 384, *wand̂u* ‚vanduo‘ 385, 393, *p̂ule* ‚puolė‘ 387, *iβ̂ũkti* ‚išjuokti‘ 390). Kad to meto lietuviškuose rankraščiuose vokiečių rašybos pavyzdžiu dažnai rašomas lankelis virš <u>, kartais panašus į <°>, matyti panašaus laikotarpio Kretingos mokytojo Jono Rimkaus rankraštyje *Prakalb{a}s perk̄zmai š̄ Išgūldijmo Grūnt̄ų* [...] 1819: *b̄s* ‚bus‘ [8], gen. pl. *Kalēd̄ų* ‚Kalėdų‘ [11], nom. sg. *Āš̄bra* ‚aušra‘ [8].

Galima manyti, kad diakritikų trūkumas *MerG* susijęs su spaustuvės galimybėmis. Leidėjas Postas, prieš metus įkūręs spaustuvę, nebuvo pakankamai apsirūpinęs garnitūrais. Tačiau žvilgterėjus į XIX amžiaus pradžios rankraščius, pastebėta, kad autoriai dažnai visai nežymėjo diakritikų arba žymėjo juos nesistemiškai⁹⁹. Tad neatmestina, kad taip daryti galėjo ir pats Mertikaitis.

Didžiųjų raidžių rašyba. PASAULIEČIŲ giesmėse nesilaikoma iš XVIII amžiaus vokiškų raštų perimtos tendencijos¹⁰⁰ didžiąja raide rašyti tik daiktavardžius. Mertikaitis didžiąja kai kada žymėjo būdvardžius, įvardžius, skaitvardžius,rieveksmius ir veiksmažodžius, o tikrinius daiktavardžius kartais rašė mažąja. Gana chaotiškas didžiųjų raidžių rašymas nesusijęs su stilistiniais sumetimais.

DVASININKŲ giesmėse, išskyrus išimtinus atvejus, didžiąja raide rašomi tik daiktavardžiai (tikriniai ir bendriniai).

⁹⁹ Nežinomo autoriaus maldoje diakritikų visiškai nėra, žr. [W]isfoglalifis, mielafzirdingafis Diewe, [XIX a.] *Mažosios Lietuvos istorinių aktų fondas*, NB RKRS, sign.: F103–814.

¹⁰⁰ Principas didžiąja raide rašyti daiktavardžius (tikrinius ir bendrinius), sprendžiant iš XVIII amžiaus vokiečių kalba spausdintų raštų, nebuvo visuotinai taikomas. Pvz., Mintaujos giesmyne (1771), kuriuo galėjo naudotis Ostermejeris, šio principo nesilaikoma.

Beje, didžiųjų raidžių vartojimas yra labiausiai pastebima, ryškiai kontrastuojanti ypatybė pasauliečių ir dvasininkų tekstuose. Tai būdavo pirminis skiriamasis „signalas“, padėjęs vienai kitai grupei priskirti tekstus.

Nosinio balsio [i] rašyba. PASAULIEČIŲ giesmėse įvairuoja nosinio balsio [i] rašyba. Acc. sg. galūnėse vartojama ne tik *-i*, bet ir *-i*, mažiausiai atvejų su *-y*, pvz.: *ji* 7, 22, 29, 60, 70, *Troškuli* 25, *Gywafti* 192, *Szirdi* 4, *βi* 221; *ji* 264, 281, 337, *βi* 6, *Kampeli* 264, *Staldeli* 7, 264, *Branguji* 1, *3odi* 214, *bedugni* 193 *diddeli* 69, *iβminti* 85, *Jezuli* 277, *Atilfi* 336, *Gywafti* 336, *Smerti* 334; *jy* 21 × 3, 81;

Tais pačiais rašmenimis žymimas prielinksnis *i*, pvz.: *i Betleme* 5, *i Swieta* 8, *i Dangu* 23, *i gwata* 26, *i wiena* 31, *i Pagundimus* 218, *i Kanan* 219, *i Szirdi* 21, *i Pulkus* 50, *i Kulelus* 60, *i Kowa* 334; *i Szirdi* 34, *i Léepfnas* 82; *y Betlem* 5, *y mieri* 220, *y Amzius* 220, *y smerties miega* 214.

Taip pat realizuojamas ir priešdėlis *i-*, tik dažniausiai *y-*, pvz.: *i 3welgiu* 33, *ižeifti* 282, *ifidek* 291, *ifileifk* 4, *ikalbyt* 60, *ironyts* 294, *ieiti* 99, *ibekti* 284, *ifpeiat* 312, *igyti* 324; *iffidek* 86, *iffimanyt* 86, *Ironitas* 148, *iffizoja* 50, *iffitraukia* 50; *yfidek* 21, *yzenklinam* 34, *yeiti* 86, *yftojam* 32, *y3welgi* 80, *ytukt* 5, *yteikt* 7, *yweikei* 142, *yftofi* 5, *ygauni* 294, *yfakau* 295, *yfipilda* 340, *yleifk* 100, *ykwepk* 123, *yraβybas* 208, *ylandu* 311.

DVASININKŲ giesmėse acc. sg., dalyvių galūnėse rašoma Ostermejerio gramatikoje teikiama *-i* ir neteikiama *-i*, pvz.: *gaiβinanti* 236, *tikraji* 210, *manaji* 236, *Prieteli* 235, *sawaji* 245, *Sutwertoji* 244, *platuji* 244, *Kruti* 156, *Szirdi* 155, 234, *Nakti* 234 || *Wieβpati* 9, *Szirdi* 17, 74, *fenaji* 37, *3odi* 112, *Nebageli* 112, *3alti* 41, *Maci* 41, *Smerti* 41, 43.

Prielinksnis *i* išreiškiamas tais pačiais rašmenimis, pvz.: *i Jeruzale* 17, *i Kapus* 35, 44, *i sawo Krutine* 72, *i Dangaus Linksmvbe* 117, *i Dūbe* 43, *i tawe* 51, 156 || *iSwieta* 9, *i Karunzenkli* 16, *i [...]* *Brolyfte* 11.

Taip pat realizuojamas ir priešdėlis *i-*, pvz.: *idetis* 35, *iweffi* 245, *ideda* 203 || *Ileifkite* 9, *igyfu* 44, *iftojau* 243, *igyfes* 67, *Ilandos* 68.

Ostermejeris pripažino istorinį nosinių balsių rašymą. Gramatikoje vardažodžių acc. sg., dalyvių galūnėse, priešdėlį *i-*, prielinksni *i* siūlė rašyti

kaip *-i*, plg., *ûki* OG23, *dirbanti* OG108, *iŝigvvenu* OG170, *i Kiema* OG 166. Vadinasi, *-i* be šakelės galėjo užrašyti pats Mertikaitis.

Dvibalsio [ai] rašyba. PASAULIEČIŲ giesmėse dvibalsis [ai] žodžio gale rašomas įvairiai. Prieveiksmių galūnėse antrasis dvibalsio dėmuo žymimas *y* arba *i* (užfiksuota po kartą su *j*, *i*). Taigi po kietojo priebalsio yra *-ay* ir *-ai* (rečiau – *-aj*, *-ai*), o po minkštojo – *-ey* ir *-ei*, pvz.: *Labay* 22, *Linkŝmay* 288, *cziftay* 25, *ilgay* 195, *Wiernay* 76, *Szłowingay* 324, *tenay* 279, *walnay* 27, *Diddey* 22, *ŝwieŝey* 57, *weikey* 58, *Saldzey* 27, *Draŝey* 102 || *Linkŝmai* 23, *Szirdingai* 197, *Czonai* 25, *Labai* 249, *Amžinai* 249, *Tewiŝkai* 293, *Troŝkingai* 324, *tikrai* 15, *Tankei* 40, *aiŝkei* 190, *diddei* 218, *Smarkei* 15, *weikei* 324, *geraufei* 324, *ŝkubrei* 14 || *Szłownaj* 25 || *Labai* 280.

Daiktavardžių nom. pl. galūnėje po kietojo priebalsio rašoma *-ai*, o po minkštojo – *-ei*. Dažnai vartojama ir *-ay*, *-ey*, pvz.: *Skarbai* 31, *Griekininkai* 192, *Angielai* 274, *Ludininkai* 143, *Griekai* 221, *Kalnai* 15, *Wargonai* 48, *Tarnai* 149, *Neprietelei* 246, *ŝalnerei* 282, *kalinei* 292, *kudikei* 189, *Eryczei* 188, *Swietwaikei* 196, *Kerdzei* 6, *ŝweczzei* 275, *Werŝei* 151 || *Angielay* 30, *metay* 26, *Lekarŝtay* 24, *Griekay* 25, *tarnay* 196, *Pleŝikay* 269, *Teway* 142, *Stunday* 307, *Tarnay* 149, *Wartay* 265, *muray* 265, 106, 268, *Bernay* 102, *Szulinay* 24, *Mokitojey* 83, *Kraujey* 24, *Kerdzey* 6, 24, *Girpelney* 76, *Werŝey* 77, *Jauczey* 150.

Daiktavardžių voc. pl. galūnėje po minkštojo priebalsio vartojama tiek *-ei*, tiek *-ey*, plg.: *Brolei* 5, 249, *Kukalei* 60, *Piktadejei* 218 || *perŝuley* 24, *Brolej* 78, *Weidmainey* 101, *dankczey* 193, *kudikey* 188, *Sanarey* 126. Paprastai veiksmažodžių praes. 2 sg. galūnių rašyba yra su *-ai*, pvz. *Sakai* 142, *ŝinnai* 226, *Apmaŝtai* 279. Pavieniai atvejai, kada rašoma *-ay*, pvz.: *ŝakay* 142, 294, *numanay* 8, *ne daray* 223, *iŝgyday* 86.

Dažniau veiksmažodžių praet. 2. sg. galūnė po joto žymima *-ei*, pvz.: *Kalbejei* 3, *atejei* 14. Esama keletu parašymų su *-ey*, pvz.: *ejey* 49, *ŝaugojey* 221. Žodžio viduryje dvibalsis [ai] paprastai realizuojamas *ai*. Tik kartą užfiksuotas *ay*: *bays* ‚baisiai‘ 223.

DVASININKŲ giesmėse dvibalsis [ai] žodžio gale rašomas pagal to meto gramatikų rekomendacijas. Prieveiksmių galūnėse antrasis dvibalsio dėmuo yra y, pvz.: *amzinay* 37, *wiffiβkay* 74, *doringay* 119, *aukβtay* 11, *tikray* 112, *nūbaznav* 18, *wiffaday* 52, *nefeney* 17, *faldzey* 37, *Labjaufey* 112, *tankiey* 114, 155, *greiczaufey* 68. Ši rašybos tradicija vyrauja nuo Kleino laikų, ja sekė ir XVIII amžiaus lietuviškų gramatikų autoriai (plg. OG 113–114.). Taip buvo skiriamirieveiksmiai nuo būdvardžių.

Daiktavardžių nom. pl. galūnėje po kietojo priebalsio rašoma *-ai*, po minkštojo – *-ei*, pvz.: *Szilkai* 109, *Jawai* 110, *Waikai* 68, *Kalnai* 148, *Sanarei* 73, *Medzei* 109, *Laukelei* 109, *Sanarelei* 43, *Neprietelei* 154, taip, kaip rekomenduojama OG, plg. 21–22.

Daiktavardžių voc. pl. po minkštojo priebalsio galūnėje yra *-ei*, pvz.: *Pawefelei* 235, *Lapelei* 112, *Laukelei* 112. Tokia rašyba teikiama ir OG, plg. 22–23.

Veiksmažodžių praes. 2 sg. galūnėje rašoma *-ai*, pvz.: *ne darai* 112, *matai* 154. Plg. OG 89.

Veiksmažodžių praet. 2 sg. po joto vartojama *-ei*, pvz.: *jeβkojei* 155, *paštojei* 155, *ejei* 115, plg. OG 95?

Dvibalsio [ei] rašyba. PASAULIEČIŲ giesmėse dvibalsio [ei] rašyba įvairuoja. *e* kamieno daiktavardžių dat. sg. dažniausia rašomai su *-ei* (*Dwafei* 222, *Duβei* 247). Formos su *-ey* užfiksuoti tik pavieniai atvejai, pvz.: *Duβeley* 96, *Kaimeney* 130, *jey* 130.

Veiksmažodžių praet. 2 sg. greta *-ei*, yra keletas parašymų su *-ey*, plg.: *dawei* 221, *iβmetei* 142, *yweikei* 142 || *Dawey* 76, *iβfuntey* 76, *Apygyney* 221, *Sukwetey* 76, *Draudey* 224, *padarey* 14, *pateifey* 324, *prapuldey* 261.

Tariamasis nuosakos 2 sg. galūnėje paprastai vartojama *-ei* (*eitumbei* 191, *fkubintumbeis* 197). Vartosena su *-ey* pavienė, plg.: *ne dutumbey* 196, *butumbey* 230.

Dvibalsis [ei] žodžio viduryje parastai žymimas *ei*, išskyrus šiuos atvejais su *ey*: *geydi* 294, *niβteyfia* 340.

DVASININKŲ giesmėse *e* kamieno daiktavardžių dat. sg. galūnėje rašoma pagal Ostermejerio rekomendacijas su *-ei*, pvz.: *Tamfybei* 233, *Gimminei* 246, plg. OG 27.

Veiksmažodžių praet. 2 sg. galūnė žymima su *-ei*, pvz.: *fuardei* 45, *traukiei* 116, *bandei* 116, *iβrodei* 117, *dawei* 240, *atgrezei* 43, plg. OG 90.

Dvibalsis [ui]. PASAULIEČIŲ giesmėse *ā, i, u* kamienų daiktavardžių dat. sg. galūnėje vyrauja *-(i)ui*, tačiau yra ir parašymų su *-(i)uy*, užfiksuotas ir 1 atvejis su *-ui*, pvz.: *Jaunikui* 218, *Kristui* 248, *Dangui* 263, *Diewui* 182, 144, *Welnui* 49, *Swietui* 29, *Kraujui* 32, *Wieβpaczui* 138, *Miegui* 316 || *Wilkuy* 141, *Jaunikiuy* 275, 316, 330, *Diewuy* 30, 58, 101, 189, *Tikkejimuy* 24, *Kunuy* 25, *Nukaltufamuy* 15, *Artimuy* 124, *Dowiduy* 50, *Danguy* 127, *Belialuy* 134, *Pilwuy* 138, *welnuy* 261 || *Kunui* 49. Žodžio viduryje [ui] realizuojamas kaip *ui*.

DVASININKŲ giesmėse šioje pozicijoje turimas *-ui*, pvz. *Swietui* 16, 210, *Smercziui* 42, Ostermejeris gramatikoje taip pat rekomendavo galūnėje *-ui*, plg. OG 25.

Priebalsių rašyba. PASAULIEČIŲ giesmėse vyrauja fonetinė priebalsių rašyba, dažni priebalsių asimiliacijos atvejai. Pvz., priebalsis [g] žymimas rašmeniu <k> prieš duslųjų priebalsį [t]: *prieβfiftenkti* 87, *bekti* 87, *pabekt* 87, *iβbekt* 131, *zenkti* 87, *Priženkti* 104, *Uzmikti* 89, *dekt* 'degti' 190, *Uzdekti* 217, *zwilkterek* 248, *Iβwenkt* 264, *aukt* 134, *warkti* 7, *Wenkti* 79, *yzwelkti* 183, *dzaukties* 198, *elkties* 'elgtis' 139. Rečiau šioje pozicijoje taikomas morfologinis principas, pvz.: *b[e]gt* 5, *Atbegti* 33, 222, *nubegt* 49, *fmogti* 50, *3welgti* 104, *prilygti* 228.

Priebalsis [g] dažniau realizuojamas rašmeniu <k> prieš pučiamąjį priebalsį [s], pvz.: *dekfi* 153, 294, *Baifinks* 285, *Iβgastinks* 262, 285, *3welks* 289, *baikfi* 282, *warkfti* 288, 294, *wenks* 141, *fylinks* 141, *Warginks* 7, *Atbekfim* 79, *nubekfu* 184, *Adenkfu* 193, *bekfi* 193, *dzaukfsma* 191, *3inkfsne* 206, *Szirdinks* 196, *wanaks* 274. Morfologinė rašyba šioje pozicijoje pasitaiko rečiau, pvz.: *Dzaukfsma* 295, *wargings* 220, 286, *meilings* 105, *Szirdings* 324.

Duslusis priebalsis [k] prieš skardųjį [d] žymimas grafema <g>, pvz.: *Wergfmo* 81, *Regdami* 217, *Wergdams* 3, 190, 222, *wergdami* 130, *Nuffiwilgdams* 239. Pasitaiko ir morfologinės rašysenos atvejų, pvz.: *rekdams* 216. Skardusis [b] prieš [d] taip pat realizuojamas dvejopai – arba morfologiškai grafema arba fonetiškai <p>: *ftabdyti* 225, bet *Apftapdai* 222.

DVASININKŲ giesmėse skardųjį priebalsį [g] prieš priebalsius [t, s] linkstama žymėti morfologiškai grafema <g>, plg. *uzmigti* 37, *uzmigdit* 242, *pafielgt* 234, *wargti* 243, *begti* 278, *wengti* 148, *Dzaugfmo* 156, *dings* 35, 246, bet *dinks* 246.

Ostermejeris gramatikoje pripažino morfologinę priebalsių rašybą. „So mußman schreiben **użmigs**, weil das Primiciuum **Miėgas**, und das Verbum deriuatum **miegmi** ūberal ein g hat; [...] **melfdawo**, nicht **melzdawo**, weil die Praeterita Consuetudinis von den Infinitiuus formirt werden, der hier **melfti** heißt“ (OG 194). Tačiau ir Ostermejeris ne visada buvo nuoseklus. Greta *fulŭżau* rašė *fulŭfti*, *fulŭftu*, greta *grvżau* – *gryfti*, OG 77.

Priešdėlių iš- ir už-rašyba prieš sangrąžos dalelytę si. PASAULIEČIŲ giesmėse priešdėliai iš- ir už- prieš sangrąžos dalelytę *si* rašomi:

a) morfologiškai, pvz.: *iβfiblaiwikim* 78, *iβfiżojes* 60, *iβfilaikifim* 69, *uzfiginti* 80.
b) arba fonetiškai, pvz.: *Iffipażinkit* 263, *iffdabinties* 275, *iffilgimas* 132, 339, *n'iffiilgfti* 293; *iffiraβau* 338, *Uffidejes* 77, *ne uffiginkit* 263, *uffideks* 290, *uffidet* 140. Pastarąją vartoseną Mertikaitis galėjo perimti iš XVIII amžiaus pabaigos Mažosios Lietuvos raštų.

DVASININKŲ giesmėse aptariamams priešdėliams taikoma tik fonetinė rašyba, pvz.: *iffirodik* 235, *iffibuddinkis* 63, *uffigeiřczau* 118, *uffigikis* 155. Ostermejeris taip priešdėlius iš- ir už- žymėjo ir gramatikoje: *uffidemi* OG 191, *iffilaikau* OG191. Jis rašo, kad priešdėlis už- prieš sangrąžos dalelytę yra keičiamas į *us-*: „Wenn auf uż **fi** folgt, so verwandelt man das ř in **f**. Als: uffimirβtivergeffen, uffigautifich woran ftoßen“ (OG 171). Tokia sangrąžinių

veiksmazodžių su priešdėliu *-už* rašyba taikoma jau Kleino, pvz. *uffiginūs*¹⁰¹, tačiau su *iš-* jis rašo *išfifergeti* (KIG, 516).

Liepiamosios nuosakos rašyba. PASAULIEČIŲ giesmėse imper. sg. rašomas su formantu *-k*, o pl. su *-kite*, pvz. *uzdenk* 85, *wenk*83, *zwelkite* 28, *Wenkite* 29.

DVASININNKŲ giesmėse imper. sg. ir pl. rašomi morfologiškai, kada įterpiamas <g> prieš sg. formantą *-k* ir pl. *-kite* tuose žodžiuose, kurių kitose formose lengvai susekamas skardusis priebalsis [g], pvz.: *Apzwelgk* 63, *Zwelgk* 236, *izwelgk* 67, *dengk* 63,234, *Apdengk* 237, *begk* 72, *dzaugkifi* 109, *dzaugkis* 18, 278, *wengk* 155, *dengkite* 235, 257, *dzaugkities* 41. Ostermejerio gramatikoje ir *Agendoje* taip pat užfiksuoti tokie parašymai, plg. *bėgk* OG 160, *izwelgk* OA 6. Morfologiniu principu paremta imperatyvo rašyba pastebima ir kituose XVIII amžiaus pabaigos veikaluose, pvz., Gotlybo Milkaus verstoje knygoje *Kūdikių prietelius*, plg. *Wengk* 313, *Paffielgkis* 313. Tokių atvejų galima aptikti ir Kristijono Donelaičio rankraščiuose, plg. *baigkit'* 10v¹⁰². Imperatyvo rašybą dar labiau išpopuliarino ir įtvirtino XIX amžiaus pirmosios pusės Mažosios Lietuvos raštų rengėjai. Regis iki šiol senųjų raštų tyrėjų ji nebuvo užfiksuota kaip „norminė“ to meto rašybos ypatybė.

Kitos rašybos ypatybės. Mertikaitis iš to meto raštų galėjo nusižiūrėti priešdėlių *at-*, *ati-*, *iš-* rašymą drauge (*neatftot* 58, *ne atdūs* ‚neatiduos‘ 81, *n'ißgaißys* ‚neišgaišins‘ 288, *nißkalbanczofus* ‚neiškalkančiusius‘ 105), įvardžių *tau*, *sau* paskutiniojo dėmens žymėjimą su <w>: *taw* 180, *faw* 344. Be abejo, su XVIII amžiaus antrosios pusės religinių raštų tradicija (pastovumu) siejama tokių bibliinių personažų kaip *Jezus Kriftus* 160, *Moze* 161 nusistovėjusi rašyba. „Mertikaitiška“ ypatybė galima laikyti priebalsių [g, k] žymėjimą minkštai 1) prieš užpakalinės eilės balsius [u, a] (*ßaukiu* 217, *apwerkiu* 248, *Apzwelgiu* 248, *Dengiu* 248, *kũkia* 263, *ßauke* ‚šaukia‘ 22), 2)

¹⁰¹ *Pirmoji lietuvių kalbos gramatika: 1653*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1957, 471; toliau – KIG.

¹⁰² *Kristijono Donelaičio rankraščiai*. Parengė Mikas Vaicekuskas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2014.

prieš priešakinės eilės balsį [e] (*Angielais* 23), 3) prieš dvibalsį [au] (*Kiaule* 264, *daugiaus* 281, *Brangiaufe* 217).

Apibendrintai galima pasakyti, kad pasauliečių giesmių rašyba dažniau grindžiama fonetiniu principu. Dvasininkų giesmėse laikomasi Otermejerio gramatikos „normų“.

Fonetikos ypatybės. PASAULIEČIŲ giesmių fonetika, kiek galima spręsti iš rašybos, paremta vietine vakarų aukštaičių tarme, kurios pagrindu tradiciškai buvo rengiami to meto Mažosios Lietuvos spausdinti raštai.

Mertikaičio gimtosios tarmės ypatybe, matyt, reikėtų laikyti [o] ir [uo] painiojimą, kurie rašant atitinkamai atliepiami <o> ir <ú> (rečiau <u>), plg. imper. sg. *dowanok* 221, infin. *Dowanoti* 31 ir fut. 1 *dúwanúfu* 218, *koks* 267 ir *kúks* 205, 263 (3×), nom. sg. *kúkia* 263, acc. sg. *kúkia* 217, instr. pl. *Kúkeis* 198, nom. pl. *Úlos* 282, nom. sg. *Úla* 27 (acc. sg. *Ula* 31) ir gen. sg. *Olos* 81, *Apjúkts* 280 ir gen. sg. *Joko* ‚juoko‘ 291, fut. 3 *dús* 248, (praes. 3 *Dudam* 32) ir fut. 3 *dos* 41. Tačiau šis mišinys nėra dažnas, tik 3,3 % [o] dvibalsinimo atvejų¹⁰³. Kiek dažniau [uo] vienbalsinamas, tai sudaro 35,9 %. Taip pat buvo painiojami [è] ir [ie]¹⁰⁴, kurie rašant atliepiami atitinkamai <e> ir <ie>, plg. *Jezus* 311 ir *Jiezus* 312, *deku* 224 ir *Dieku* 223, infin. *bekti* 87 ir praes. 1 *biegu* 190, praet. 3 *biego* ‚bègo‘ 281, nom. sg. *Garbe* ‚garbè‘ ir gen. sg. *Garbies* ‚garbès‘ 319, gen. sg. *werfmes* 30 ir gen. sg. *werfmies* 288, dat. pl. *wiffiems* 5, 69, 239, 331 ir dat. pl. *wiffems* 184, nom. pl. *matantieje* 312 ir nom. pl. *Ißrinkteje* 287. Šis painiojimas nedažnas, užfiksuota 15,7 % [è] dvibalsinimo ir 14,7% [ie] vienbalsinimo atvejų.

Nekirčiuotų galūnių ilgieji balsiai Mertikaičio šnektoje buvo sutrumpėję. Tai matyti iš pavyzdžių: gen. sg. *Adoma* 34, gen. sg. *wilka* 97, gen. sg. *Żalcze* 22, gen. sg. *Jezulele* 264, gen. sg. *mana* 217, praes. 3 *faka* 140, praes. 3 *neklaufa* 199, praet. 3 *dejawa* 281, praet. 3 *palika* 93. Vis tik tai ilgųjų galūnių redukcija nėra dažna, sudaro tik 26 % visų pavyzdžių.

¹⁰³ Duomenys pateikiami iš šių giesmių: nr. 50, 84, 85, 86, 132, 135.

¹⁰⁴ Apie [o], [è] ir [uo], [ie] painiojimą ir trumpojo nekirčiuoto galūninio balsio *a* numetimą yra užsiminęs ir Zigmas Zinkevičius, *Lietuvių kalba XVIII–XIX a.*, Vilnius: Mokslas, 1990, 288.

Taip pat buvo numetami ir senoviniai *a*, *i* bekirtėse galūnėse, pvz.: praes. 3 *nier* 93, praes. 3 *Trokβt* 217, praes. 3 *linkft* 199, praes. 3 *ftow* 31, infin. *Ragaut* 22, nom sg. *wyrs* 214, nom. sg. *pilns* 97, nom. sg. *mans* 159, nom. sg. *fkandinams* 30. Turimi 44 % tokių pavyzdžių¹⁰⁵.

Tokių pavyzdžių kaip nom. pl. *penemeje* ‚penimieji‘ 152, praes. 1 *meld* ‚meldžia‘ 102¹⁰⁶, kur būtų galima įžiūrėti trumpojo balsio *i* platinimą, afrikatos nebuvimą, tekstuose daugiau nepastebėta. Nors šie atvejai ir nebuvo ištaisyti redaguotame 1825 metų Tilžės leidime¹⁰⁷, tačiau jų per mažai, kad suteiktų daugiau informacijos apie Mertikaičio šnektą.

Iš viso to, kas buvo pasakyta, galima daryti šiuos apibendrinimus: sporadiškai tekstuose pasitaikantis [o], [è] ir [uo], [ie] sumišimas, turimas sveikas galūninių balsių vokalizmas, kitų tarminių elementų nebuvimas rodo Mertikaičio pastangas derintis prie Mažosios Lietuvos raštams įprastos, nuo Kleino laikų įsigalėjusios fonetinės sistemos. Deja, dėl kuklaus fonetinių ypatybių inventorius, kuriuo pasižymi ir kiti XIX amžiaus Mažosios Lietuvos raštai, mažai ką galima spręsti apie sudarytojo kilmę.

DVASININKŲ giesmėse laikomasi kleiniškosios tradicijos. Čia linkstama išlaikyti ilguosius balsius [o] ir [è] kamiene ir kirčiuotoje galūnėje. Tačiau painiojimo su [uo], [ie] ir čia būta, plg.: acc. sg. *Nora* 203, praes. 1 *apgedofu* 113, bet adv. *dũfningav* 98, *Dũfnybe* 110; loc. pl. *Wargũfe* 203, infin. *dũt* 112, bet *zalojancziu* 111, praes. 3 *dejoj* 203; *tureczau* 111, infin. *pergaleti* 203, bet *nier* 41, *dzaugkities* 41, *apgedints* 115, gen. sg. *gerefnies* 210; *Liezuwju* 111, *Giefmemis* 110, bet acc. pl. *Pewas* 109, *wewerfys* 109, acc. sg. *czela* 111. Tačiau toks painiojimas retas. Štai [o] dvibalsinimas tesudaro 2 %, [uo] vienbalsinimas – 16,7 %, [è] dvibalsinimas – 1,6 %, [ie] vienbalsinimas – 7 % visų pavyzdžių¹⁰⁸. Dabar sunku tiksliai pasakyti, ar šios lytys buvo ir dvasininkų giesmių originaluose, ar jas įrašė pats Mertikaitis. Tačiau

¹⁰⁵ Pilupėnuose (Stalupėnų aps.) greta formų *tur*, *gal*, *nor* turėtos ir nesutrumpėjusios *žydi*, *gũle*, *stóve*, *mýle*, žr. Schmidt Wolfgang P., *Studien zum baltischen und indogermanischen Verbum*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1963, 26.

¹⁰⁶ Beje, vos keli pavyzdžiai, kur būtų galima įžiūrėti *i* platinimą, pastebėti ir *MerMGK*.

¹⁰⁷ Šio leidimo nereikėtų tapatinti su tais pačiais 1825-aisiais išėjusiu Klaiпėdos leidimu, kuris identiškas *MerG*.

¹⁰⁸ Duomenys pateikiami iš šių giesmių: nr. 19, 47, 53, 54, 77, 80.

painiojimas pastebėtas ir Ostermejerio gramatikoje, plg. praes. 3 *niera* OG 165, nom. sg. *Pėnas* OG 13, praes. 1 *Szloju* OG 74, praes.1 *dainoju* OG 74, praes. 1 *dėjoju* OG 74.

Ilgasis nekirčiuotas balsis vardažodžių gen. sg., veiksmažodžių praet. 3 dvasininkų giesmėse dažniau išlaikomas. Pavyzdžių, kuriuose ilgieji balsiai redukuojami, užfiksuota 9,8 %. Tačiau nom. sg. su galūne *-as*, veiksmažodžių bendratyje, praes. 3 nekirčiuotus trumpuosius balsius dažniau linkstama numesti nei išlaikyti. Štai keletas pavyzdžių: nom. sg. *nieks* 98, nom. sg. *mans* 209, nom. sg. *miels* 74, nom. sg. *turedams* 201, nom. sg. *wainikot's* 18, infin. *pakrutet* 113, infin. *apmigint* 200, infin. *baigt* 245, praes. 3 *Stow* 110, praes. 3 *myl* 47, praes. 3 *uztar* 47, praes. 3 *fotin'* 110. Tokių atvejų daugiau nei pusė – 61,2 %. Beje, morfologinis žodžio galo trumpinimas pastebėtas ir Ostermejerio lietuviškuose priedašuose, kuriuos jis paliko Jokūbo Brodovskio rankraščiuose¹⁰⁹.

Prelinksnų nuo ir prie vartosena. PASAULIEČIŲ giesmėse vartojami prielinksniai *nuo* (rašomas *nũ*) ir *prie*, vis tiktai dažniau pasitaiko *nu* ir *pri*, plg. *nũ bitto* 85, *nũ Jaunikio* 153, *prieGrieka* 275, *prie Jezaus* 199 ir *nu Wilku* 79, *nu Zemes* 90, *nu Naštos* 183, *priβales* ‚prie šalies‘ 87, *pri Kalno* 97, *pri Gera Tewa* 102.

DVASININKŲ giesmėse turimas *nũ*, *prie* ir *nu*, *pri*, plg: *nũ Dangaus* 52, *nũ Keikimmo* 74, *prie Jezaus* 67, *prie Niekystes* 148 ir *nu Žodžio* 54, *nu Aukβ=czaufajo* 16, *pri Krutines* 237, *pri Pono* 68. Ostermejeris gramatikoje nurodė prielinksnius *nuo* (rašomą *nũ*) ir *prie*, *pri* (vokiškai jį išvertė *zu* ir *ad*), plg. OG 115.

Pasauliečių ir dvasininkų giesmėse yra ir sutampančių ypatybių. Vienių ir kitų tekstuose užfiksuotas dvibalsio [ai] vienbalsinimas daiktavardžių priesagoje *-aitis*, *-aitė*, plg., PASAULIEČIŲ: voc. sg. *Duβat* 190, nom. pl. *Brolaczei* 206 ir DVASININKŲ: acc. sg. *Awate* 73 (2×). Yra pavyzdžių su veiksmažodžių priesaga *-yti* vietoj *-inti*, plg.: PASAULIEČIŲ: infin. *ikalbyt*

¹⁰⁹ Ona Aleknavičienė, Gotfrydo Ostermejerio priedašai Jokūbo Brodovskio rankraščiuose: *Litauische Sprichwörter und Rätsel* ir *Lexicon Germanico-Lithvanicom et Litoanico-Germanicom*, ALL 67, 2012, 44.

60, infin. *nudalit* 142, fut. 3 *waddis* 91, fut. 3 *nugramfdis* 187, nom. sg. *Kankitas* 158, nom. sg. *Atrakyts* 247, imper. sg. *nufkan[d]jik* 248, ir DVASININKŲ: infin. *atgaiwiti* 46, nom. sg. *atrakita* 44, imper. sg. *atrakik* 54. Priesagoje turimas *i* arba *y* žymi variantišką rašybą, plg. dubletus: infin. *Atgaiwyts* 249 ir nom. sg. *Atgaiwitas* 158, fut. 3 *Palinkfmys* 83 ir fut. 3 *Linkfms* 206.

Morfologijos ypatybės. PASAULIEČIŲ giesmėse vyrauja sudarytojo šnektai būdingos morfologinės ypatybės.

DVASININKŲ giesmėse sistemingai laikomasi Ostermejerio gramatikos rekomendacijų.

Būdvardžių ir įvardžių dat. pl. vartosena. PASAULIEČIŲ giesmėse vyriškosios giminės įvardžių *tas, kitas, visas* bei *ā* ir *iā* kamieno būdvardžių dat. pl. dažnesnė galūnė *-ims* nei *-(i)ems*, plg.: *tims* 124, 69, 223, *kittims* 22, 187, 123, 124, 266, *wiffims* 86, 87, 271, *Paikims* 198, *bednims* 2, 199, *mazims* 271, *Aklims* 2, *wiernims* 128, *tuftims* 205 || *tiems* 320, *wiffiems* 5, 69, 239, 331, *wiffems* 184.

Kuršaitis (2013, 263) pažymi, kad *tims* vietoj *tiems* buvo sakoma netoli Tilžės Vičiuose. Tokia forma vartota ir Varniuose (Kuršaitis 2013, 263). Tai žemaičiams būdinga ypatybė.

DVASININKŲ giesmėse galūnėje yra *-iems, -iemus*, plg.: *tiems* 246, *Tikkintiems* 51, *Silpniems* 110, *tikkintiemus* 67, *kittiemus* 245. Ostermejerio gramatikoje teikiamos dvi dat. pl. galūnės *-iems* ir *-iemus*, plg. OG 34.

Įvardžiuotinių būdvardžių, įvardžių, dalyvių masc. nom. pl. PASAULIEČIŲ giesmėse įvardžiuotinių būdvardžių, įvardžių, dalyvių masc. nom. pl. galūnėje turimas *-jie* arba *-je*¹¹⁰. Gausūs pavyzdžiai su *-jie* rodo, kad Mertikaičio tarmė dar buvo išlaikiusi senovinę įvardinę fleksiją. Plg., *Tikkintejie* 259, *Aklejie* 263, *Žemiβkejie* 292, *manejie* 282, *Sergantejie* 263, *miegantejie* 263, 292, *Ibtumtejie* 282, *ygeltejie* 262, *Atpirktejie* 282, *atwadotejie* 282, *wadotejie* 29, *Atgautejie* 29, *manejie* 39, *tawejie* 134, *Praftejie* 69,

¹¹⁰ Skirtinga galūnės realizacija veikiausiai žymi [è] ir [ie] painiojimą.

fmutn[ie]jie 99, *wiernejie* 104, *Piktejie* 104, *bednejie* 104, *piktejie* 260, *drafejie* 260, *Gydantejie* 283, *Tikkintejie* 286, *mirufejie* 286, *βwefejie* 287, *Iβrinktejie* 287, *Pekliβkejie* 312, *matantiejie* 312 ir *Tawieje* 69, *mylimeje* 15, *Iβrinkteje* 15, *Praſtieje* 102, *Lengweje* 79, *Papufsteje* 79, *Tikinteje* 84, *Baiſeje* 84, *Szwenteje* 271, *pamuſteje* 152, *penemeje* ‚penimieji‘ 152. Pastebėti tik 2 netarmiški atvejai: *Atpirktieji* 29, *Diddeji* 69.

Kad XIX amžiuje Prūsų Lietuvos tarmėse dar buvo sveika šioje formoje antrojo dėmens galūnė, patvirtina ir kalbininko Frydricho Kuršaičio (gimęs Noragėliuose, Pakalnės aps.) duomenys: ‚kasdieninėje žmonių kalboje visada girdima *ie*, taigi *geriējie*, *minkβtiējie*, *gražiējie*, o apie Klaipėdą – net *geriējei*, *gražiējei* vietoj *geriēji*, *gražiēji*¹¹¹.

DVASININKŲ giesmėse rašoma su galūne *-ji*, pvz.: *Teifjeji* 46, *Iβrinktieji* 46, *bednieji* 240, *Žalojantieji* 112, *Szwentieji* 244, *mylimieji* 244. Tarminė forma neužfiksuota. Ostermejeris gramatikoje teikė galūnę *-ji*, plg. OG38. Taip jis rašė ir *Agendoje*, pvz. *Péržegnotieji* 75.

Žodžio galo trumpėjimas. Vardažodžių iness. sg. PASAULIEČIŲ giesmėse vartojamos sutrumpėjusios vardažodžių moteriškosios giminės iness. sg. formos (numetama *-je*).

ā kamiene: *Tužbo* ‚tužboje‘ 81, *Peklo* ‚pekloje‘ 82, 184, 143, 85, 295, *dienŭ* ‚dienoje‘ 143, *maldo* ‚maldoje‘ 131, 132, 143, *Swodbo* ‚svodboje‘ 306, *Sermego* ‚sermėgoje‘ 104, 276, *Wafaro* ‚vasaroje‘ 123, *naujo* ‚naujoje‘ 291, *fudno* ‚sūdnoje‘ 143, *margo* ‚margoje‘ 276, *fawo* ‚savoje‘ 262, *anno* ‚anoje‘ 152, 259, 291.

iā kamiene: *Duβo* ‚dūšioje‘ 56, *Bazniczo* ‚bažnyčioje‘ 58, *waldzio* ‚valdžioje‘ 136, *Ewangelio* ‚Evangelijoje‘ 152.

ē kamiene: *Jeruzale* ‚Jeruzalėje‘ 291, *Žeme* ‚žemėje‘ 218, *tamfybe* ‚tamsybėje‘ 185, *daubelie* ‚daubelėje‘ 273, *baimie* ‚baimėje‘ 217, *wiernybe* ‚viernybėje‘ 102, *fmutnybe* ‚smūtnybėje‘ 102.

¹¹¹ Frydrichas Kuršaitis, *Lietuvių kalbos garsų ir kirčio mokslas 1849*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013, 124.

Šioje formoje *-o* ir *-ė* dabar turi žemaičiai ir didelė dalis aukštaičių (Zinkevičiaus 1966, 186). Vietininko trumpinimo būta ir Rytų Prūsijos tarmėse. Kuršaitis rašo: „Jei nukritus žodžio galo balsiui jame turi atsidurti *j*, šis arba išnyksta visiškai (kaip gana dažnai būna po balsių *ė, o, y* Prūsijos Lietuvoje, pvz.: [loc. sg.] *rañkoje* [...] sutrumpėjusi forma *rañkoj* tariama *rañko* [...]), arba *j* susijungia prieš jį einančiu balsiu *u* į diftongą, pvz.: *wirβujè* [...] sutrumpėja į *wirβuī* [...] (Kuršaitis 2013, 76).

DVASININKŲ giesmėse vartojamos šios iness. sg. formos, pvz.: *Pekloje* 19, *Bedoje* 37, *Bedoĵ* 12, *Žemeje* 17, *Dūbej* 41. Ostermejeris gramatikoje teikė galūnes *-ojè, -oĵ* (OG 26, OG 33), *-ejè, -eĵ* (OG 27)¹¹².

Vardažodžių instr. pl. PASAULIEČIŲ giesmėse dažnai vartojamas sutrumpintas instr. pl. variantas (išmetamas *i*), todėl forma sutampa su dat. pl., pvz.: *po Edzoms*8, *fu Aβaroms* 199, *fu wiffoms Kaimeneloms* 124, *fu Mergoms iβmintageoms* 218, *aβtroms winims* 21, 331, *Akkims* 191, 249, 263, *Akkiems* 184, *Rankoms* 281, 281, *maldoms* 191, *Annoms penkioms protingoms* 331, *Apieroms toms* 226, *flogoms* 24, *toms* 83, *pedoms* 215, *Lelijoms* 269, *Karβtoms maldoms* 315. Rečiau pasitaiko atvejų ir su galūne *-mis*, pvz.: *kojomis* 85,91, *Žlauktomis Swietiβkomis* 83, *Akimis* 151, 152, 157, 159.

DVASININKŲ giesmėse dažniausia išlaikoma sveika galūnė *-mis*, pvz.: *Lupomis* 201, *Dienomis* 234, *atβippufomis* 42, *Aβaromis* 210, *Akimis* 201, *Naktimis* 242, 243, *Giefmemis* 46, 47, 74, 109, išskyrus išimtinus atvejus, pvz.: *Truboms* 47, *Dienoms* 243, *Rankoms* 73. Ostermejerio gramatikoje teikiama galūnė *-mis*, plg. *Rankomis* OG 26, *Žwakemis* OG 27, bet *Akieis* OG 23.

ia kamieno veiksmažodžių praes. 3 sg. ir praet. 3 sg. PASAULIEČIŲ giesmėse užfiksuotos sutrumpėjusios *ia* kamieno veiksmažodžių formos. Praes. 3 sg. numetamas paskutinis skiemuo *-ja*, rečiau – balsis *a*, pvz.: *fudy* ‚sūdija‘ 222, *kaβto* ‚kaštuoja‘ 31, *klafto* ‚klastoja‘ 188, *pamelo* ‚pameluoja‘ 188, *fapno* ‚sapnuoja‘ 194, *pafto* ‚pastoja‘ 199, *dabbo* ‚daboja‘ 268, *waito* ‚vaitoja‘ 2, *netwadū* ‚neatvaduoja‘ 85, *Uzmifto* ‚užmistoja‘ 312, *uzfto* ‚užstoja‘ 97, 210,

¹¹² *ia* kamieno daiktavardžiai Ostermejerio gramatikoje atskirai neaptariami (plg. OG 26–27).

312, *Wießpatau* ‚viešpatauja‘ 208, *dabbo* ‚daboja‘ 336, *fto* ‚stoja‘ 208, 336, *beprowij* ‚beprovija‘ 221, *ne boj* ‚neboja‘ 225.

Praet. 3 sg., kuris baigiasi *-ojo*, vartojamas trumpesnis variantas su *-o*: *prafto* ‚prastojo‘ 141, *Procewo* ‚procevojo‘ 306, *Atjo 2* ‚atjojo‘. Šį variantą be joto dabar vartoja vakarų aukštaičiai kauniškiai maždaug iki Nemuno (Zinkevičius 1966, 353). Jį turėjo ir Rytų Prūsijos tarmės (plg. Salys 1992, 100)¹¹³.

DVASININKŲ giesmėse vartojamos nesutrumpėjusios *ia* kamieno veiksmazodžių praes. 3 sg. formos, plg.: *numazgoja* 73, *pafilecawoja* 202, *nepakajoja* 203 ir praet. 3 sg. formos, plg.: *derejo* 62, *praejo* 63. Ostermejerio gramatikoje taip pat turima nesutrumpėjusi praet. 3 forma, plg. *žadėjo* 84.

***i* kamieno daiktavardžių ir savybinių įvardžių iness. sg.** PASAULIEČIŲ giesmėse greta *i* kamieno daiktavardžių ir savybinių įvardžių iness. sg. galūnių *-ije* ir *-ij*, turimos ir *-iej(e)*, *-ej(e)*. Pastarosiosyra vyraujančios, plg. *Szirdije* 150, 190, *Smertije* 88, 89, 286, 259, *Szirdij* 152, 217, 319, *Karßtij* 283, 292, *Smertij* 337, *manije* 4, 316, *manij* 185, 186, 308, 332, *tawije* 87, 194, *tawij* 139, 286, 310, *fawije* 264, *fawij* 40, 309 || *Szirdieje* 48, 291, 224, *Szirdiej* 94, 100, 131, 150, 239, 190, 226, *fmertieje* 89, 259, 33, 218, *Smertiej* 258, 259, 285, 288, 40, 58, *Aufieje* 291, *Karßtiej* 3, *Naktiej* 2, *mipliej* 89, *ugniej* 262, 274, *Zodeje* 142, *Gliebej* ‚glėbyje‘ 83, 323, *maniej* 186, 187, 194, 312, 320, *tawiej* 87, 121, 309, 332, *fawiej* 121, 248, 264, 332, *maneye* 266, *tawej* 140, 207. Užfiksuotas ir parašymas *Szirdiei* 48, 92.

Prie šios grupės skirtini ir keli pavyzdžiai su galūne *-ė* (iš *-ėje*), tariami *ie*, plg.: *Debefie* ‚debesyje‘ 290, *priglopstie* ‚prieglobstyje‘ 291, *akkie* ‚akyje‘ 222, *Gywaftie* ‚gyvastyje‘ 338. Kuršaitis apie šią vietininko formą su *-ė(je)*, vartotą Mažojoje Lietuvoje, neužsimena. Jis teigia, esą čia tariamas trumpas *βirdijè* [...] vietoj *βirdyjè* (Kuršaitis 2013, 216), tačiau vietoj *žōdyje* buvo sakoma *žōdè* Klaipėdoje (Kuršaitis 2013, 172). Beje, *i* ir priebalsinis kamienas

¹¹³ Forma paliudyta Pilupėnuose (Stalupėnų aps.), Schultze P., *Der Ausklang der littauischen Sprache im Kirchspiel Pillupönen, Kreis Stallupönen*. Diss. Halle 1932, 48, 50, 53, cit. pagal Schmidt Wolfgang P., *Studien zum baltischen und indogermanischen Verbum*, 1963, Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 26.

daiktavardžių iness. sg. su galūne *-ėje* pastebėta ir Kretingos mokytojo Rimkaus rankraštyje, plg.: *dalieje, βalieje, taweje, nakteje* [8], *wandeneje*¹¹⁴.

Manoma, kad galūnė *-ėje* senesnė nei *-yje*. Greičiausiai tai senovinė *i* kamieno vienaskaitos vietininko galūnė **-ėi* prieš postpoziciją **én* (Kazlauskas 1968, 150–156, Zinkevičius 1960, 231 ir kt.), o *ne* forma, perimta iš *ē* kamieno (plg. Salys 1946, 24). Tai žemaičiams būdinga ypatybė (Zinkevičius 1960, 231; LKTCh 2004, 241).

DVASININKŲ giesmėse vartojama gramatikų rekomenduota daiktavardžių ir savybinių įvardžių iness. sg. galūnė *-ije* ir iš čia sutrumpėjusi *-ij*: *Szirdije* 16, 44, 62, 118, *Smertije* 245, 246, *Prieglobstije* 203, *Smertij* 42, 118, *Žodij* 200, *Szirdij* 43, *manije* 44, 147, 156, 232, *manij* 52, *tawije* 156, 200, 278, *tawij* 44, 117, *fawije* 246. Galūnėje *-ije* rašė ir Ostermejeris gramatikoje, plg. *Manijè* OG 46, OG 47, *Sawijè* OG 47, OG 23, 28. *Agendoje* turima taip pat tokia forma, plg.: *Szirdije* 77, *Žodije* 4.

Savybinių įvardžių iness. pl. PASAULIEČIŲ giesmėse pasitaiko šios iness. pl. formos: *mufij* 124, *mufiej* 101, 132, *jufij* 131, *jufiej* 101, 131.

DVASININKŲ giesmėse tokių formų neužfiksuota, tačiau Ostermejerio gramatikoje teikiamos dvi iness. pl. formos, plg. *Múfúfe*, *múfije* OG 46, *Júfúfe*, *júfije* OG 47. Alberto Rosino duomenimis, forma (*mūs*)-*ije* pradėta fiksuoti XVIII amžiaus pirmosios pusės Mažosios Lietuvos raštuose (bene pirmą kartą Hako gramatikoje, p. 277). Vėliau ji įtraukiama į Povilo Frydricho Ruigio (1747), Ostermejerio ir Kristijono Gotlybo Milkaus (1800) gramatikas. Forma pasidaryta pagal iness. sg. *i* kamieno pavyzdį, pridėdant prie kamienų *mūs-*, *jūs-* vienaskaitos inesyvo morfemą *-ije*¹¹⁵.

Pažymėtina, kad dvasininkų giesmėse užfiksuoti tik keli netipiški taisymai, veikiausiai padaryti paties Mertikaičio. Taigi Mertikaitis Šrederio giesmėse (nr. 23 ir 36), matyt, pats priešdėlį *į-* pažymėjo grafema <y> (*ygyti* 51), prieveiksmių galūnėje vietoj *-ay*, *-ey* įrašė *-ai*, *-ei* (plg. *nepalautinai* 52,

¹¹⁴ Čia puslapiai nenurodyti, nes naudotasi mikrofilmu, kuris vietomis sunkiai perskaitomas.

¹¹⁵ Albertas

Rosinas, *Baltų kalbų įvardžių semantinė ir morfologinė struktūra. Synchronija ir diachronija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2009, 393.

noprofnai 75, brangei 75), taip pat pavartojo tarminę dat. pl. formą *gailintims 75*.

Ostermejerio originaliose giesmėse (nr. 124, 125, 126), kurios įdėtos į priedą „Kittos Pridietos [giesmės]“, padaryti šie „mertikaitiški“ taisymai: dat. sg. su *-uy* (*koznamuy 303*),rieveiksmių galūnėje *-ai* (*Tewiβkai 300, drutai 302, pafkiaufei 302*), fonetinė priebalsių realizacija žodžiuose *Mielaβirdinks 298, maloninks 298*. Yra ir morfologinių riktų. Mertikaitis tarmiškai pavartojo įvardžio iness. sg. (*maniej 302*), daiktavardžio dat. pl. (*Prapūlufims 295*), įvardžiuotinių būdvardžių nom. pl. (*Grieβneje 295, wargingieje 295*), taip pat painiojosi, žymėdamas didžiąsias raides. Tikėtina, kad Mertikaitis nekreipė dėmesio ir į Ostermejerio vartojamus diakritikus¹¹⁶.

Taigi iš viso to kas pasakyta, galima daryti šiuos apibendrinimus: dvasininkų giesmės *MerG* reprezentuoja Rytų Prūsijos Bažnyčios ir akademinio „elito“ puoselėjamą oficialiąją rašomąją kalbą, o pasauliečių – neoficialią, to meto žemesniojo sluoksnio („liaudies“) rašomąją (ir šnekamąją?) kalbą. Išlikusių šio kalbos tipo paliudijimų turime labai mažai, nėra ir išsamių jų tyrimų.

***MerG* prakalbų, taip pat Schmolko ir Masekovijaus ištraukų kalbos**

ypatumai. Panašiomis į pasauliečių giesmes ortografinėmis ypatybėmis pasižymi ir giesmyne spausdinamos prakalbos, taip pat Schmolko ir Masekovijaus ištraukų iš mišių knygų vertimai. Analogiškai kaip ir pasauliečių giesmėse žymima nosinė balsė [i], dvibalsiai [ai], [ei], [ui], skardieji priebalsiai dusliųjų sandūroje, čia nesisteningai žymimos didžiosios raidės. Liepiamoji nuosaka paprastai rašoma „mertikaitiškai“, tik kartą užfiksuotas parašymas *begk 406* Schmolcko maldoje.

Iš fonetinių ypatybių fiksuojami ilgųjų balsių [è], [o] ir [ie], [uo] painiojimo atvejai, žodžio galo redukcija.

Prakalbose ir maldose taip pat aptinkamos tos pačios tarminės morfologijos ypatybės kaip ir pasauliečių giesmėse. Štai keletas pavyzdžių:

¹¹⁶ Plg. diakritikų vartojimą Ostermejerio rankraštiniuose įrašuose, žr. Aleknavičienė 2012, 42–43.

- a) įvardžiuotinių būdvardžių, įvardžių, dalyvių masc. nom. pl. su įvardine fleksija *-jie* (arba *-je*): *bednejie* XXIII, *prazuditieje* 379, *iβganitingiejie* 386;
- b) vardažodžių iness. sg. ir veiksmožodžių praes. 3 ir praet. 3 trumpinimas: *Peklo* ‚pekloje‘ XXIII, *prafto* ‚prastoja‘ 394, *dabbo* ‚daboja‘ 406;
- c) senovinė *i* kamieno daiktavardžių ir savybinių įvardžių iness. sg. forma *-iej(e)*, *-ej(e)*: *Wieβpatieje* ‚Viešpatyje‘ XXV, *3odieje* XVI, *faweje* ‚savyje‘ XXIV.
- d) dat. pl. galūnėje *-ims*: *iβrinktiefims* 379, 380, *tikkintiefims* 394.

Šios sutampančios ir pasikartojančios ypatybės pasauliečių giesmėse, rinkinio prakalbose ir ištraukose patvirtina, kad giesmynas turėjo vieną sudarytoją ir kad jis bent iš dalies mėgino vienodinti veikalo kalbą.

6.2. Kai kurie giesmyno *Visokios naujos giesmės arba evangeliški Psalmi* (1817) šaltiniai ir jų kalbos ypatybės

Tiek antriniai šaltiniai, tiek kalbos analizė patvirtina Milkaus teiginius, išsakytus giesmyno *Senos ir naujos krikščioniškos giesmės* prakalboje (p. XVI), kad *MerG* esama giesmių iš Ostermejerio giesmyno. Šiuo giesmynu sudarytojas tikėtina rėmėsi rengdamas pirmąjį giesmyno leidimą (1800-aisiais, Karaliaučiuje). Naujų giesmių 1817 metų leidimui (įdėtos į priedą „Kittos Pridietos [giesmės]“) jis taip pat ėmė iš to paties giesmyno. Kalbos analizė rodo, kad sudarytojas dvasininkų giesmes iš šaltinio persirašė, bemaž nieko nekeisdamas, išskyrus keletą žodžių Šrederio ir Ostermejerio tekstuose (nr. 23, 36, 124, 125, 126). Tikėtina, kad klaidos dvasininkų giesmėse atsirado, aplaidžiai perrašant tekstus.

6.2.1. Ar trys anoniminės giesmės taip pat susijusios su Ostermejerio giesmynu?

MerG išspausdintos trys anoniminės giesmės – dvi giesmės apie šventus Sakramentus ir viena giesmė apie mirtį:

1. Johanno Jacobo Rambacho „Mans Jezau, kurs pirm Smerczo“ (64, nr. 30, vok. originalas „Mein Jesu, der Du vor dem Scheiden“¹¹⁷).
2. „Jau, Jezau, atfigult noredams“ (65, nr. 31).
3. „3monu Waikai, apdumokit Gala ľawo“ (250, nr. 104).

Šių giesmių kalbos analizė leidžia kelti hipotezę, kad jos taip pat galėjo priklausyti Ostermejerio rinkiniui. Į akis krinta rašybos ir morfologijos ypatybės, kurios pasižymi formų pastovumu, mažesniu polinkiu į variantus, tarminių elementų nebuvimu. Kitaip sakant, giesmės skirtinos dvasininkų giesmių grupei.

Kadangi dvi giesmės yra trumpesnės – „Jau, Jezau, atfigult noredams“ (65, nr. 31) turi 6 posmus, o „Mans Jezau, kurs pirm Smerczo“ (64, nr. 30) – 9, suprantama, kad ne visos ypatybės čia yra paliudytos. Daugiausia sistemiškų, pasikartojančių ypatybių užfiksuota 30 posmų giesmėje „3monu Waikai, apdumokit Gala ľawo“ (250, nr. 104).

Ortografijos ypatybės. Vardažodžių acc. sg., dalyvių galūnėse neteikiamas – y, rašoma su –i arba –i, pvz.: *Amzi* 251, *Geiduli* 252, *ji* 254, *βi* 250 ir *βi* 253, *branguji* 64, *mieganti* 66, *Szirdi* 252. Tais pačiais rašmenimis žymimas priešdėlis *į-* ir prielinksnis *į*, plg.infin. *ieit* 253, acc. sg. *i Patala* 66, acc. sg. *i Rankas* 255, acc. sg. *i ųtatyta* 255 ir fut. 3 *izwelgs* 253, *įtatydamas* 65.

Dvibalsis [ai] žodžio viduryje visur rašomas su *ai*, pavyzdžių su *ay* nėra. Žodžio gale vartojama to meto gramatikose rekomenduota prieveiksmių rašyba. Antrasis dvibalsio dėmuo yra *y*, o ne *i*, plg. *Menkay* 65, *amzinay* 66, *ilgay* 250, *patogiey* 64, *faldinteley* 66, *tankiey* 251.

¹¹⁷ Michelinis giesmę „Mein Jefu, der du vor dem Scheiden“ priskyrė Benjaminui Schmolckui (Michelini 2009, 238; Michelini 2010, 13). Tačiau Kochas ir Karaliaučiaus giesmių tyrėja Ruth Fuehrer giesmės autoriumi laiko Rambachą (Eduard Emil Koch, *Geschichte des Kirchenlieds und Kirchengesangs der christlichen, insbesondere der deutschen evangelischen Kirche* 4 (1, 4). *Die Dichter und Sānger*, Nachdr. d. 3 Aufl., Stuttgart, 1868; Hildesheim [u. a.]: Olms, ²1973, 534, toliau – Koch ²1973; Ruth Fuehrer, *Die Gesangbūcher der Stadt Kōnigsberg*, Kōnigsberg: Beyer in Komm 1927, 296; toliau – Fuehrer 1927). Fuehrer teigimu ši giesmė buvo išspausdinta Karaliaučiuje 1734 metais Rogallio giesmyne *Kern alter und neuer Lieder* (Fuehrer 1927, 295) ir kartota vėlesniuose leidimuose. Į 1744 metų Rogallio leidimą bei 1794-ųjų Kvanto giesmyną *Neue Sammlung Alter und Neuer Lieder* ši Rambacho giesmė taip pat įtraukta.

Daiktavardžio nom. sg. galūnėje yra *-ai*, plg.: *Waikai* 250. Veiksmažodžių praet. 2 sg. galūneje taip pat rašoma *-ai*, pvz.: *paftiprinai* 65, *futekai* 65. Šiose formose *-ay* neužfiksuota.

Dvigarsis [ui] daiktavardžių dat. sg. galūnėje realizuojamas su *-ui*, pvz.: *Diewui* 251, *Kunui* 252. Pavyzdžių su *-uy* nėra.

Iš kilmės rašomos liepiamosios nuosakos sg. ir pl. formos, plg.: *dengk* 66, *pafielgkite* 252, *wengkime* 255, *elgimes* 255, *begkim* 255, išskyrus *džaukis* 250 nuorodoje į melodiją, kurią galėjo pritaikyti ir pats Mertikaitis.

Priebalsiai rašomi morfologiniu principu. Skardieji priebalsiai [s, g] prieš [č, s, t] realizuoti rašmenimis <ł g>, pvz.: *jaufczau* 66, *augczau* 66, *elgczaus* 66, gen. sg. *džaugfmingo* 251, acc. sg. *Džaugfma* 250, infin. *bengti* 251, infin. *nufizengti* 251, infin. *miegti* 252, infin. *išbegti* 252, infin. *uzmigti* 255, praes. 1 *megfta* 254, fut. 1 *Uzmigfu* 66, fut. 3 *izwelgs* 253. Fonetinės priebalsių rašybos atvejų nėra.

Didžiąja raide linkstama rašyti tik daiktavardžius (tiek tikrinius, tiek bendrinius), išskyrus išimtinus atvejus, plg. *Paikieji* 250, *Sergantieji* 251.

Fonetikos ypatybės. Giesmėse pasitaiko ilgojo balsio [è] ir dvibalsio [ie] painiojimo, plg.: fut. 3 *giedos* 65, nom. sg. *Paikieji* 250, nom. sg. *wiens* 64, imper. sg. *niekink* 253, bet gen. sg. *Wakarenes* 65, acc. sg. *Lejima* 65, gen. sg. *Alejaus* 253; gen. sg. *Gerimo* 65, nom. sg. *Geribe* 253, bet praes. 3 *niera* 254. [o] ir [uo] painiojimo nepastebėta, plg.: acc. pl. *Dowanas* 65, nom. pl. *Žmones* 250, gen. sg. *Žodžio* 253, voc. sg. *Pekloj'* 254, imper. sg. *praftok* 255 ir praes. 1 pl. *dūdame* 64, imper. sg. *dūk* 66, 255.

Nom. sg. su galūne *-as*, praes. 3 nekirčiuotus trumpuosius balsius linkstama numesti, plg. nom. sg. *Kuns* 64, nom. sg. *Elgims* 251, nom. sg. *Butts* 251, nom. sg. *Drutums* 252, praes. 3 *jaucz* 64, praes. 3 *Paftoj'* 64, praes. 3 *dūd* 64, praes. 3 *gal* 251, praes. 3 *weizd* 252, praes. 3 *wadin* 253.

Nekirčiuotų galūnių ilgieji balsiai išlaikomi, išskyrus vieną atvejį, plg., gen. sg. *Stalo* 65, gen. sg. *Sprando* 254, gen. sg. *fawo* 65, praes. 3 *daro* 253, bet praes. 3 *te=mi=laika* 66.

Morfologijos ypatybės. Vyriskosios giminės įvardžiuotinių būdvardžių, dalyvių nom. pl. galūnėje yra *-ji*, plg.: *Paikieji* 250, *Durnieji* 250, *nelabieji* 250, *mielieji* 252, *Sergantieji* 251. Su *-jie* ir *-je*, užfiksuotų pasauliečių tekstuose, nepastebėta.

ā kamieno daiktavardžių dat. pl. galūnėje turimas *-iemus*, plg. *Seniemus* 251, *Smertelniemus* 251. Su galūne *-ims* atvejų nėra.

Savybinių įvardžių ir *i* kamieno daiktavardžių iness. sg. galūnėje yra *-ije*, *-ij'*, plg.: *Smertije* 251, 252, 253, *Szirdij'* 66, *tawije* 66. Pavyzdžių su *-i(e)je* nerasta.

Giesmių kalbos ypatybės rodo: 1) giesmių autoriai ir vertėjai buvo raštingi žmonės, perpratę to meto oficialiosios rašomosios kalbos polinkius; 2) giesmių ortografijos ir morfologijos ypatybės atitinka dvasininkų Ostermejerio, Lovyno ir Šrederio tekstų ypatybes. Pažymėtina, kad giesmių minėtais pavadinimais nebuvo XVIII amžiuje spausdintuose lietuviškuose Adomo Meisnerio, Bernardo Andersono, Dovydo Gotfrydo Zudnachovijaus ir Kristijono Lovyno giesmynėliuose (plg. Ostermejeris 1996, 374–375; Oftermeyer 1793, 151–152) ir bažnytiniuose to meto giesmynuose. Taigi jas Mertikaitis galėjo perimti iš Ostermejerio giesmyno, nors neatmestina ir tai, kad šias giesmes Mertikaičiui galėjo įteikti ir mums nežinomi dvasininkai.

6.2.2. Johanno Arndto maldų vertėjo klausimas

Kalbos analizė atskleidė Mertikaičio individualios rašybos ypatumus, suteikė informacijos apie jo šnektos ypatybes. Ji taip pat gali padėti patikslinti ir kai kurių giesmyno dalių atribuciją.

MerG pradžioje esančios šešios maldos yra verstos iš vokiškos Johanno Arndto knygos, plg.: „Dar ir yra keles Maldas iš Jona Oranta knygu iš vokiškas i letawiška kalba perštatytas ir pridetas“ (*MerG* 341–367). Kiek anksčiau išėjusiame Arndto maldaknygės vertime *Rojaus Darželis* (1807) šios maldos taip pat yra. Palyginus abiejų veikalų variantus paaiškėjo, kad jie panašūs, bet ne identiški.

Maldos *MerG* ir maldaknygėje (1807, toliau – *RD*)¹¹⁸ išdėstytos šitaip:

-
- (1) *MerG* p.341 „Apdumojims tos perbonas kurri kenczia ir priezaftis Kentejima Jezaus Krištaus“
RD p. 160, II dalis, 13 malda, „Apdumójimas tôs Perlonôs, kurri kencza, ir Priezaftis Kentejimo Iezaus Krištaus“
-
- (2) *MerG* p. 344 „Palinkšminojima maldele apie Ronas muŕu Pona Jezaus Krištaus“
RD p. 178, II dalis, 18 malda „Palinkšminojimo Maldele apie Ronas muŕu Pono Jezaus Krištaus“
-
- (3) *MerG*, p. 349 „Malda Prifiwertima ir Iŕpažinima Grieku“
RD p. 224, III dalis, 5 malda „Malda apie tikkrą Prifiwertimną bey Griekū Iŕpažinnima“.
-
- (4) *MerG*, p. 353 „Malda kad bijei Sudnos Dienos“
RD p. 338, III dalis, 30 malda „Malda prieŕ Baimę dël ŕudnôs Dienôs“
-
- (5) *MerG*, p. 356 „Malda del geidawima ir iŕfiilgima Amžinas Gywatas“. Šios maldos tęsinys, pavadintas „Nes Amžinoji Gywata yra“ (p. 361), atskira dalimi maldaknygėje (1807) neišskirtas, žr. *RD* 1807, p. 245.
RD p. 241, III dalis, 10 malda, „Dël Geidawimo ir ŕfiilgimo amžinôs Gywatôs“
-
- (6) *MerG*, p. 247 „Malda dël iŕganytingo Gálo“
RD p. 247, III dalis, 11 malda „Malda del Iŕganitinga Galla“
-

Johanno Arndto maldaknygė *Rojaus darželis* lietuvių kalba išleista 1807 metais Karaliaučiuje Hartungo spautuvėje¹¹⁹. Po devynerių metų Hartungas veikalą perspausdino (LB I 33, nr. 96). Paklausios maldaknygės leidybos

¹¹⁸ Iono Arnto buwufio wvrauŕo Wvŕkupo Lyneburke Rojaus Darželis pilnas Krieczoniŕkū Wiežlibyŕtczū kaip tokios per Dwafês pilnas Maldas i Duŕas yra ŕodinnamos [...], Karalauczuję Mete 1807. Iŕŕpauŕtas Karaliŕkjoj Knyg Drukkawonej Artungo; LNB RKRS: A1/807.

¹¹⁹ Apie pirmąjį *Rojaus darželio* leidimą 1807-aisiais Karaliaučiuje kalba ir Gaigalaitis straipsnyje „Lietuviŕkoji bibliograpija“, *Varpas*, 1893, nr. 5, p.75, taip pat knygoje *Lietuwos Nufidawimai ir muŕū Raŕliawa* [...]Tilžēje. Spauŕtuwē „Litwania“ [1920], 28–29. Hartungo leidimas paminētas ir Baltramaičio (1904, 26, įrašas 196).

ėmėsi ir spaustuvininkas Heinrichas Postas. Jis, pagrindu paėmęs Hartungo leidimą, maldaknygę išleido Tilžėje tais pačiais 1816–aisiais (LB I 32, nr. 95). Knyga ypač domėjosi surinkimininkai. Kauno (1996, 169) duomenimis, ji per šimtmetį sulaukė 22 leidimų.

Maldaknygė (1807) ir jos vėlesni leidimai išleisti be vertėjo pavardės. Pirmasis, iškėlęs vertėjo klausimą, buvo Biržiška. Jis spėjo, kad maldaknygę išvertė giesmyno *Visokios naujos giesmės arba evangeliški Psalmi* sudarytojas Mertikaitis (Biržiška 1926, 114–115)¹²⁰. Šios nuomonės laikėsi ir Lietuvos bibliografijos rengėjai (LB I 32, nr. 94), ji egzistuoja ir nūdienos istoriografų darbuose (plg. Juška 1997, 101–102). Pažymėtina, kad *MerG* apie vertėją taip pat neužsiminta. Bene pirmasis, atkreipęs dėmesį į *MerG* spausdinamus lietuviškus Arndto maldų vertimus, buvo Bruožis. Jis knygoje *Prūsų Lietuvių Raštija. Trumpa Prūsų lietuvių knygų ir kalendorių apžvalga* (1913, 28) pažymėjo, kad „Tūlos maldos iš [1807 metų – pastaba mano] „Rojaus Darželio“ buvo 1817 m[etais] išleistoms Psalminėms pridėtos.“

Lyginant abiejų veikalų tekstus pirmiausiai į akis krinta tai, kad maldaknygės tekstai parengti, stengiantis paisyti norminio Rytų Prūsijos vakarų rašto varianto. Skirtingai nei *MerG* maldose, nepastebėtos gausios formos, rašomos iš klausos. Čia nėra savitų rašybos ir tarminių morfologijos elementų, kuriais pasižymi *MerG* maldos ir pasauliečių giesmės. Pvz., maldaknygėje acc. sg. galūnė realizuojama grafemomis <i> arba <i> (plg. *Šodėli* 224, *Szirdi* 179, *Gywaſti* 341), bet ne su <y>. Dvibalsių [ai], [ei] antrasis dėmuo žodžio gale žymimas <i>, bet ne <y>: dat. sg. *tewiſkai Rykſtei* 63, praes. 2 *fakai* 108 (išskyrus prieveiksmius ir dalelytes). Sandūroje priebalsiai rašomi morfologiškai (*iſſbegti* 71). Didžiųjų raidžių rašybą linkstama taikyti tikriniams ir bendriniais daiktavardžiams. Maldaknygės tekstas skaidomas sakiniiais, žymimas įvairiais skyrybos ženklais.

Čia retesni ilgųjų balsių [é], [o] ir [ie], [uo] painiojimo atvejai ir žodžio galo redukcija.

¹²⁰ Taip pat žr. Vaclovas Biržiška, *Senųjų lietuviškų knygų istorija*. D. 2, Chicago: Naujienos, 1957, 153–154.

Maldaknygės tekstuose vartojamos ne tarminės, o gramatikose teikiamos morfologijos ypatybės. Pvz., įvardžiuotinių būdvardžių vyriškosios giminės daugiskaitos vardininkas turi galūnėje *-ieji* (*apfunkintieji* 183, *lengvaširdingieji* 75, *Pakajingieji* 94). Čia užfiksuotos nesutrumpėjusios vardažodžių vienaskaitos inesyvo ir veiksmažodžių esamojo laiko trečiojo asmens formos. Pagal gramatikas realizuojama *i* kamieno daiktavardžių ir savybinių įvardžių iness. sg. forma (plg. *Naktije* 338). Tekstams svetima ir daugiskaitos naudingo forma *-ims*. Čia vartojama *-iems*: *wiffiems* 73, 80, *tiems* 85.

Regis šie bruožai būdingi ir visai maldaknygei.

Taigi maldaknygėje vartojamos kalbos ypatybės pagrįstai leidžia teigti, kad veikalas buvo parengtas ne Mertikaičio, kaip spėjo Biržiška, o kito, gerokai raštingesnio, to meto rašomosios kalbos polinkius perpratusio asmens. Mertikaitis, sudarydamas veikalą, juo tik rėmėsi – išsirinko šešias maldas, kurias kalbos požiūriu gerokai pagedagavo: pritaikė jam įprastą rašybą (grafinį vaizdą), įrašė jo šnektai būdingas formas, nepatenkintas kai kuriomis vietomis, tikslino pagal vokišką šaltinį ir iš naujo vertė.

Mertikaičio taisymai. Mertikaitis nepaisė šaltinio **ortografijos** ir **punktuacijos**. Pavyzdžiui, jis nekreipė dėmesio į maldaknygėje gana sistemingą didžiųjų raidžių žymėjimą tikriniuose ir bendriniuose daiktavardžiuose. Tekstą retai kada skaidė sakiniiais, žymėjo taškais ar kitais skyrybos ženklais, nevengė ištisinio pasakojimo srauto. Šis bruožas būdingas ir *MerG* prakalboms, taip pat Schmolcko ir Masekovijaus ištraukų vertimams.

Maldaknygės tekstuose skardžiuosius priebalsius dusliųjų sandūroje linkstama rašyti morfologiškai (*iβbegti* 71, *priegtam* 179). Mertikaičio variantuose priebalsių vartosena varijuojanti – rašoma fonetiškai arba morfologiškai, pvz., vietoj infin. *bēgti* 339 Mertikaičio parašyta *bekti* 354. Jis taisė ir maldaknygės priešdėlius, juos dažniausiai rašė fonetiškai: praet. 3 *atdare* 180 → *Adare* 345, *atdaryk* 251 → *adaryk* 366, *apbjaurin* 242 → *abjaurin* 357, praet. 1 *apbjaurinai* 247 → *abjaurines* 362. *Rojaus darželio* maldose acc. sg. galūnėje nosinis balsis [i] žymėtas <i>, <i>, Mertikaičio

taisytas į <y> (plg. *kuri* RD 249 → *kury* MerG 364, *Ganytoji* RD 227 → *Ganytojy* MerG 352). Dvibalsis [ai] nom. pl. galūnėje po joto vietoj <ei>keistas į <ey> (plg. nom. pl. *Kelleiwjiei* RD 243 → *keleiwey* MerG 358).

Įprastai maldaknygėje rašomirieveiksmai. Čia antrasis dvibalsio [ai] dėmuo, žymėtas <y> (*labbay* 251, *brangiey* 243). Jis Mertikaičio vis taisomas į <i> (*Labai* 366, *brangei* 358).

Sudarytojas, perrašydamas tekstus, neatsižvelgė ir į kitas rašybos ypatybes. Pavyzdžiui, jis nepasekė maldaknygės pavyzdžiu ir taisė „norminę“ imperatyvo sg. rašybą, plg.: *Uždegk* 242, 248 → *uzdek* 357, 364, *apdėngk* 247 → *apdenk* 362.

Yra ir **fonetikos** taisymų. Maldaknygėje turimą ilgąjį nekirčiuotąjį balsį vardažodžių gen. sg., veiksmažodžių praet. 3 Mertikaičio variantuose linkstama redukuoti, plg. gen. sg. *Diewo* 244 → *Diewa* 360, *Atpirktojo* 249 → *Atpirktoje* 364, praet. 3 *žibbėjo* 245 → *žibbeje* 360.

Maldaknygės tekstuose išlaikytą ilgąjį balsį [è] giesmyno sudarytojas linkęs dvibalsinti, pvz. *děl* 182 → *diel* 348, voc. sg. *Garbe* 245 → *garbie* 361, fut. 3 *ne galēs* 341 → *ne gallies* 355. Sudarytojas vienbalsino ir [ie] ir [uo], plg.: acc. pl. *Kwieczus* 340 → *kweczus* 355, *praliejei* 181 → *pralejei* 347, *fuwienyti* 245 → *fuwenyti* 361 ir *Káulūfe* 182 → *kaulofo* 348; *gūdzūs* 241 → *godzos* 356.

Maldaknygėje tiek aptariamų, tiek kitų maldų **morfologija** orientuota į „vakarietišką“ variantą. Formos gana stabilios ir nėra linkusios varijuoti. O Mertikaičio variantuose labai pastebima šnektos įtaka. Pavyzdžiui, maldaknygėje vartojamą gramatikų teikiamą formą *-ji* jis keitė į *-jie* (arba *-je*), plg.: *wargingieji* 183 → *wargingeje* 348, *apfunkintieji* 183 → *apfunkinteje* 348, *Atpirktieji* 243 → *Atpirkteje* 358, *paßwentintiēji* 243 → *paßwentineje* 358, *bufentieji* 244 → *b{u}fenteje* 359, *Ißrinktieji* 245 × 2 → *Ißrinkteje* 360 × 2.

Jis taip pat redagavo *i* kamieno daiktavardžių ir savybinių įvardžių iness. sg. galūnę. Gramatikų teikiamą *-ije* taisė į *-iej(e)*, *-ej(e)*, plg.: *Naktije* 338 → *Naktieje* 353, *Ugnije* 341 → *Ugnieje* 355, *Lukestije* 248 → *Lukesteje* 364, *Wießpatije* 249 → *Wießpatieje* 365, *tawije* 180 → *tawieje* 346, bet nekeistas

manije MerG 364, *tawije* 249 → *tawije* 365, *Szirdije* 181, 249 → *Szirdije* 347, 364.

Giesmyno sudarytojas kai kada trumpino ir vardažodžių iness. sg., plg.: *fwetimoj Żemej* 243 → *fwetimo Żemie* 358, *Prieglóbftije* 183 → *prieglopftie* 348, tačiau tą darė nenuosekliai, plg. *anoj Dienoj* RD 341 ir *Anoj Dienoj MerG* 356. Kaip ir giesmėse, neišvengė veiksmožodžių praes. 3 trumpinimo, plg. praes. 3 *dekawoj* 182 → *dekawo* 347; *paštoja* 182 → *pašto* 348.

MerG maldose keičiama būdvardžių ir dalyvių dat. pl. galūnė. Mertikaitis teikė tarminę vartoseną *-ims* vietoj maldaknygėje vartojamos „norminės“ *-iems*, plg.: *βwentiems* 181 → *Szwentims* 347, *Iβrinktiemsiems* 181 → *Iβrinktiemfims* 347, *perβwieftiems* 341 → *perβwieftims* 356, *paikiemsiems* 247 → *paik{i}mfims* 336.

Į akis krinta viena darybos ypatybė, kuria nepasižymi maldaknygės tekstai, tačiau ji dažna Mertikaičio variantuose – tai įvardžiuotinių būdvardžių ir dalyvių vartoseną, plg. *bufenti Dziaugfma* 242 → *bufentiji Dzaugfma* 357, *wiffagálinczo Tēwo* 242 → *wifagalinczoje Tewa* 358.

Taip pat kai kurie **leksikos** ir **sintakės** keitimai galėjo būt sąlygoti Mertikaičio šnektos, pvz. vietoj daiktavardžio *Karvelis* 182 Mertikaičio variantuose yra *balandis* 348. Iš sakytojo šnektos galėjo atklysti ir prielinksnio *prie* vartojimas su įvardžio kilmininku vietoj šaltinio *pas* su kilmininku, plg.: *priēme [...] pas fawę i Skrynę* 182 → *prieme [...] pri fawe[s] i fkrnye* 348.

Dalis leksikos keitimų sietini ne su sakytojo šnektą, bet su vokiško teksto įtaka. *MerG* maldose atsiradę skoliniai, pažodiniai leksiniai ekvivalentai, praleidimai ir įterpimai rodo, kad Mertikaitis tekstą galėjo redaguoti, remdamasis vokišku tekstu. Palyginkime abiejų lietuviškų veikalų maldas su jų vokiškais atitikmenimis veikale *Paradies-Gärtlein* (1721)¹²¹ (skirtumai paryškinti):

¹²¹ Johann Arndts, *Des Gottfeligen und Hoherleuchteten Lehrers / Paradies Gårtlein/Welches mit Chriflichen Tugend=Gebeten erfüllet und mit drey Regiftern verfehen [...]*. Bernburg, gedruckt bey Joh. Chriftoph Gerhardt, 1721; LNB RKRS: R.XVIII:B.6733 (1-2).

<i>Rojaus darželis, 1807</i>	<i>MerG</i>	<i>Paradies-Gärtlein (1721)</i>
gabénk manne i fawo dangiðką Awinyczą . 227	parfineðk i Dangißka Awu ftalda , 351	bringe mich zu deinem himmlifchen Schaafftall . 184
tam tu mums ir tawo amžinû Dállikû Užftatą butent fawo Dwafę dawei, 243	tam tu mums ir tawa Amžinuiju dalliku panta tawa Dwafe dawei, 359	darum haft du uns das Pfand des ewigen Erbes deinen Heiligen Geift gegeben, 198
Ak mans Ganytojau Jezau Kriřtau! Rodyk man [...] tawe Randus 249	O mans Ganitojau Kriřtau Jezau, rodyk man [...] fawa ßtrymus 364	O mein Heyland Chriřte JEřu, zeige mir [...] deine Striemen 203
nes tawo Deßine manę wiffur nutwers bey ißlaikys . 227	tawa deßine Ranka tik mane wiřfofe wietofo furas ir nutwerts . 352	Deine rechte Hand wird mich doch an allen Orten finden und halten . 185
Aß efmi Bjaurybe, wiffame Daikte , ką aß darrau bey ne darrau 225	aß efmi bjaurybe wiřfofa fawa darbofa ir weikalofa , 350	ich bin ein Greuel in allem meinem Wefen und Thun 183
řu wiffais Sanareis bey Galybemis fawo Kuno taw paffiprießijęs . 226	řu wiffais fawa fanareis ir Sylomis kuna ir Dußes taw prießtengiau . 350	mit allen meinen Gliedern und Kräfteñ Leibes und der Seelen dir widerftrebet , 183
Wießpatie Žebaot, mans Karalau ir mans Diewe! atnaujink manije Atřiminnimą 249	Wießpaties Žebaot, mans Karalau ir mans Diewe! atßwieszink manije atřiminima 364	HErr Žebaoth, mein König und mein GOTT, erfrifche ja in mir das Gadächtnis 203
Uždegk manije	uzdek manije ßwenta	Žünde in mir an den

Troßkimmą amžinôs Gywatôs 242,	Troßkima Amžinas Gywatas 357	heiligen Durft nach dem ewigen Leben 197
dūk man kas dien ant tawo Atėjimo laukti 338	dūk man kas dien ant tawa Atejima fu dzaugfmu Laukti 353	laß mich alle Tage auf deine Zukunfft mit Freuden warten! 277

Vokiškojo originalo galėjo būt sąlygoti ir sintaksinės raiškos bei žodžių tvarkos keitimai, plg. (skirtumai paryškinti):

<i>Rojaus darželis</i> , 1807	<i>MerG</i>	<i>Paradies-Gärtlein</i> (1721)
nefá táwo Mielabirdingyfte didde yra ir amžinay patenkanti . 228	tawa Mielabirdingyfte yra didže ir patenk nu amžiu ikki amžiu , 353	denn deine Barmherzigkeit ißt groß, und wáhret von Ewigkeit zu Ewigkeit 185
Aß taw gūdžús ir iß Szirdiês paffizyftu 241	aß godžos ir paffizyftu iß Szirdies 356	Ich klage und bekenne dir von Herzen 196- 197
Ak mans Ganytojau Jezau Kriftau! 249	O mans Ganitojau Kriftau Jezau 364	O mein Heyland Chrifte Jefu 203

Taigi apibendrinant galima teigti, kad kalbos analizė nepatvirtina spėjimo, kad *Rojaus darželį* (1807, Karaliaučius, Hartungo spaustuvė) vertė sakytojas Mertikaitis. Ji leidžia kelti prielaidą Mertikaitį buvus šešių maldaknygės tekstų redaktoriumi, kurių jis neperrašė pažodžiui, kaip tą tikėtina darė su giesmėmis iš Ostermejerio giesmyno (1781), o pritaikė savą rašybą ir skyrybą, nevengė šnektos bruožų, taip pat naudojami vokiškais šaltiniais. Šiems pastebėjimams neprieštarauja ir vėlesni Hartungo (1816), Posto (1816) leidimai.

6. 3. Giesmynėlio *Mažos giesmių knygelės* (1819) kalbos ypatybės

Ortografijos ypatybės. Giesmynėlyje *Mažos giesmių knygelės* (1819) naudotas panašus rašmenų inventorius kaip ir *MerG*. Diakritinių ženklų stygius ir čia pastebėtas.

MerMGK, kaip ir *MerG*, įvairiai žymimas **nosinis balsis [i]**. Acc. sg. jis realizuojamas su *-i*: *Sanari* [2], *Atilfi* {6}, *protinęfni* 9, *Jezuli* 19.

Priešdėliui *i-* parinkti rašmenys *i-*, *i-* arba *y-*, pvz.: *iwed* 3, *ifiranda* 39 || infin. *igiti* 5, infin. *itikti* 10, praes. 3 *izur* ‚žžiūri‘ 37 || fut. 3 *ywes* 35, praes. 1 *yeinu* 67. Prielinksnis *i* realizuojamas tais pačiais rašmenimis, pvz.: *i Dangu* [3], *i Gieda* 10, *i sawe* 19, *i wieja* 29, *i Linkšmybe* 35 || *i sawa Smerti* 3 || *y mana birdele* 26, *y Linkšmybes* 28, *y graba* 31, *y ta* 31.

Dvibalsis [ai] prievėksmių galūnėje rašomas įvairiai, kaip ir *MerG*. Po kietojo priebalsio būna *-ay* arba *-ai*, po minkštojo – *-ey* arba *-ei*, pvz.: *tikkray* 3, *drutay* 6, *Linkšmingay* 19 ir *tikrai* 37, *linkšmai* 26, *labai* 13, *aukštai* 29; *brangey* 8, *kantrey* 19 ir *funkei* 28, *tankei* 13.

Daiktavardžių ir įvardžių nom. pl. galūnėje dvibalsio [ai] rašyba taip pat įvairuoja. Yra pavyzdžių tiek su *-ai*, *-ei*, tiek su *-ay*, *-ey*, pvz.: *Griekai* 14, 29, 30, *Angelai* 27, *jiffai* 42 ir *Luddininkay* 4, *sawalninkay* 45, *jiffay* 42; *Karzygei* 4, *βεβεί* 25, 31 ir *Kelley* 10, *broley* 18. Daiktavardžių voc. sg. taip pat užfiksuotas su *-ay*: *waikay* 17, kaip ir *MerG*.

MerMGK yra daugiau pavyzdžių nei *MerG*, kada [ai] žodžio viduryje rašomas *ay*, pvz.: dat. pl. *waikams* 22, nom. sg. *fkaištus* 21, bet nom. sg. *Laymejims* 3, acc. pl. *Waykus* 9, nom. sg. *gaywitas* 19, infin. *gaywiti* 19, nom. sg. *Rayβas* 51.

Dvibalsis [ui] žymimas *ui*. Atvejų su *uy*, turimų *MerG*, nepastebėta, plg.: *fwietui* 21, *Diewui* 21, 24, *Kriftui* 25, *Žalczui* 25, *Jezui* 29.

Skardusis priebalsis [g] prieš [s, t] realizuojamas tiek morfologiškai su <g>, tiek fonetiškai su <k>, pvz.: acc. sg. *Dzaugfma* 10, 12, acc. pl. *Žingfnus* 32, fut. 1 *zwelgfu* 27, infin. *dzaugtis* 29, 30, infin. *begti* 31, infin. *elgtis* 10, bet infin. *dekti* 19, infin. *wenkti* 48, fut. 2 *prizenkfi* 21, acc. sg. *warkštanti* 12, acc. sg. *warkštancze* 15.

Dvibalsis [ei] tariamosios nuosakos 2 sg. galūnėje rašomas *-ei* arba *-ey*, pvz.: *dūtumbei* 13 || *raftumbey* 68. Žodžio viduryje [ei] realizacija su *ey* kiek dažnesnė nei *MerG*, pvz.: nom. sg. *leydes* ‚leidęs‘ 16, acc. pl. *weyduš* 18, acc. sg. *weydeli* ‚veidelį‘ 19, infin. *eyt* 20, praes. 2 *eynam* 28, gen. sg. *keykima*, keikimo 47.

Sprendžiant iš pavyzdžių, Mertikaitis buvo atkreipęs dėmesį į savitą **liepiamosios nuosakos rašybą**. Keli pavyzdžiai *MerMGK* byloja apie bandymus imper. sg. ir pl. rašyti morfologiškai, tačiau tokią ortografiją jis taikė ir kitose formose (veiksmažodžių bendratyje, esamajame laike ir tariamojoje nuosakoje), plg.: *Užmigk* 42, *džaugkities* 57, *džaugkites* 68, bet *džaugktis* 14, *i[ʒ]welgkt* 45, *algkft* 56, *biegktu* 65.

Fonetinės ypatybės. *MerMGK* fonetika bemaž nesiskiria nuo *MerG*. Čia pasitaiko ilgųjų balsių [o], [è] ir [uo], [ie] painiojimo, pvz.: praes. 1 *buczūfu* 15, praes. 1 *fkubinūs* 26, acc. pl. *tūfus* 34, bet infin. *buczoti* 9, praes. 1 *tikkios* 27, acc. pl. *wiezlybofus* 34, infin. *dejoti* 36; praes. 3 *jieβko* 5, praes. 3 *pafileikt* 16, bet acc. sg. *Sera* ‚siera‘ 12, nom. sg. *peczwets* ‚pečvietis‘ 27, gen. sg. *naktes* 5; *Tews* 29, infin. *mylet* 33, nom. sg. *Žwaižde* ‚žvaigždė‘ 21, bet acc. sg. *i Gieda* 10, imper. pl. *padiekit* 18, *pašimiegimas* 21, gen. sg. *miefos* ‚mėsos‘ 37, *Giefmie* 20; voc. sg. *Žodije* 51, instr. pl. *Maldoms* 4, praes. 3 *kowoj* 21, infint. *iβmokt* 25, gen. sg. *Kowos* 5, bet praes. 3 *lūj* ‚loja‘ 28, infin. *jieβkūti* ‚ieškoti‘ 50, imper. sg. *ftūkis* ‚stokis‘ 50.

Pavyzdžiai praes. 3 *dud* ‚duoda‘ 55, 58, acc. sg. *Apjuka* ‚apjuoką‘ 57, nom. sg. *duna* ‚duona‘ 65, *Jukdams* ‚juokdams‘ 65, acc. sg. *futuma* ‚sotumą‘ 68 vertintini ne kaip ypatybės, o kaip spaustuvės riktai. Mat nuo 52 p. iš teksto išnyksta digrafas <ū>. Arba Posto spaustuvė šių rašmenų pristigo, arba jų nepažymėjo rankraštyje pats sudarytojas. 1825 metų Tilžės leidime visi šie žodžiai ištaisyti.

Nekirčiuotų galūnių trumpuosius balsius linkstama numesti, pvz., *Tews* 26, *βwents* 28, praes. 3 *ed* 32, praes. 3 *ne pawyd* 45, o ilgiuosius sutrumpinti, pvz.: gen. sg. *fwodbas* 26, gen. sg. *aβaras* 28, gen. sg. *iβ Jokuba* 21, gen. sg. *tawa* 18, praet. 3 *Atpirka* 27, gen. sg. *Atpirktoje* 26, gen. sg. *didžofes* 26.

Prielinksnių *prie* ir *nuo* turimi sutrumpėję dvibalsiai *ie*, *uo*, pvz.: *prie Rankas* 37, bet *pri sawes* ‚prie savęs‘ 19, *pri wyge* 43, *pri Pulka* 68, *nu aukšta* ‚nuo aukšto‘ 20, *nu wiffu* 27.

Morfologijos ypatybės. *MerMGK*, kaip ir *MerG* pasauliečių giesmėse, įvardžiuotinių būdvardžių, dalyvių nom. pl. turimi tarminiai pavyzdžiai: *Teifiejie* 6, *Gerriejie* 29, *wiernejie* 67, *βlubojuanteje* 67, *atriβtejie* 68. Užfiksuotas daiktavardžių instr. pl. galūnės sutapimas su dat. pl., pvz.: *Maldoms* 4, *Tawom fomfoms* 11, *Kojoms* 11, 44, *Werfmems* 9, *Akkims* 17. Analogiškai kaip ir *MerG* yra moteriškosios giminės daiktavardžių iness. sg. bei veiksmažodžių praes. 3 trumpinimo pavyzdžių, pvz.: *daubo* ‚dauboje‘ 21, *βitto* ‚šitoje‘ 27, *Wieβpatau* ‚viešpatauja‘ 17, *fto* ‚stoja‘ 25, *tefituzy* ‚tesitūžija‘ 30, *teffifmutny* ‚tesismūtnija‘ 30, *neβo* ‚nešioja‘ 69, *walny* ‚valnija‘ 17, *grieβy* ‚griešija‘ 47.

Skirtingai nei *MerG*, čia daiktavardžių ir įvardžių iness. sg. tarminė vartoseną paliudyta vos keliais pavyzdžiais, plg.: *Gliebei* 55, *sawiej* 32, bet *Szirdije* 6, 32, *Szirdij* 57, *naktije* 44, *βodije* 51, *manije* 33, *manij* 3, 10, 44, 59, *tawije* 34, *Tawij* 10, 13. Nepastebėta tarminės dat. pl. vartosenos su galūne – *ims* (plg. *tiems* 66, *sawiems* 66, *wiffiems* 22, 33).

Galima tik spėti, ar užfiksuoti pavieniai pavyzdžiai imper. pl. *Eyket* ‚eikit‘ 52, nom. sg. *Szwentoje* ‚šventoji‘ 3 žymi trumpojo balsio *i*, o *no eif te* ‚nueisite‘ 31 trumpojo balsio *u* platinimą. Taip pat, ar *prispaudenczû* ‚prispaudžiančių‘ 17, *uzspaud Akkis* ‚užspaudžia akis‘ 28 rodo afrikatų nebuvimą Mertikaičio šnektoje. Sunku pasakyti, ar atvejai nom. sg. *parplieβts* ‚perplėštas‘ 39, praes. 2 pl. *parplieβat* ‚perplėšiate‘ 31, *Akkeles parfiwerkufos* ‚akelės persiverkusios‘ 62 žymi, kad priešdėlis *per-* Mertikaičiso galėjo būti tariamas *par-*.

Taigi vertinant *MerMGK* kalbą kompleksiškai, galima teigti, kad ortografija, fonetika ir morfologija artima *MerG* pasauliečių giesmėms. Ši analizė leidžia pagrįstai teigti, kad *MerMGK* ir *MerG* sudarytojas buvo tas pats asmuo Kristijonas Endrikis Mertikaitis.

Šiame giesmynėlyje matomos šiokios tokios pastangos derintis prie naujų rašybos polinkių (pvz., morfologiniu principu paremtos liepiamosios

nuosakos rašymo), atsisakyta kai kurių tarmybių (pvz., dat. pl. galūnės --*ims*). Vadinasi, sudarytojas kalbą artino prie to meto rašomosios kalbos polinkių, kuriais remiantis buvo rengiami Mažosios Lietuvos spausdinti raštai.

7. Vokiškieji giesmynų *Visokios naujos giesmės arba evangeliški Psalmi* (1817) ir *Mažos giesmių knygelės* (1819) šaltiniai

7. 1. Halės pietizmas ir vokiškieji XVIII amžiaus Karaliaučiaus giesmynai

Lietuviškąją Mažosios Lietuvos himnodiją visuomet reikšmingai veikė ir formavo vokiečių rengiami giesmynai. Neretai jie būdavo ir lietuviškųjų giesmynų šaltiniai. Taigi čia ketinama trumpai apžvelgti vokiškus Karaliaučiaus giesmynus, kurių repertuare tiesiogiai atsispindėjo Halės pietistų bažnytinės politikos įtaka.

Susiklosčiusios istorinės aplinkybės lėmė svarbų Halės religinį vaidmenį Karaliaučiuje. Halės filialo Karaliaučiuje įkūrėju laikomas Theodoras Gehras (1663–1705), kuris pradėjo rengti Biblijos ir kitų religinių raštų skaitymo ir aiškinimo sueigas *Collegium pietatis*. Halės įstaigų pavyzdžiu Gehras ėmė skleisti reformas švietimo srityje. Jo pastangomis įkurtos mokyklos neturtingiesiems (*Armenschule*), pavyzdinė mokykla (*Musterschule*), vokiška liaudies ir realinė mokykla (*Volk- und Realschule*). Modernias švietimo idėjas, kuriose ypatingas dėmesys skiriamas pamaldumui ir uolumui, palaikė Rytų Prūsijos karalius Friedrichas Vilhelmas I. Nuo 1703 metų Friedricho kolegija (*Collegium Fridericianum*) tapo pietistinę dvasią ugdančia įstaiga (Hinrichs 1971, 232). Friedricho kolegijos pietistai palaikė glaudžius ryšius su Augustu Hermannu Francke (1663–1727), po jo mirties – su sūnumi Gotthilfu ir kitais Halės pietistais. 1726 metų karaliaus įsakyme pažymima, kad Friedricho kolegijoje įdiegiamas Halės teologinis mokymo būdas, todėl viskas yra traktuojama pagal Halės pietistinę orientaciją: „daß bei der dortigen Universität zu Königsberg die Lehrart der halleschen

Theologorum introducieret und darum alles auf den halleschen Fuß tractieret werde“¹²².

Radikalojo pietizmo atstovas grafas Nicolajus von Zinzendorfas taip pat domėjosi Rytų Prūsija ir stengėsi čia išplatinti savo religinę misiją. Tiesa, aktyviai jis pradėjo reikštis tik Karaliaučiaus pietisto Schultzo vadovavimo kolegijai laikais. Zinzendorfo nesutarimai su Halės pietistais (jo pasekėjas vyskupas Augustas Gottliebas Spangenbergas 1733 metais buvo išvytas iš Halės, Riedesel 1937, 145) lėmė ir Karaliaučiaus pietistų laikyseną. Nors Zinzendorfui 1739 metais Karaliaučiuje pavyko įkurti mažą bendruomenę, tačiau jo veikla buvo ribojama. 1742 ir 1748 metais išėjo karaliaus ediktai, draudžiantys privačias sueigas *Erbauungsstunde*¹²³. 1736 metais į Karaliaučių sugrįžęs Zinzendorfas vėl sutiktas nesvetingai – niekas iš vietos teologų nepanoro su juo susitikti. Kolegijos direktorius, Teologijos fakulteto profesorius Schultzas į jo vizitą sureagavo nedraugiškai: „Wir wollen uns wenig mit ihm zu tun machen“ (cit. iš Riedesel 1937, 145). Zinzendorfas, tikėdamasis permainų, 1744 metais vėl atvyko į Prūsijos provinciją. Nors Teologijos fakultetui ir nusiuntė pasipiktinimą, tačiau iš akademinės bendruomenės susidomėjimo ir kvietimo užmegzti glaudesnius santykius, nesulaukė. Vistik Karaliaučiuje menkas būrelis pasekėjų radosi (1747 metais žinoma 11 „sielų“, priklausiusių Brolijos bažnyčiai (*Brüderkirche*), Riedesel 1937, 146). Čia jam pavyko pritraukti ir keletą studentų. Tačiau Zinzendorfui labiau sekėsi už Karaliaučiaus ribų, jo maldų ir giesmių sueigomis (*Versammlungen*) susidomėjo kolonistai zalcburgiečiai.

Nors ir kaip jam buvo trukdoma, Zinzendorfas išlaikė Karaliaučiuje nedidelę bendruomenę. Vėliau pasikeitė ir įtakingojo Schultzo pozicija. Į „Brolių draugiją“ jis ėmė žiūrėti atlaidžiau, rodė susidomėjimą jų pamokslais (Riedesel 1937, 148). Pasak vokiečių istoriko Riedeselio, suvokiant Zinzendorfo plačius veiklos užmojus ir realizuotus darbus, jo vaidmuo Rytų Prūsijoje buvo visai nereikšmingas: „dass während seiner ganzen Zeit das

¹²²Cit. iš Carl Hinrichs, *Preußentum und Pietismus*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1971, 249; toliau – Hinrichs 1971.

¹²³ [Arnoldt, Daniel Heinrich,] Arnoldts D. Dan. Heinr., *Kurzgefaßte Kirchengeschichte des Königreichs Preußen, Königsberg, bey Johann Jacob Kanter. 1769, 883–886.*

Herrnhutertum nur eine ganz unbedeutende Rolle im Lande [turima galvoj Rytų Prūsijos žemę – pastaba mano] spielte“ (Riedesel 1937, 148).

Šie istoriniai faktai liudytų, kad Karaliaučiuje Zinzendorfo giesmės ir „Bruedergemeine“ giesmynai bent jau oficialiu lygiu negalėjo turėti pripažinimo. Karaliaučiaus giesmynų tyrėja Ruth Fuehrer monografijoje *Die Gesangbücher der Stadt Königsberg* (1927) įtikinamai parodė, kad XVIII amžiaus Karaliaučiaus vokiškų giesmynų sudarytojai palaikė tą pietistinę kryptį, kurią diktavo Halė. Iškalbus ir kitas šios tyrėjos pastebėjimas. Pirmą kartą Zinzendorfo giesmė „Herz und Herz vereint zusammen“ tik 1883 metais „prasiveržė“ į Karaliaučiaus giesmyną (beje, ne į Rogallio, o į ortodoksinės krypties vadinamąjį „senąjį“ Kvanto rinkinį!) (Fuehrer 1927, 131).

Tiesa, pietistinis giesmynas Karaliaučiuje pasirodė kur kas vėliau nei Halėje. Pabrėžtinai Jėzų Kristų liaupsinančios, jausmingos, familiarumu pasižyminčios giesmės, matyt, neįtiko ortodoksiškai nusiteikusiems Karaliaučiaus dvasininkams. Į 1702 metais išleistą „klasikinį“ Reussnerio giesmyną *Neu verbessert= vollstaendiges Kirchen= Schul= und Hausgesangbuch*¹²⁴ prieš pietistus nusiteikę giesmyno sudarytojai neįdėjo nė vienos Spenerio ar kitų ankstyvojo pietizmo periodu sukurtų giesmių. Amžiaus pradžioje Heinrichas Lysius ir kiti Karaliaučiaus pietistai sueigose *Collegium pietatis* ir per mišias naujas giesmes giedojo iš 1704 metais Halėje išleisto Johanno Anastasijaus Freylinghauseno (1670–1739) giesmyno *Geistreiches Gesang-Buch* (Fuehrer 1927, 99). Labai išlėto pietistinė mintis skverbėsi į Karaliaučiaus giesmynų repertuarą. Reformuotame, naujais principais sudarytame giesmyne *Gerührte Harrfe Davids* (1719)¹²⁵ yra tik

¹²⁴ Giesmyne, išleistame Reussnerio spaustuvėje, yra 759 giesmės (iš kurių 23 lotyniški tekstai) ir maldų rinkinys. Tai buvo vienintelis XVIII amžiaus Karaliaučiaus giesmynas, kuriame išspausdintos natos (Fuehrer 1927, 76).

¹²⁵ Rinkinys išspausdintas Reussnerio spaustuvėje, be natų, yra 338 giesmės (Fuehrer 1927, 95; Gertrud Bense „Das Freylinghausensche und das Rogallsche Gesangbuch (Königsberg 1731, 1744)“, *Berichte und Forschungen. Jahrbuch des Bundesinstituts für Kultur und Geschichte der Deutschen im Östlichen Europa*, Bd. 18, 2010, 33; toliau – Bense 2010). Giesmyne pirmą kartą įdėtos maldos, kurias privaloma naudoti visoms evangeliškoms (liuteronų ir reformatų) bendruomenėms: „Kirchen=Gebehte / Welche von Seiner Königl. Majest. In Preußen In allen Ewangelischen sogenandten Reformirten und Lutherischen

nedidelis skaičius pietistus tenkinusių giesmių. Kiek didesnis Halės giesmyno vaidmuo pastebimas teologo Michaelio Lilienthalio sudarytame giesmyne *Des Singens vernünftiger Gottesdienst* (1723)¹²⁶. Lilienthalis ne tik atnaujino repertuarą gerai žinomų Halės pietistų Franckės, Laurentijaus Laurenti, Freylinghauseno, Joachimo Langės, Christiano Friedricho Richterio giesmėmis (Fuehrer 1927, 283–288). Nusižiūrėjęs į Halės giesmyną *Geistreiches Gesang-Buch*, jis rinkinį papildė ir naujais skyriais, pavyzdžiui, „Apie dievišką apsaugą ir valdymą“ („Von der gottlichen Vorsorge und Regierung“), „Krikščionių giesmės apie tikrą ir netikrą krikščioniškumą“ („Christentumslieder vom wahren und falschen Christentum“), „Apie savęs ir pasaulio sumenkinimą“ („Von der Verleugnung sein selbst und der Welt“) (Fuehrer 1927, 105).

Grynai pietistinis giesmynas *Kern Alter und Neue Lieder* išleidžiamas tik 1731 metais¹²⁷. Halės giesmyno pavyzdžiu jį parengė Franckės mokinys teologijos profesorius Georgas Friedrichas Rogallis (1701–1733). Kaip pažymi istorikas Riedeselis (1937, 71), „Rogall schuf ein pietistisches, kein auch-pietistisches Gesangbuch“. Rogallis rinkinį pritaikė Rytų Prūsijos liuteronų

Gemeinen Dero Königsreichs und anderen Landen vorzubehten verordnet seyn“ (cit. pagal Fuehrer 1927, 198). Rinkinį sudarytojas smarkiai reformavo – atsisakė didelės dalies Reformacijos laikų ir poreformacinių giesmių. Pakeistu pavadinimu *Neuermehrtes Gesangbuch / In welchem Dr. Martin Luthers...* ir kiek kitokios sudėties giesmynas išleistas 1720 ir 1724 metais toje pačioje spaustuvėje. Į paskutinį 1724-ųjų leidimą sugrąžinta dalis lotyniškų himnų. Tai buvo paskutinis Karaliaučiaus giesmynas su lotyniškais kūriniais. Į vėlesnius XVIII–XIX amžiaus giesmių rinkinius lotyniškos giesmės nebeįtraukiamos (Fuehrer 1927, 75).

¹²⁶ Giesmynas išspausdintas Johanno Friedricho Reussnerio spaustuvėje, be natų, jame 600 giesmių, trumpi autorių gyvenimo aprašymai ir gausu komentarų. Rinkinys Karaliaučiuje pakartotinai išleistas ten pat 1736 ir 1752 metais. Jis naudotas tik privačiai liturgijai (Fuehrer 1927, 101–102).

¹²⁷ Fuehrer aptaria 1733 metų leidimą (spaustuvės nenurodo), nes pirmojo leidimo jai nepavyko rasti. 1733-ųjų leidime yra 595 giesmės, maldų rinkinys, didaktinė prakalba „Unterricht wie man ein Gesangbuch zu seiner Erbauung recht gebrauchen solle“ (Fuehrer 1927, 200). Nuo 1731 iki 1737-ųjų giesmynas buvo leidžiamas kas metus (išskyrus 1736), nenurodant spaustuvininco pavardės, kiti leidimai – 1744, 1757 (šio leidimo Fuehrer nenurodo, jis saugojamas Vokietijoje, Hildesheim Michaelio vienuolyno bibliotekoje), 1767, 1778, 1790 metų leidžiami spaustuvininčių Hartungų. Pastarųjų, 1790-ųjų leidime, iš viso 977 giesmės, čia yra ir priedas su Christiano Fürchtegotto Gellerto (1715–1769), švietimo epochos poeto, giesmėmis (Fuehrer 1927, 206). Rogallio giesmynas sulaukė leidimų ir XIX amžiuje: Fuehrer mini du nenurodytų metų ir 1868-ųjų leidimus (Fuehrer 1927, 214). Šis rinkinys dar vadinamas senuoju Rogallio giesmynu („das alte Rogallsche Gesangbuch“).

bendruomenei. Mat dalį senų tradicinių XVI–XVII amžiaus tekstų sudarytojas perėmė ne iš Halės rinkinio, o iš anksčiau leistų Karaliaučiaus giesmynų (Riedesel 1937, 71; Bense 2010, 31). Rogallis iš Halės giesmyno perėmė visą pluoštą pietistinio judėjimo pradžioje (Philippo Jakobo Spenerio, Joachimo Neanderio, Gottfriedo Arnoldo, Johanno Casparo Schadės ir kt.) ir žymių Halės pietistų (Augusto Hermanno Franckės, Freylinghauseno, Christiano Friedricho Richterio, Joachimo Langės, Johanno Gabrieliaus Wolfo, Johanno Danieliaus Herrnschmidto, Johanno Jakobo Rambacho ir kt.) sukurtų giesmių.

Rogallio giesmynas turėjo atlikti didaktinę funkciją. Apie tai jis kalba ir rinkinio prakalboje: „Naudok šį darbą savo ir kitų mokymui, nusiramimui, padrašinimui, išbudinimui, tikėjimo ir vilties stiprinimui, Dievo liaupsinimui ir garbinimui“ („Gebrauche doch dieser Arbeit zu deiner Lehre und deinem Unterricht, zum Trost und zur Erquickung, zur kraeftigen Ermunterung und zur Erweckung, zur Staerkung deines Glaubens und deiner Hoffnung und zum Lobe und Preise Gottes“, cit. pagal Hubatsch 1968, 212). Skirtingai nei Freilinghausenas, Rogallis nesureikšmino giesmyno melodinės dalies – jį išleido be natų, įdėjo tik 90 nuorodų į melodijas. Tai ne „giedančiosios bendruomenės“ giesmynas, pirmiausia tai maldos ir pamokymų knyga, vedanti į atgailą ir atsivertimą (Riedesel, 1937, 70)¹²⁸.

Rogalliu sekė minėtasis Schultzas, atnaujinęs neoficialų giesmyną *Kern Alter und Neuer geistreicher Lieder, Als der Zweyte Theil zu dem vom feligen D. Rogall edirten Gefang=Buch* (1739, 1752) būtent jaunosios kartos Halės pietistų giesmėmis. Net ir liuteronas ortodoksas Jonas Jokūbas Kvantas (1686–1772) švietimo ir socialiniais klausimais konfrontavęs su pietistais, su jais konkuravęs dėl užimamų svarbių postų, neišvengė pietistų įtakos – jo giesmyne *Neue Sammlung Alter und Neuer Lieder* (1735)¹²⁹ gausu tuo metu

¹²⁸ Šiai minčiai pritaria ir Hubatschas (1968, 212).

¹²⁹ Giesmynas išleistas Philippo Christopho Kanterio spaustuvėje, jame 640 giesmių (iš jų 25 išspausdintos priede). Kaip ir Rogallio rinkinys, Kvanto giesmynas išleistas be natų, kartu su maldų rinkiniu. Kiti papildyti Kvanto leidimai pasirodė toje pačioje spaustuvėje 1757, 1768, 1769, 1772, 1790 ir 1796 metais (Fuehrer 1927, 112, 214). Giesmynas buvo spausdinamas ir XIX amžiuje: 1843, 1852, 1883 metais (Fuehrer 1927, 214). Rinkinys dar vadinamas

populiarių, gerai žinomų Halės pietistų kūrinų¹³⁰. Tiesa, neįtraukęs pietistinių giesmių branduolio, Kvantas pademonstravo savąją repertuaro „politiką“.

Todėl nenuostabu, kad liuteronų giesmynai lietuviškoms parapijoms buvo parengti panašiai. Lietuviškų giesmynų sudarytojai sekė vokiškų Karaliaučiaus giesmynų repertuaro tendencijomis. Sąsajos su Rogallio giesmynu matomos Fabijono Ulricho Glazerio (1688–1747) giesmyno *Kelios nobažnos giesmės* repertuare¹³¹ (Michelini 2009, 134–135).

Prie pietizmo šalininkų neabejotinai priskirtinas ir Adomas Frydrichas Šimelpenigis (1699–1763), sujungęs Glazerio rinkinį su Jono Berento giesmynu ir išleidęs atnaujintą giesmyną *Iš naujo perveizdėtos ir pagerintos giesmių knygos* (1750). Šimelpenigio šališkumą pietistams rodo ir kiti faktai. Iš šaltinių žinoma, kad jis buvo išvertęs Johanno Arndto knygą *Šešios knygos apie tikrą krikščionumą*, tačiau rankraštis dingo per Septynmetį karą su Rusija¹³². Vokiečio, liuteronų kunigo Arndto knyga, propaguojanti pamaldumą, neatsiejamą nuo asmeninių išgyvenimų ir veiklos, užėmė reikšmingą vietą pietistų dvasiniame gyvenime greta Biblijos. Įdomūs ir kiti įvykiai šio dvasininko biografijoje. Šimelpenigis į Papelkius, kur dirbo, kvietėsi Zinzendorfo sekėjus misionierių Friedrichą Böhnischą (1710–1763) ir Christophą Demuthą, kurie palaikė glaudžius ryšius su kolonistais zalcburgiečiais (Gaigalaitis 1904a, 4; Gaigalaitis 1904, 7). Šis faktas byloja, kad Šimelpenigis palaikė ir Zinzendorfo veiklą, tačiau jo ir „Bruedergemeine“ literatūrinio palikimo bažnytiniame giesmyne neįamžino. Naujas giesmes vertė iš Karaliaučiaus vokiškų giesmynų (Michelini 2009, 141).

„senuoju Kvantu giesmynu“ („das alte Quandtsche Gesangbuch“). Skyrelis su švietėjiškomis Gellerto giesmėmis (iš viso 28) į Kvantu rinkinį įdėtas 1757-aisiais.

¹³⁰ Niehki Albert, „Quandt gibt fein Gefangbuch heraus 1735“, D. Johann Jakob Quandt, [...] Ein Bild feines Lebens und feiner Zeit insbesondere der Herrschaft des Pietismus in Preußen. Von Albert Niehki [...]. Königsberg: Komiffionsverlag Ferd. Beyers Buchhandlung [...] 1905, 119.

¹³¹ Gertrud Bense, „Giedojam tau – Wir singen dir“: Zur Textgeschichte der preußisch-litauischen Gesangbücher im 18 Jahrhundert, Frankfurt am Main: Lang, 2001, 111–142.

¹³² Apie Šimelpenigio vertimą kalbama knygos *Šešios knygos apie tikrą krikščionumą* (1807, Karaliaučius) prakalboje „Priekalba Bittu Knygu į Druka įdotoju“, 16.

7. 2. Verstinės Mertikaičio giesmynų giesmės

Karaliaučiaus giesmynų repertuaro tendencijos neaplenkė ir XIX amžiaus pradžios surinkiminių giesmynų. Jų repertuaras formuotas, aiškiai pirmenybę teikiant Halės pietistų ir ypač jaunesniosios jų kartos kūrybai.

MerG 97 giesmės, *MerMGK* - 24 ne originalios, bet verstos iš vokiečių kalbos. Tą liudija atskirų giesmių vokiškos antraštės ir (arba) išspausdinti įrašai, kad versta iš kurio nors autoriaus knygos (34 *MerG* ir 14 *MerMGK*), pvz.: „Kentejima giešmele Kudikems **iß Wolterdorpa Knygu** M. J. L. ißwerfta“ [čia ir toliau paryškinta cituojant – I. S.-L.] (*MerG* 28, nr. 12); „Apie Kudikiška prafta Malda **iß W. Knygu**“ (*MerG* 102, nr. 50); „Kita Giešme wel **iß D. Szulca Knygu** M. J. L. ißwerfta“ (*MerG* 57, nr. 26); „**iß D. Sz. K.** M. J. L. Izwerft.“ (*MerG* 213, nr. 82); „**iß Bengiamin Szmolke knygu** Werkenczoje Petra Giešmie. M. J. L. ißwerfta“ (*MerG* 80, nr. 38) ir t. t.

MerG ir *MerMGK* esama giesmių, verstų „iß Wolterdorpa Knygu“ (arba „iß W. Knygu“), „iß Bengiamin (Benjamine) Szmolke Knygu“, „iß Ragalle Knygu“, „iß Bagalke G. K. L.“, „iß wokißku Kwanta Knygu“. Kaip rodo pateikti pavyzdžiai, giesmių vertėjai (ar sudarytojas Mertikaitis) nurodė ne knygos, iš kurios giesmės buvo verčiamos į lietuvių kalbą, pavadinimą, o autoriaus (ar knygos sudarytojo) visą ar sutrumpintą aplietuvintą asmenvardį kilmininko linksniu, plg.: *Wolterdorpa* su vok. originalia forma *Woltersdorf*; *Benjamine Szmolke* su *Benjamin Schmolck* (arba *Schmolcke*).

MerG yra įrašų, kurie paliudija, kad giesmės vertimas yra „iß D. Szulca Knygu“. Kiti įrašai, susiję su tuo pačiu šaltiniu – „iß Szulca Knygu“, „iß D. Szulca K.“, „iß D. S. Knygu“, „iß D. Sz. K.“, „iß D. S. K.“

MerG 1856 metu leidimo prakalboje „Dár keli žodėlei ant Pabaigôs“ apie galimus šaltinius, knygas, kuriomis rėmėsi vertėjai, tepasakyta: „Giešmes yra ißwerftos iß wókißkû keleropû Knygû, treczioj' Dályje ir kėlios iß kurßißkû Giešmjû Knygû, daug alè ne wèrftos, bet tiofom lietuwißkay furaßytos“ (Mertikaitis 1856, 681).

7. 3. Frantzo Alberto Schultzo 1752 metų giesmynas – vienas iš Mertikaičio giesmynų šaltinių

Aptardamas jaunųjų Halės pietistų veiklą ir jų leistas giesmių knygas Eduardas Emilis Kochas mini vieno giesmyno, išleisto 1739 metais Karaliaučiuje, sudarytoją – *Dr. Schultz* (Koch ²1973, 435). Tokia asmens įvardijimo forma (kada nurodoma ne vardo pirmoji raidė, o mokslinis laipsnis, daktaras – Dr.) sutampa su Mertikaičio giesmynuose pavartota forma – *D. Szulca[s]*.

Frantzas Albertas Schultzas buvo žinomas Karaliaučiaus universiteto teologijos profesorius, pietistas. Jis gimė 1692 metais rugsėjo 25 dieną Noištetine (Neustettin). Štargarde (Stargard) lankė gimnaziją, vėliau studijavo Halėje, buvo vieno ryškiausių vokiškojo pietizmo atstovo Augusto Hermanno Franckės mokinys (Hinrichs 1971, 265). Studijuodamas Halėje, susipažino su Christiano Wolffo filosofija bei pietizmo idėjomis.

Schultzas 1728 metais tapo dekanu (*Erzpriester*) Rastenburge ir ruošėsi tapti vyriausiuoju kunigu (*Propst*) Štolpe (Stolp) (Hinrichs 1971, 266). Rogallis, siekdamas sustiprinti Karaliaučiaus pietistų pozicijas, pasikvietė jį į Karaliaučių. Schultzas atvyko 1731 metų rugsėjo 8 dieną. Rogallis nerimavo, kad pietizmo priešininkai ortodoksai gali kliudyti įsitvirtinti Schultzui Karaliaučiuje, nes jis nebuvo ordinuotas teologijos profesoriumi, tačiau karalius buvo palankus pietistams. Po Lysijaus mirties (spalio 16 d.) lapkričio 5 d. įsakymu Schultzas ordinuotas teologijos profesoriumi bei paskirtas vyriausiuoju fakulteto kunigu (*Primarius der Fakultät*; Hinrichs 1971, 270). 1733 metais mirus Rogalliui, jis paskirtas Karaliaučiaus Lietuvių kalbos seminaro inspektoriumi (plačiau apie tai žr. Citavičiūtė 2004, 81–91). Juo dirbo iki 1763 metų. Nuo 1733 metų jis taip pat tapo Friedricho kolegijos direktoriumi.

Schultzas dalyvavo bažnyčios ir švietimo reformoje, kuri turėjo teigiamų socialinių pokyčių Rytų Prūsijoje. Jis kodifikavo potvarkį dėl bažnyčių ir išsilavinimo (*Erneuerten und erweiterten Verordnung über das*

Kirchen- und Schulwessen in Preußen, 1734 04 03). 1734 metais savo iniciatyva steigė mokyklas neturtingiesiems (*Armenschule*; Hinrichs 1971, 271).

Schultzas, mirus kolegai Rogalliui, rūpinosi vokiško pietistų giesmyno pakartotiniais leidimais bei lenkiškos Biblijos (1738) ir lenkiško giesmyno leidyba (1741). O lietuviškos Biblijos ir giesmyno leidimo iniciatyvą jau buvo perėmęs jo oponentas liuteroniškosios ortodoksijos šalininkas Jonas Jokūbas Kvantas. Schultzas mirė 1763 metų kovo 19 dieną Karaliaučiuje.

Schultzo sudarytas giesmynas *Kern Alter und Neuer geistreicher Lieder, Als der Zweyte Theil zu dem vom feligen D. Rogall edirten Gefang=Buch* išspausdintas 1739 metais Karaliaučiuje, Heinricho Hartungo spaustuvėje. Giesmyno antraštėje pabrėžiama, kad šis rinkinys yra Rogallio giesmyno antroji dalis („Als der Zweyte Theil zu dem vom feligen D. Rogall edirten Gefang=Buch“). Matyt, todėl ir pats giesmyno pavadinimas tiesiog perimtas iš Rogallio giesmyno.

Schultzo giesmynas buvo skirtas privačiai praktinei liturgijai. Jo repertuaras kitiems vokiškiems Karaliaučiaus giesmynams įtakos neturėjo: „Da dieses Buch nur zur ‚Privatandacht‘ herausgegeben ist, wie der Titel ausdrücklich sagt, auch keinen Einfluß auf die Kultgefängbücher gehabt hat, kann es hier übergangen werden“ (Fuehrer 1927, 111). Čia pat Fuehrer cituoja istoriką Ludwigą Ernstą von Borowskį, kuris kritiškai įvertino 1739 metų Schultzo giesmyną:

In dem zweiten Teil der Rogall[i]schen Liedersammlung, die ich weiß nicht wer zusammenstoppelte, ist wohl nur eine kleine Zahl der Gefänge zur wahren Erbauung recht brauchbar. Die mehresten Lieder sind ein mystisches, verworrenes Geschwätz, welches wahre Belehrung und Aufmunterung im Christentum mehr behindert als fördert¹³³.

Schultzo giesmyną taip pat mini Kochas, vokiečių istorikai Erichas Riedeselis ir Walteris Hubatschas (1968, 213). Fuehrer, be 1739 metų giesmyno, nurodo ir vėlesnį jo leidimą, išspausdintą Karaliaučiuje Gottliebo

¹³³ Ludwig E. von Borowski, *Neue Preußische Kirchenregistratur*, 1789, 223; cit. pagal Fuehrer 1927, 111.

Lebrechto Hartungo spaustuvėje 1782 metais. Regis, tai buvo pirmojo leidimo pakartojimas – „Privatgesangbuch wie 1739“ (Fuehrer 1927, 206).

Vokiškų giesmynų tyrėjai ir istorikai nemini dar vieno, giesmėmis papildyto 1752 metų to paties pavadinimo leidimo¹³⁴. Šio leidimo egzemplioriai saugomi keliose Vokietijos bibliotekose¹³⁵.

1752 metų Schultzo giesmyno leidimas reikšmingas tuo, kad jame rastas 21 originalas, prie kurio vertimų Mertikaičio giesmynė nurodyta, kad versta iš „D. Szulca“ knygų. 1739 metų pirmajame leidime¹³⁶ trūksta 7 MeG vertimų originalų. Tai, kad 21 vokiškas originalas yra 1752 metų Schultzo giesmyno leidime, pagrįstai leidžia manyti, kad lietuvių vertėjai pasinaudojo šiuo, o ne 1739 metų leidimu¹³⁷. Prie panašių išvadų kiek vėliau priėjo ir Michelinis (2009, 223, 235–236). Tiesa, autorius nesusiejo Schultzo giesmyno su anksčiau išleistu jaunųjų Halės pietistų giesmių rinkiniu *Stimmen aus Zion* ir čia spausdinamomis „kieteno giesmėmis“, todėl liko nenustatyti vertimų originalų autoriai, plg. Michelinis 2009, 235.

Schultzo 1752 metų giesmyno pradžioje, be senosios 1739-ųjų leidimo prakabos „In Christo geliebter Leser!“¹³⁸, įdėtas naujas anoniminis įžangos

¹³⁴ [Frantz Albert Schultz,] Kern Alter und Neuer geistreicher Lieder, Als der 3weyte Theil zu dem vom feligen D. Rogall edirten Gefang=Buch herausgegeben zur Erweckung, Unterhaltung und Beförderung Chriřtlicher Privat= Andacht, Mit einer Vorrede: von dem Nutzen der geiřtlichen Lieder in der Kirche Chriřti, von Frantz Albert Schultz, der H. Schrift D. und Prof. O. Mit Kōnigl. Preuř. allergnādigmtem Privilegio. Kōnigsberg, 1752. druckts und verlegts Joh. Heinrich Hartung.

¹³⁵ Naudotasi Hildesheimio Michaelio vienuolyno bibliotekos (Bibliothek des Michaelisklosters) egzemplioriumi: Kōnigsberg 1752. Čia giesmynas įriřtas konvoliutu kartu su Rogallio giesmynu *Kern Alter und Neuer Lieder* (Kōnigsberg, 1757).

¹³⁶ [Albert Frantz Schultz,] Kern Alter und Neuer geistreicher Lieder, Als der 3weyte Theil zu dem vom feligen D. Rogall edirten Gefang=Buch herausgegeben zur Erweckung, Unterhaltung und Beförderung Chriřtlicher Privat= Andacht, Mit einer Vorrede: von dem Nutzen der geiřtlichen Lieder in der Kirche Chriřti, von Franř Albert Schultz, der H. Schrift D. und Prof. O. Mit Kōnigl. Preuř. allergnādigmtem Privilegio. Kōnigsberg, 1739. druckts und verlegts Joh. Heinrich Hartung. Naudotasi egzemplioriumi, saugomu Halėje, Šv. Marijos bařnyčios bibliotekoje (Marienbibliothek): Gb 762.

¹³⁷ Su šia tema susijęs tyrimas ir jo išvados paskelbtos darbo autorės straipsnyje Inga Strungytė-Liugienė, „Kristijono Endrikio Mertikaičio giesmynų *Wiffokies Naujes Giesmes arba Ewangelijki Pfalmai* (1817) ir *Mazos Giesmju Knygeles* (1819) sąsajos su Frantzo Alberto Schultzo giesmynu *Kern Alter und Neuer geistreicher Lieder, Als der Zweyte Theil*“, *ALT* 11, 2009, 189–204 (buvo įteiktas spaudai 2008 metais).

¹³⁸ Istorikas Borowskis šią prakalbą išgyrė, sakydamas: „Indessen hatte Schultz eine Vorede dazu geliefert, die noch immer lesenwert ist Borowski, *Neu Preussische Kirchenregistratur*, 223, cit. pagal Fuehrer 1927, 111.

žodis „Vorbericht zu dieser Neuen Auflage“ apie giesmyno sudėtį, toliau turinys („Inhalt der Materien, davon die Lieder handeln“), 571 giesmės (p. 1–801), atskiri nuorodų į melodijas bei tekstų registrai. Kaip ir 1739–ųjų leidime, čia neįtrauktos lotyniškos giesmės, jis išleistas be natų, be autorių pavardžių, virš giesmių pateiktos Biblijos citatos¹³⁹.

Sprendžiant iš naujai pridėto anoniminio įžanginio žodžio „Vorbericht zu dieser Neuen Auflage“, tai turėtų būti naujas, kitų giesmynų pagrindu sudarytas rinkinys. Įžangoje nurodoma, iš kur paimtos giesmės:

Diefer neuen Auflage find I) diejenigen Gefänge, welche vormals unter dem Titul: **Neue Sammlung geistreicher Lieder, so mehrentheils von der Kraft und Frucht des Blutes JEsu handeln**; besonders gedruckt gewesen, einverleibet worden. Es hat selbige 2) auch einen wohlgeprüften Zusatz geistreicher lieblicher Lieder, besonders aus dem zweyten Theil der **Stimmen Zions** erhalten (Schultz 1752).

Įžangos autorius greičiausiai kalba apie 1744 metais Karaliaučiuje Hartungo spaustuvėje išleistą to paties pavadinimo giesmyną *Neue Sammlung geistreicher Lieder, so mehrentheils von der Kraft und Frucht des Blutes JEsu handeln*¹⁴⁰ bei giesmyną *Stimmen aus Zion Oder Erbauliche Lieder Zur Verherrlichung Gottes und Erbauung vieler Seelen heraus gegeben*, kurio antroji dalis pirmą kartą buvo pridėta ir išspausdinta veikiausiai 1745 metais Štargarde. Šią antrąją dalį sudaro Kötheno giesmių rinkinio (*Cöthnischen Lieder=Sammlung*) abi dalys. Tai labai populiarus, XVIII amžiuje daug kartų leistas jaunųjų Halės pietistų giesmių rinkinys, sudarytas Johanno Ludwigo Konrado Allendorfo (1693–1773), kunigo iš Kötheno, ir mokytojo ir diakono Leopoldo Franzo Friedricho Lehro (1709–1744).

Schultzo giesmyno repertuaras sietinas su jaunosios kartos Halės pietistų kūryba, dar kitaip vadinamomis „kioteno giesmėmis“. Jis rinkinį atnaujino Johanno Ludwigo Konrado Allendorfo, Leopoldo Frantzo

¹³⁹ Palyginti su 1739–ųjų leidimu, Schultzas giesmyną atnaujino dviem naujais skyriais: „Komunijos giesmės konfirmuojamiems vaikams“ („Communions Lieder für confirmirte Kinder“) ir „[Giesmės] keliems ypatingiems atvejams“ („Auf einige besondere Faelle“), kurio poskyrius sudaro sveikatinimui skirtos giesmės („Beym gesundbrunnen“, „Beym Aderlassen“). *MerG* ir *MerMGK* vertimų iš šių skyrių nėra.

¹⁴⁰ Šio giesmyno neaptaria nei Fuehrer, nei kiti minėtini vokiečių istorikai.

Friedricho Lehro, Sigismundo Bascho, Karlo Heinricho von Bogatzkio, Johanno Jacobo Rambacho, Christiano Theophilii Manitijaus giesmėmis. Šios giesmės pirmąkart Karaliaučiaus protestantiškajai auditorijai pristatytos 1736 metais išėjusiame giesmyne *Sammlung einiger ganz Neuen Geistreichen Lieder zur Erweckung, Besoerderung und Unterhaltung*. Beje, jomis Schultzas papildė savo pirmąjį, 1739-ųjų, leidimą (Fuehrer 1927). 1752 metų leidimui, asmeninei sielovadai tinkamų naujų jaunosios kartos Halės pietistų giesmių surado rinkinyje *Stimmen aus Zion*.

Giesmes iš 1752 metų Schultzo giesmyno į lietuvių kalbą vertė surinkimų sakytojai. Aštuonias – Mikelis Jurkšaitis (inicialai M. J.), po vieną – D. Jurkšaitis (D. J.), Kristijonas Demkis (K. D.), anonimas J. S., kiti vertimai be inicialų. Į Mertikaičio giesmynus pateko giesmės iš XVII–XVIII amžiaus repertuaro: žinomo liuteronų ortodokso Benjamino Schmolcko (1672–1737), baroko poeto mistiko Johanno Schefflerio [arba Johannes Angelus Silesius] (1624–1677), vyresniosios ir jaunosios kartos Halės pietistų giesmių vertimai. Į lietuvių kalbą išverstos Johanno Anastasijaus Freylinghauseno (1670–1739), Jacobo Gabrieliaus Wolfo (1683–1754), Johanno Josepho Wincklerio (1670–1722) bei jaunosios pietistų kartos atstovų, tokių kaip Lehro, Karlo Heinricho von Bogatzkio (1690–1774)¹⁴¹, Christopho Augusto Sporlederio (1708–1763) giesmės. Yra giesmių, kurių autoriai nežinomi.

Kai kurios giesmės išsiskiria jausminga ir sentimentalia kalba. Čia vartojami tokie kreipiniai kaip „saldusis Kūdikelis“, „saldus Jėzau“.

Giesmėse naudojami alegoriniai Jėzaus „ronų“ motyvai. Tą iliustruoja jaunojo Halės pietisto Bogatzkio giesmė „Nun öffne mir, mein Iefu! deine wunden“ (Schultz 1752, nr. 444, 630 (liet. vertimas „Pon Jezau miels atwerk man tawa Ronas“ *MerG* nr. 117, 283):

¹⁴¹ Šio autoriaus knygelė *Göldenes Schatz-Kästlein der Kinder Gottes* išversta į lietuvių kalbą (*Prasta, ale už auksą brangesnė skrabnyčėlė Dievo vaikų*) ir XIX amžiuje išleista keletą kartų. Pirmasis žinomas šio veikalo vertimas išėjo 1751 metais Karaliaučiuje Hartungo spaustuviėje, tačiau originalių egzempliorių nežinoma, *LB* I 53, įrašė 154 aprašyta pagal šaltinius.

<p>10. Tai [t. y. ronos – I. S.-L] manna
troba tai manna Gywenims,
tai manna stubba tai Dangun Gabenims
tai Pillis murai Apmuroti drutai, ko reiks
bijot tai.
(<i>MerG</i> 284, nr.117)</p>	<p>10. Sie find mein haus, allwo ich immer
wohne;
mein betgemacht, mein thor zum
gnadenthron;
mein veftes fchloß, mein zeughaus, wall
und mauren, was darf ich trauren?
(Schultz1752, 631, nr. 444)</p>
<p>15. Czonai kur budams aß wis noru buti,
czon ne rupies Neprietelu pabukti,
cze noru wis Buddet Miegot Maitinties
ir Apfifkirties.
(<i>MerG</i> 285, nr.117)</p>	<p>15. Ach nein! ich will auch, wo ich bin,
hier bleiben;
kein feind foll mich aus diefer veftung
treiben;
ich will allhier ftets fchlafen, wachen,
weiden, und auch verfcheiden.
(Schultz1752, 631, nr. 444)</p>

Jėzaus „ronų“ motyvas ypač artimas Nikolajui Ludwigui von Zinzendorfui ir hernhutiečių kūrybai, jis būdingas ir jaunajam pietistui Ernstui Gottliebui Woltersdorfui (1725–1761), kurio ne viena dešimtis giesmių vertimų taip pat įdėta į aptariamus giesmynus bei vėlesnius giesmyno *Visokios naujos giesmės arba evangeliški psalmi* leidimus. Himnodijos tyrėjas Kochas jaunųjų pietistų kūrybai negailėjo kritikos: „auch ist die Sprache überhaupt oft zu dunkel, gefchraubt und unverstündlich“ (Koch 1868, 432).

Kito jaunosios kartos Halės atstovo Lehro giesmėje „Ich eile meiner Heimath zu“ (liet. vertimas „Aš škubinūš namun=linkai“, *MerMGK* 28), kaip ir būdinga pietistams, atsiskleidžia labai gyvas, nuoširdus ir jaudinantis žmogaus santykis su Jėzumi Kristumi: „Aš ir matau kaip Jezus cze prieb mane beateinas meilingai, mane kaip marcze pas ławe befodinas diddei garbingai, łweiks parejes, łweiks parejes, łweiks parejes łaka“ (*MerMGK*, 28). Žmogaus siela „dūšėlė“ giesmėje vadinama „marčia“, kurią Jėzus kaip „jaunikis“ sodina greta savęs, o Rojus vaizduojamas kaip „svodbos namai“¹⁴².

¹⁴² Apie jaunųjų Halės pietistų kūrybą, žr. Inga Strungytė-Liugienė, „Jaunųjų Halės pietistų giesmės Kristijono Endrikio Mertikaičio giesmynuose *Wiffokies Naujes Giesmes arba*

Giesmių kalba ir vyraujantys motyvai galėjo lemti, kad oficialiųjų lietuviškų Mažosios Lietuvos liuteronų giesmynų sudarytojai vengė šias giesmes versti ir įtraukti į savo rinkinius. Apie tai, matyt, kalbėjo ir Milkus 1806 metų giesmyno prakalboje, trumpai aprašęs pirmąjį Mertikaičio giesmyno leidimą: „Es kommen darin die abfurdefte Dinge, übertrieben myftilche Ausdrücke, nârrilche Epitheta und ganz abgefchmackte Wendungen vor, die dem vernünftigen Gottes=Dienft des Singens ganzlich zuwider find“ (*MiG XVI–XVII*). Kita vertus, įtakos turėjo ir tas faktas, kad Schultzo giesmynai buvo skirti privačiai liturgijai, kitaip tariant, labiau naudoti namuose.

Palyginus lietuviškus vertimus ir jų vokiškus originalus matyti, kad vertėjai dažniausiai laikėsi originalo formos, giesmių nebuvo linkę trumpinti, išskyrus vieną atvejį, kai nežinomas *MerMGK* vertėjas išvertė tik paskutiniuosius tris vokiškos giesmės „Fort, fort zum Himmel zu! Was willst du“ (*MerMGK* 502, nr. 343) posmus. Mertikaičio giesmynėlyje giesmė prasideda „Dowida jau niera“ (*MerMGK* nr. 18), o originale tokią pradžią turi ketvirtas posmas „Kein Dawid ist mehr hier“ (Schultz 1752, 502, nr. 343).

Teigimą, kad Mertikaičio giesmynų vertėjai rėmėsi Schultzo giesmynu, taip pat paremia lyginamoji Biblijos citatų ir nuorodų į melodijas analizė. *MerG* bei *MerMGK* vertimų viršuje išspausdintos citatos iš Šventojo Rašto, pvz., „Jon. 14, 2. Mana Tewa namofe, daug yra Gywenimu“. *MerG* jų suskaičiuota šalia 11 giesmių (iš 15), o *MerMGK* – šalia 6.

Tos pačios citatos iš Šventojo Rašto išspausdintos originalo kalba 1752 metų Schultzo giesmyne. Antai citata prie giesmės „Nu Amziaus Żawints Awinel“ Mertikaičio giesmyne „iĖ ap. Jon. 5. 9. Tu eĖfi Nuzawints ir mus Diewuy Atpirkai, fawa krauju iĖ wifokiu Giminu, bey lezuvju, bey Pagonu“ (*MerG* 30, nr. 13) atitinka Schultzo giesmyno „Offenb. 5, 9. Du bift erwûrget, und haft uns GOtt erkauff mit deinem Blut aus allerley Gefchlecht, und Żungen, und Volk, und Heyden“ („Von Ewigkeit erwûrgtes Lamm“.

EwangeliĖki Pfalmai(1817) ir *Mazos Giesmju Knygeles* (1819)“, *Res humanitariae*, 11, 2012, 83–101.

Schultz 1752, 49, nr. 30). Virš „Ak jus Waikai Karalyštes“ išspausdinta citata „Ap. Jon. 16, 15. Išganyts kurfai bunda, ir laiko ľawo rubus“ (*MerG* 275, nr. 113) atitinka vertimo originalo „Offenb. 16, 15. Selig iŕt der da wachet, und halt feine Kleider“ („O ihr auserwählten kinder!“, Schultz 1752, 460, nr. 310).

Lietuvių vertėjai citatas galėjo parinkti iš lietuviškos Biblijos. Plg. jas su atitikmenimis 1755 metų Šimelpenigio parengtoje Biblijoje¹⁴³:

<i>MerG</i> 227 Sakarja 14, 9.	Ir Pons Diews bus Karalumi ant wiľfu Ŗemju, tũ czes Pons Diews tikt wienu bus ir jo wardas tikt wienas.
Šimelpenigis 1755, Práarakas Sakarja, 14, 9, p. 1198	Ir Pons Diews bus karálumi ant wiľfũ žémjũ. Tũ czēs' Pons Diews tikt wienu bus, ir jo wardas tikt wienas.
<i>MerG</i> 270, Jon. 14, 2.	Mana Tewa namoše, daug yra Gywenimu.
Šimelpenigis 1755, Ewangelia S. Jono, 14. 2, p. 151	Mano Tėwo nammũše daug yra gywėnimũ.
<i>MerG</i> 332, Rim. 4, 5.	Bet tam kurfai ne elgiaľfi darbais. bet tik ĩ ta kurfai teifus padaro bediewjus tam jo Tikkejimas Rokojamas per teifybe.
Šimelpenigis 1755, <i>Gromata</i> <i>Rymionams</i> , 4. 2, p. 216	Bet tam, kurfai ne elgiaľfi darbais, bet tik'ĩ tą kurfai teifus padáro bediewjus tam jo tikkėjimas rokũjamas per teifybę.
<i>MerMGK</i> 20, Kol. 2, 9	Jeme gywena wiľfa pilnyšte Diewyštes kunišbkay.
Šimelpenigis 1755, Gromata Koloffenfams 2. 9	Nėfa jeme gywėna wiľfa pilnyšte Diewyštės kunišbkay.

¹⁴³ [Adomas Frydrichas Šimelpenigis,] BIBLIA, Tai eŕti: Wiľfas Szwentas Rábtas, Séno ir Naujo Teŕtamento, pagal Wokiškę Pėrtáttimá D. Mertino Luterus, Su kiekwieno Pėrfkyrimo trumpu Pranešimmu, ir reikalingu Pázenklinnimu tu paczũ Ŗodzũ, kurrie kittoše Pėrfkyrimoše randomi, Nũ kellũ Mokytojũ Lietuwoj' Lietuwiškay pėrfstattytas, Ir antra Karta išpáuľtas. Karaláuczuje, 1755. Randamas pas Pilippa Kriřtupa Kanterĩ (toliau – Šimelpenigis 1755).

MerMGK 26, Pilip. nieša Kriřtus yra mano gywařtis, ir mirti man nauda.

1, 21

řimelpenigis 1755, Neša Kriřtus yra mano gywařtis, ir mirti man nauda.

Gromata řw. Powilo

Pilippenřams, 1. 21,

p. 278

MerG esama ir netikslumų. Prie Jurkřaičio giesmės „Kas tai řzirdze nor iřtirti“ (*MerG* 57, nr. 26) nurodyta, kad ji versta „iř D. řzulca Knygu“. Iš tiesų originali Laurentijaus Laurenti giesmė „Wer im Herzen will erfahren“ į Schultzio rinkinį neįtraukta, ji išspausdinta Karaliaučiuje leistame Rogallio giesmyne *Kern Alter und neuer Lieder* (1744, 1782).

Galima įtarti, kad Mertikaičio giesmynuose yra ir daugiau giesmių, kurios galėjo būti verstos iš Schultzio giesmyno, nors jų šaltinis nenurodytas. Pavyzdžiui, „Stui Bedzau juk Galwatrukřdzeis“ (*MerG* 82, nr. 39), „Miele Diwo waikai“ (*MerG* 329, nr. 141), „Eik eik biek Danguna“ (*MerG* 335, nr. 145), „Ař tikt drifu“ (*MerMGK* 13, nr. 8), „Ak kad jau weik perřigauczau“, (*MerMGK* 36, nr. 19).

Piktupėnų kunigo Preisio vertimo „Miele Diwo waikai“ (*MerG* 329) originalas „Gottes liebe Kinder“ buvęs ne tik Schultzio giesmyne (Schultz 1752, 284, nr. 179). Fuehrer duomenimis, šiuo pavadinimu giesmė išspausdinta ir 1736 metų Karaliaučiaus neoficialiame giesmyne *Sammlung einiger gantz Neuen Geistreichen Lieder zur Erweckung* (Fuehrer 1929, 299)¹⁴⁴.

Sunku nustatyti, ar vertėjai galėjo papildomai remtis ir ankstesniu 1739 metų Schultzio giesmyno leidimu. Abiejų Schultzio leidimų sutampančiose giesmėse reikřmingesnių keitimų (tokių kaip leksikos, morfologijos, žodžių darybos, sintaksės) nepastebėta. Tekstuose šiek tiek skiriasi rařba ir skyryba.

Žinoma, galėjo būti remiamasi ir kokiu nors vėlesniu Schultzio giesmyno leidimu. Tačiau, kaip jau minėta anksčiau, himnodijos tyrėjų

¹⁴⁴ Michelinis (2009, 235) giesmę priskiria Schultzio giesmynui, apie kitus šaltinius nesvarsto.

nurodomas tik 1782 metų (panašus į pirmąjį) leidimas, apie kitus leidimus nerašoma.

1 lentelė. *MerG* vertimai iš Schultzo 1752 metų giesmyno.

Toliau pateikiami nustatytų vokiškų originalų iš Schultzo 1752 metų giesmynų ir jų lietuviškų vertimų *MerG* bei *MerMGK* pavadinimai. Čia taip pat nurodomas skyrius ir autoriai, kuriuos pavyko nustatyti¹⁴⁵. *MerMGK* giesmės pagal tematiką nesuskirstytos, tačiau kartais sudarytojas (ar vertėjai) išvertė iš originalo skyriaus pavadinimą ir jį pateikė greta giesmės.

Giesmynas	Giesmė	Skyrius
<i>MerG</i> 265	„Ak apfiredau ant Szwenczu“ (nr. 109; vertėjas nenurodytas)	Apie amžiną gyvatą
Schultz 1752, 746	„Ich zieh mich auf den Sabbath an“ (nr. 526; aut. Christian Anton Müller)	Von der Ewigkeit
<i>MerG</i> 275	„Ak jus Waikai Karalytes“ (nr. 113; vertė Kristijonas Demkis)	Apie amžiną gyvatą
Schultz 1752, 460	„O ihr auserwählten kinder!“ (nr. 310; aut. Christoph August Sporleder)	Von der geistlichen Wachsamkeit
<i>MerG</i> 332	„Ak ka įzwelgiu kaip malone“ (nr. 143; vertė D. J.)	Kitos pridėtos [giesmės]
Schultz 1752, 88	„Ach was erblick ich gnade! gnade!“ (nr. 53; aut. Benjamin Schmolck)	Vom Leiden und Sterben Jesu Christi
<i>MerG</i> 90	„Ak koke Szłowna butybe“ (nr. 43; vertė Mikelis Jurkšaitis)	Apie tikėjimą

¹⁴⁵ Autoriai nustatyti daugiausia pagal kapitalinius vokiškosios himnodijos darbus (Albert Friedrich Wilhelm Fischer *Kirchenlieder-Lexikon*, reprograf. Nachdr. der Ausg. Gotha, 1878–1879, Hildesheim: Olms, 1967; Koch ² 1973), Fuehrer 1927 bei Prūsijoje leistus vokiškus giesmynus, kuriuose nurodyti giesmių autoriai.

Schultz 1752, 335	„O was für ein herrlichs wefen“ (nr. 228; aut. Jacob Gabriel Wolf)	Vom wahren und falchen Christenthum
<i>MerG</i> 30	„Ar aß žmonu piktu bijofu“ (nr. 25 ¹⁴⁶ ; vertėjas nenurodytas)	Apie kentėjimą Jėzaus Kristaus
Schultz 1752, 310	„Sollt ich, aus furcht für menſchenkindern“ (nr. 211; aut. Johann Joseph Winckler)	Von göttlichen Worte
<i>MerG</i> 335,	Eik eik biek Danguna“ (nr. 145; vertėjas nenurodytas)	Kitos pridėtos [giesmės]
<i>Schultz</i> 1752	„Fort, fort zum Himmel zu“ (nr. Johann Ludwig Conrad Allendorf)	Von der Verläugnung sein selbst und der Welt
<i>MerG</i> 273	„Kas bent tawe Atlaika“ (nr. 112; vertė Mikelis Jurkšaitis)	Apie amžiną gyvatą
Schultz 1752, 751	„Was hält dich doch zurücke“ (nr. 529)	Von der Ewigkeit
<i>MerG</i> 270	„Kaip meilus ten gywenimai“ (nr. 111; vertė Mikelis Jurkšaitis)	Apie amžiną gyvatą
Schultz 1752, 752	„Wie lieblich find die wohnung'n dort“ (nr. 530)	Von der Ewigkeit
<i>MerG</i> 215	„Kas jau miſlij eſas drutas“ (nr. 83; vertė Mikelis Jurkšaitis)	Apie dvasišką budėjimą
Schultz 1752, 448	„Wer ſich dünken låßt, er ſtehet“ (nr. 302)	Vom christlichen Leben und Wandel

¹⁴⁶ Išspausdinta klaidingai – nr. 19.

<i>MerG 227</i>	„Naktis prabeg, Duše ne mieg“ (nr. 89; vertē J. S.)	Ryto meto giesmēs
Schultz 1752, 758	„Die nacht iſt hin, mein geiſt“ (nr. 535; aut. Johann Anastasius Freilinghausen)	Morgenlieder
<i>MerG 30</i>	„Nu Amziaus Ņawints Awinel“ (nr. 13; ve. Mikelis Jurkšaitis)	Apie kentējimā Jēzaus Kristaus
Schultz 1752, 49	„Von ewigkeit erwürgtes Lamm“ (nr. 30)	Neu Jahrs Lieder
<i>MerG 283</i>	„Pon Jezau miels atwerk man tawa Ronas“ (nr. 117; vertējas nenurodytas)	Kitos pridētos [giesmēs]
Schultz 1752, 630	„Nun öffne mir, mein Ieſu! deine wunden“ (nr. 444; aut. Karl Heinrich von Bogatzki)	Uebergabe des Herzens
<i>MerG 317</i>	„Saldus Kudik buk paſweikints“ (nr. 136; vertē Mikelis Jurkšaitis)	Kitos pridētos [giesmēs]
Schultz 1752, 41	„Sūffes Kindlein ſev willkommen!“ (nr. 25)	Von der Menschwerdug und Geburt Christi
<i>MerG 82</i>	„Stui Bedzau juk Galwatruckſczeis“ (nr. 39; vertē Mikelis Jurkšaitis)	Apie prisivertimā
Schultz 1752, 372	„Steh, armer Menſch, befinne dich“ (aut. Johann Simon Buchka (nr. 251)	Von wahrer Busse und Bekehrung
<i>MerG 13</i>	„Sweiks parejes“ (nr. 5; vertējas nenurodytas)	Apie Kristaus uŷgimimā
Schultz 1752, 38	„Sey willkommen!“ (nr. 23)	Von der Menschwerdung und Geburt Christi

<i>MerG</i> 213	„Sžirdel baukβta, žwelk Danguna“ (nr. 82; vertė Mikelis Jurkšaitis)	Apie dvasišką kovą ir pergalėjimą tikinčiųjų
Schultz 1752, 483	„Mein blōdes herz ũchau himmelwārts“ (nr. 326)	Vom geistlichen Kampf und Sieg
<i>MerG</i> 311	„Teft tukftant tiek Welnu baiũiuju“ (nr. 132; vertėjas nenurodytas)	Kitos pridėtos [giesmės]
Schultz 1752, 311	„Wenn ũo viel taufend Teufel wāren“ (nr. 470)	Von der Freudigkeit

2 lentelė. *MerMGK* vertimai iš Schultzo 1752 metų giesmyno.

Giesmynas	Giesmė	Skyrius
<i>MerMGK</i> 20	„Ak brangulīs Diewo Sunau“ (nr. 13; vertėjas nenurodytas)	Apie žmogumi pastojimą ir užgimimą Kristaus
Schultz 1752, 31	„O theurũter JĖfu! Gottes Sohn“ (nr. 20)	Von der Menschwerdung und Geburt Christi
<i>MerMGK</i> 36	„Ak kad jau weik perfigauczau“ (nr. 19; vertėjas nenurodytas)	nenurodyta
Schultz 1752, 464	„Ach wer doch bald hinüber wār“	Vom geistlichen Kampf und Sieg
<i>MerMGK</i> 13	„Aβ tikt drifu“ (nr. 8; vertėjas nenurodytas)	nenurodytas
Schultz 1752, 428	„Ich will's wagen“	Vom christlichen Leben und Wandel
<i>MerMGK</i> 26	„Aβ ũkubinũs namun=linkai“ (nr. 14; vertėjas nenurodytas)	nenurodyta

Schultz 1752, 737	„Ich eile meiner Heimaht zu“ (nr. 521; aut. Leopold Franz Friedrich Lehr)	Vom Tode und der Auferstehung
<i>MerMGK</i> 35	„Dowida jau niera“ (nr. 18; vertėjas nenurodytas)	nenurodyta
Schultz 1752, 502	„Fort, fort zum Himmel zu! Was willt du“ (nr. 343) ¹⁴⁷	Von der Verläugnung sein selbst und der Welt
<i>MerMGK</i> 41	„Jezau eikß manefp“ (nr. 20; vertėjas nenurodytas)	Apie geidavimą Dievo ir Jėzaus
Schultz 1752, 528	„Jefu, komm doch felbft zu mir“ (nr. 366; aut. Johann Scheffler [Johann Angelus])	Von der Begierde zu Gott und Christo
<i>MerMGK</i> 68	„Jus mano Umai dzaugkites“ (nr. 32; vertėjas nenurodytas)	Dėkavonės giesmė po iškentėtos ligos
Schultz 1752, 703	„Auf, auf! Mein hocherfreuter finn“ ¹⁴⁸ (nr. 20)	Vom Lobe Gottes
<i>MerMGK</i> 42	„Uzmigk mans mielas kudikel“ ¹⁴⁹ (nr. 21; vertėjas nenurodytas)	Vygio giesmė
Schultz 1752, 794	„Nun schlaf mein liebes Kindelein“ (nr. 566; aut. Johann Mathesius)	Wiegen Lied

7. 4. Ernsto Gottliebo Woltersdorfo 1768 metų giesmynas – dar vienas Mertikaičio giesmynų šaltinis

Mertikaičio giesmynai turi ryšių ir su kitų vokiškų regionų pietistiniais giesmynais. Čia spausdinami su Karaliaučiaus vokiškąja himnodija nesusijusio žinomo jaunosios kartos Halės pietisto Ernsto Gottliebo Woltersdorfo giesmių

¹⁴⁷ Vokiškoje giesmėje yra 6 posmai. *MerMGK* pateikti 3 paskutiniai posmai (t. y. 4–6). Lietuviško vertimo pradžią atitinka 4 posmo „Kein Dawid ift mehr hier“.

¹⁴⁸ Ši giesmė *MerMGK* išspausdinta be vokiškos giesmės antraštės.

¹⁴⁹ Išspausdinta klaidingai – *kudikei*.

vertimai¹⁵⁰ (*MerG* – 16, o *MerMGK* – 6). Tą liudija vokiškos giesmių antraštės ir (arba) nuorodos su aplietuvinta autoriaus pavarde ar santrumpa virš giesmės, pvz.: „Apie Diewuy Patinkancze malda iš **Wolterdorpa knygu**“ (*MerG*, 100), „Iš **Wolter dorpa Knygu** perguldyta Lietuwißkai“ (*MerMGK*, 45),), iš **Wolterßdorpa knygu** J. S. L. Ißwerßta (*MerG* 338), „Apie tikra išklaufima Tikkingczuju Maldos, iš to pates **W. Knygu**“ (*MerG*, 104).

Našlaičių namų Bunzlaujoje įkūrėjas (Silezijos žemės, dabart. Lenkijoje), religinių didaktinių giesmių autorius Woltersdorfas gimė 1725 metais Friedrichsvelde (netoli Berlyno) kunigo Gabrieliaus Luco šeimoje. 1742 metais jis įstojo į Halės universitetą. Buvo „vertingas“ (*würdiger schüler*) Gotthilfo Augusto Franckės mokinys. 1744-aisiais po universtiteto baigimo dirbo namų mokytoju (*Hauslehrer*) ir vikaru (*Vikar*) Zerrenthine (prie Prenzlau). 1746 metais kaip namų mokytojas Woltersdorfas pakviestas dirbti į Drehną, kur, be to, sekmadieniais pamokslavo bei organizavo sueigas (*Erbauungsstunden*). 1748 metais ordinuotas kunigu Bunzlaujoje. Čia 1755-aisiais Halės pavyzdžiu jis įkūrė namus našlaičiams (*Waisenhaus*), vėliau tapo šių namų direktoriumi. Mirė 1761 metais, būdamas 36-erių metų amžiaus¹⁵¹.

1750 metais Bunzlaujoje Woltersdorfas atskira knygele išleido giesmę „Ja, Jesus nimmt die Sünder an! das soll man unaufhörlich singen“. Tais pačiais metais Jaueryje išėjo giesmių rinkinėlis *Einige Neue Lieder oder Evangelische Psalmen* su 9 didelės apimties giesmėmis (trumpiausia 46, o ilgiausia 263 posmų). Antrasis, papildytas leidimas (iš viso 73 giesmės) išleistas ten pat 1752-aisiais.

Didžiausias giesmių rinkinys *Sämtliche Neue Lieder oder Evangelische Psalmen* (212 giesmių) išėjo po autoriaus mirties, 1767 metais Berlyne. Giesmynas XVIII amžiuje sulaukė daugelio leidimų: žinomi 1768, 1790-ųjų Berlyno leidimai. Kocho duomenimis, rinkinys 1768 metais išleistas Schleusingene, 1769 – Mindene (Vestfalija) ir 1773 – Greize (Koch ²1973,

¹⁵⁰Iš aplietuvintos pavardės formos kaip giesmių autorių pirmieji jį identifikavo Lietuvos bibliografijos rengėjai (žr. *LB I* 246, įrašas 689).

¹⁵¹Plačiau apie Woltersdorfa žr. Koch ²1973, 501–520; *Geiftlicher Liederfchatz Sammlung der vorzüglichen geiftlichen Lieder für Kirche, Schule und Haus und alle Lebensverhältniffe*. Berlin, bei Samuel Elsner. Gedruckt bei Trowitzsch und Sohn, 1832, 919, toliau – *Geiftlicher Liederfchatz Sammlung* 1832.

517). Nei Kochas, nei Fuehrer neužsimena apie Woltersdorfo giesmynų leidybą Karaliaučiuje, nei apie jo giesmes Karaliaučiaus oficialių ir privačių giesmynų repertuare¹⁵². Tačiau kai kurie lietuviškų parapijų dvasininkai ir lietuvininkai su šio pietisto kūryba buvo susipažinę, sprendžiant iš to, kad šiame mieste 1755 metais atskira knygele išleistas Woltersdorfo giesmės, „Ja, Jesus nimmt die Sünder an! So ist's, s o wird's auch Wahrheit bleiben“ vertimas į lietuvių kalbą.

Dėl egzaltuotos, ne visiškai suprantamos ir ne visiems priimtinos poetinės raiškos vokiečių himnodijos tyrėjų Woltersdorfo giesmės įvertintos gana kritiškai, lygintos su Zinzendorfo ir hernhutiečių religine poezija, nors pats autorius tam prieštaravo. Kocho teigimu, jo giesmės labiau tiko privačiai liturgijai: „Auch empfiehlt die Weitſchweifigkeit feiner Gedichte ſie weniger zum Kirchengebrauch; [...] ſie eignen ſich am beſten zur Privatandacht“¹⁵³. Nepaisant to, kai kuriuose regionuose (pvz., Brandenburgo) Woltersdorfo tekstai plito, juos įtraukdavo į oficialiuosius vokiškus giesmynus.

Woltersdorfo giesmyne *Sämtliche Neue Lieder oder Evangelische Psalmen* (1768) rasti 22 *MerG* ir *MerMGK* vertimų originalai. Tai pagrįstai leidžia manyti, kad lietuvių vertėjai rėmėsi šiuo vokišku giesmių rinkiniu, versdami giesmes į lietuvių kalbą. Kad jie pasinaudojo kitu, kiek anksčiau išėjusiu to paties autoriaus giesmyne *Einige Neue Lieder Oder Evangelifche Pſalmen* (1752, Jauer)¹⁵⁴ – mažai tikėtina. Šiame rinkinyje nėra 10 giesmių (*MerG* – 8, o *MerMGK* – 2) su Mertikaičio giesmynuose nurodytomis originaliomis giesmių antraštėmis ir (arba) nuorodomis į vokišką šaltinį¹⁵⁵.

¹⁵² Beje, šio autoriaus giesmės labiau tikusios namų giesmynams, o Fuehrer buvo žinomi tik du šios paskirties rinkiniai – 1736 metų *Sammlung einiger gantz Neuen Geistreichen Lieder zur Erweckung, Besoerderung und Unterhaltung* ir 1739 metų *Schultzo Kern Alter und Neuer geistreicher Lieder, Als der Zweyte Theil*, į kuriuos jos ir negalėjo būti įtrauktos dėl per jauno Woltersdorfo amžiaus.

¹⁵³ Koch 1973, 513.

¹⁵⁴ [Ernst Gottlieb Woltersdorf,] *Einige Neue Lieder Oder Evangelifche Pſalmen, Welche theils noch ungedruckt gewefen, mehrentheils aber eináeln und nacheinander zu Bunzlau in Schlefien herausgegeben, und nun auf Begehren zufammen gedrucket ſind. Zweyte Sammlung, Welche die kúrzeren Lieder in ſich faſſet.* JAEUER, verlegts Heinrich Christoph Muller. 1752. Naudotasi Halės Franckės įstaigų archyve saugomu egzemplioriumi (signatūra 177 L:9).

¹⁵⁵ *MerG* sąsajos su Woltersdorfo giesmynais anksčiau aptartos straipsnio autorės 2007 metais skaitytame pranešime (žr. tezes – Strungytė Inga, „XIX a. Rytų Prūsijos giesmyno

Woltersdorfo giesmynų ryši su Mertikaičio giesmynais kiek vėliau dar kartą nustatė ir Guidas Michelinis¹⁵⁶. Darbo autorės ir italų baltisto nustatyti tie patys vertimo originalai (plg. Michellini 2010, 6–7, 38, 50–51).

Lietuvių vertėjai dažniausiai išlaikė originalią Woltersdorfo giesmės struktūrą, išskyrus kelis atvejus. Mikelis Jurkšaitis vertimą „Girdekit kudikey ta mokfla“ (*MerG* 1817, 188, nr. 74) sutrumpino 143 posmais (iš 204 išversti 1–61), anonimas I. S. „Tikkeiime Prizenkti, i Tewa Szirdi 3welgti“ (*MerG*104, nr. 51) – 3 posmais (neišversta 24–26). Giesmei „Daug Gera Wießpats mums dare“ (*MerG* 1817, 107, nr. 52) nežinomo vertėjo papildomai prikurtas 11 posmas, o „Jezau Duþeles tu faldums“ (*MerG*1817, 120, nr. 58) – pabaigos komentaras. Šioje giesmėje 37–39 posmai neišskirti atskira, penktąja, dalimi, kaip vokiškas originalas „O JEfu angenehmes Reis“ (Woltersdorf 1768, 300, nr. 123), neišversta ir vokiška šios dalies paantraštė „Die Gläubigen sollen ein guter Geruch Christi feyn (*Woltersdorf* 1768, 305).

Yra ir smulkių neatitikimų. Pavyzdžiui, Mikelio Jurkšaičio vertime „Eikþte mieli waikai, eikþte po kryzum“ (*MerG*, 28, nr. 12), skirtingai nei Woltersdorfo giesmėje „Kommt, o liebe Kinder, kommt zum Kreuz heran“ (*Woltersdorf* 1768, 503–504, nr. 195), nepažymėtos visos 9 nuorodos į Senąjį ir Naująjį Testamentą (Jef. 53,3; Hef. 16, 6; I Cor. 11, 31; Jef. 55, 1. 3ach. 13,1 Ebr. 12, 24; Jef. 53, 4.5 ir t. t.). Jų atsisakyta ir giesmėje „Krištaus Ronas :.: ftow man Atwiras“ (*MerG* 26, nr. 11).

Mintį, kad versta iš *Sämtliche Neue Lieder oder Evangelische Psalmen* (1768), paremia ir išversti iš šio giesmyno komentarai. *MerG* jų yra išversta prie 16 giesmių, o *MerMGK* – prie 3 (iš 6). Antai prie giesmės „Maria þaukia prietelus, wargingajei Madlynai“ (*MerG* 38, nr. 17) Mertikaičio giesmyne komentaras „Sufikalbejims Prifikelufoje Jezans¹⁵⁷ fu Maria Madlyna“ atitinka Woltersdorfo giesmės „Maria! Ruft der Sûnderfreund der armen Magdalene“ (*Woltersdorf* 1768, 108, nr. 27) komentarą „Gesprâch des auferstandenen JEfu mit Maria Magdalena“.

Wiffokies Naujes Giesmes arba Ewangeliski Pfalmai ryšys su pietisto E. G. Woltersdorfo giesmių rinkiniais“, *Artura Ozola dienas konference*, Rīga, 2007 m. kovo 16–17 d., 30–31).

¹⁵⁶ Žr. Michellini 2009, 222–223; Michellini 2010, 6–8, 50–51.

¹⁵⁷ Korektūros klaida, turi būti Jezaus.

Plg. kitus sutampančius atvejus:

MerG 23, nr. 10 Tikis Apdumojimas šventu Ronų Jėzaus.

Wolstersdorf 1768, 91, nr. 21 Gläubige Betrachtung der heiligen Wunden Jėfu.

MerG 188, nr. 74 Ganytoju Balfas ik tu kudikiu, kurrie tur yzeg=nojami buti.

Wolstersdorf 1768, 507, nr. 197 Hirtenstimme an die Kinder, welche eingefegnet werden sollen.

MerG nr. 58. Tikintejie kaip Bitte=les ant Ronu Jėzaus. Arba išliginime tu šodzu. Leisk mana Duše kaip Bittele but ant Tawa Rožu Ronelu.

Wolstersdorf 1768, 300, nr. 123. Die Gläubigen als Bienen auf den Wunden Jėfu. Oder 3ergliederung der Worte: Laß meine Seel ein Bielein auf deinen Rofenwunden seyn.

MerG 182, nr. 73. Pabudinta Griekininka klausims, ką Daryfu kad Išganitas buczau, dar Ap. 16, 29–34 ir 2, 37–42.

Wolstersdorf 1768, 134, nr. 37. Des erwecken Sünders Frage: Was soll ich thun, daß ich selig werde? Gefch. 16, 29 = 34. c. 2, 37 = 41.

MerG 267, nr. 110. Werkmingas Išsilgimas Tikinczuju pri Kristaus buti. A. Giefm. 2, 8–17. Pilip. 1, 23.

Wolstersdorf 1768, 444, nr. 161. Sehnliches Verlangen der Gläubigen, bei Christu zu seyn. Hohel. 2, 8=17. Phil. I, 23.

MerMGK 52, nr. 26. Apie Jėzaus šmogumi paštojima [...]. Jezus wienatijis šmogaus Maloneje Rim. 5, 15.

Wolstersdorf 1768, 38, nr. 5. Von der Menschwerdung Jėfu. Jėsus der Einige Mensch in Gnaden. Rôm 5, 15.

MerMGK 29, nr. 15. Didylis išganims tikrai Tik=||kinczuju išwalnijime iš wiffo pikto.

Woltersdorf 1768, 245, nr. 97. Die groffe Seligkeit wahres Glaubigen in der Befreiung von allem Uebel||.

Kaip rodo pateikti pavyzdžiai, lietuvių vertėjai komentarus vertė beveik pažodžiui. Jie paliko ir nuorodas į Senąjį ir Naująjį Testamentus tik su lietuviškais atitikmenimis. Neišverstų nuorodų tiek komentaruose, tiek giesmėse, neužfiksuota.

Vokiškas originalas turėjo įtakos ir vertimų skyrybai. Pavyzdžiui, giesmėje „Krištaus Ronas“ (*MerG* 23, nr. 10) vokiška skyryba perimta iš originalo „Chrifti Wunden“ (*Woltersdorf* 1768, 91, nr. 21), plg. pirmąjį vertimo ir originalo posmą (sutampantys skyrybos ženklai paryškinti):

1. Chrifti Wunden :,: die mir offen ſtehn,	1. Krištaus Ronas :,: ſtow man Atwiras,
alle Stunden :,: frei hinein zu gehn, die	kas Addyna :,: walns ėeiimas, kures
man ihm ſo h�ufig ſchlug, als er meine	ſkaudzei jam mu�e, kaip mana griekus
S�n= den trug, ſind dem Glau=ben :,:	ne�e Tikkejimuy :,: Szlownu izuret.
pr�chtig anzufehen.	

Woltersdorf 1768, 91

MerG 23-24

Kad buvo remtasi *Woltersdorfo* rinkiniu, argumentuoja ir vokiškos rubrikos „Von der Gnadenordnung  berhaupt“ vertimas į lietuvių kalbą „Apie malones Dawada“.

Žinoma, vertėjai galėjo naudotis ir kitu giesmyno *S mtliche Neue Lieder oder Evangelische Psalmen* leidimu. Be ſio, 1768–ujų, žinomi 1767, 1777, 1790 Berlyno ir kituose miestuose i sėję leidimai (apie juos u siminė Kochas). Darbo autorei buvo prieinamas ir pirmasis, 1767 metų leidimas¹⁵⁸,

¹⁵⁸ [Ernst Gottlieb Woltersdorf,] Ernst Gottlieb Woltersdorfs, weiland Ewangelifchen Predigers in Bunzlau und des dafigen Waifenhaufes Directors, f amtliche Neue Lieder oder Evangelifche Pfalmen, welche bisher ſowohl einzeln als auch in kleinern Sammlungen herausgekommen, zum Theil aber noch ungedruckt geblieben, und nun auf Begehren in eine vollft andige Sammlung gebracht ſind. Berlin, im Verlag der Realfchul = Buchhandlung. 1767. Egzempliorius saugomas Halėje Franck s įstaigų archyve: 27 E 17.

panašus į 1768-ųjų. Struktūros, leksikos ar kitokių skirtumų tiriamose giesmėse nepastebėta¹⁵⁹.

3 lentelė. *MerG* ir *MerMGK* vertimai iš Woltersdorfo 1768 metų giesmyno. Čia pateikiami vokiškų originalų iš Woltersdorfo 1768 metų giesmyno ir jų lietuviškų vertimų *MerG* ir *MerMGK* pavadinimai (iš viso 22), taip pat nurodomas skyrius, jei jis lietuviškame giesmyne yra.

Giesmynas	Giesmė	Skyrius
<i>MerG</i> 128	Ak Dušes kur dinga Pirmoji Lepfna meiles? (nr. 59, vertėjas nenurodytas)	Apie krikščionišką pasielgimą
Woltersdorf 1768, 127	Ach Seelen, wo bleibt denn die vorige Flamme?, nr. 35)	Vom Beruf oder Einladung zur Seligkeit
<i>MerMGK</i> 29	Ak kaip ger jums yra jus Gerriejie Nr. 15, vertėjas nenurodytas)	Apie malonės stoną
Woltersdorf 1768, 245	O wie felig feyd ihr doch, ihr Frommen, nr. 97)	Vom Gnadenstand
<i>MerMGK</i> 52	Alleluja Žmogus bus išganytas (nr. 26, vertėjas nenurodytas)	Nenurodyta
Woltersdorf 1768, 38	Halleluja! Der Menſch ſoll felig werden, nr. 5)	Von Jesu unserm Heiland
<i>MerG</i> 92	Argi man jau nier ſufimilima (nr. 44, vertė J. S.)	Apie tikėjimą
Woltersdorf 1768, 168	Ift den keine Gnade mehr vorhanden (nr. 47)	Vom Glauben
<i>MerG</i> 338	Aukſczauſam ka fakyti (nr. 147, vertė J. S.)	Apie maldų knygas
Woltersdorf 1768, 193	Dem allerhöchſten Wefen (nr. 63)	Von Gebetbüchern
<i>MerG</i> 107	Daug Gera Wieſpats mums	Apie liaupsę ir dėkavonę

¹⁵⁹ Berlyno Valstybiniame Prūsijos archyve saugotas trečiasis, 1777-ųjų, leidimas (signatūra Ei 5058) dingęs per Antrąjį pasaulinį karą.

	dare ¹⁶⁰ (nr. 52, vertėjas nenurodytas)	
Woltersdorf 1768, 286	Der HErr hat viel an uns gethan (nr. 117)	Vom Loben und Danken
<i>MerMGK</i> 60	Eik tu niekingafis atftoki (nr. 29, vertėjas nenurodytas)	Apie malonės davą
Woltersdorf 1768, 157	Wohlan, fo fahre hin (nr. 41)	Von der Gnadenordnung überhaupt
<i>MerG</i> 28	Eikbte mieli waikai, eikbte po kryzum (Nr. 12, vertė Mikelis Jurkšaitis)	Apie kentėjimą Jėzaus Kristaus
Woltersdorf 1768, 503	Kommt, o liebe Kinder, kommt zum Kreuz heran (nr. 195)	Kinderlieder
<i>MerG</i> 188	Girdekit kudikey ta mokla ¹⁶¹ (nr. 74; vertė Mikelis Jurkšaitis)	Apie malonės davą
Woltersdorf 1768, 507	Auf, Kinder! horet meine Lehre (nr. 197)	Kinderlieder
<i>MerG</i> 120	Jezau Dubeles tu faldums (nr. 58, vertėjas nenurodytas)	Apie krikščionišką pasielgimą
Woltersdorf 1768, 300	O JEfu angenehmes Reis (nr. 123)	Vom Christilchen Leben
<i>MerMGK</i> 67	Jie Rykauj fu linkfmybe (nr. 31, vertėjas nenurodytas)	Apie malonės stoną
Woltersdorf 1768, 244	Sie jauchzet doch mit Freuden (nr. 96)	Vom Gnadenstand
<i>MerG</i> 182	Ka weikfu aß Diewe (nr. 73, vertė Mikelis Jurkšaitis)	Apie malonės davą
Woltersdorf 1768, 134	Was foll ich thun? Ach HErr! (nr. 37)	Von der Gnadenordnung überhaupt
<i>MerG</i> 23	Kristaus Ronas :,; ftow man Atwiras (Nr. 10, vertė Mikelis)	Apie kentėjimą Jėzaus Kristaus

¹⁶⁰ Vokiškas originale yra 10 posmų, o lietuviškam giesmės vertimui pridėtas dar vienas, t. y. 11 posmas.

¹⁶¹ Į lietuvių kalbą išverstas 61 posmas (t. y. 1–61), o originalas turi 204 posmus.

	Jurkšaitis)	
Woltersdorf 1768, 91	Chriſti Wunden:,: die mir offen ſtehn (nr. 21)	Von Jesu unſerm Heiland
<i>MerG</i> 135	Lygus futink ſaw Lygui (nr. 60, vertėjas nenurodytas)	Apie krikščionišką pasieligimą
Woltersdorf 1768, 331	Gleich und gleich gefellt ſich gern ¹⁶² (nr. 141)	Vom Chriſtlichen Leben
<i>MerG</i> 38	Maria ſaukia prietelus, waringajei Madlynai, nr. 17, vertė Mikelis Jurkšaitis)	Apie prisikėlimą Jėzaus Kristaus
Woltersdorf 1768, 108	Maria! Ruft der Sũnderfreund der armen Magdalene (nr. 27)	Von der Auferstehung Jesu
<i>MerG</i> 267	Ne koks Garfas palinkĩmin, manna Aufis (nr. 110, vertė Mikelis Jurkšaitis)	Apie amžiną gyvatą
Woltersdorf 1768, 444	Welch ein Schall erquickt mein Ohr? (nr. 161)	Vom ewigen Leben
<i>MerMGK</i> 51	O Tu diddis Dziaugĩmas Awei Klyftanczei (nr. 25, vertėjas nenurodytas)	Nenurodyta
Woltersdorf 1768, 438	O der groffen Freude ! wenn ein irrend Schaf (nr. 155)	Vom Lehramt
<i>MerMGK</i> 45	Plieþk puffau Szirdel Wiernujũ (nr. 23, vertėjas nenurodytas)	Nenurodyta
Woltersdorf 1768, 344	Brieh entzwei, du Herz der Frommen! (nr. 147)	Von der Chriſtlichen Kirche
<i>MerG</i> 102	Praſtieje meld wiernybe (nr. 50, vertė G. S.)	Apie maldą
Woltersdorf 1768, 189	Die Einfalt ſpricht von Herzen (nr. 61)	Vom Gebet

¹⁶² Ši giesmė *MerG* išspausdinta be vokiškos giesmės antraštės.

MerG 161	Rods Jezus Grießnus priima ¹⁶³ (nr. 72 ¹⁶⁴ , vertė W. D. G.)	Apie malonės davą
MerG 100	Szirdes beda fkufti (nr. 49, vertė Mikelis Jurkšaitis)	Apie maldą
Woltersdorf 1768,188	Des Herzens Wunfch und Klagen (nr. 60)	Vom Gebet
MerG 104	Tikkeime Priženkti, i Tewa Szirdi 3welgti ¹⁶⁵ (nr. 51, vertė J. S.)	Apie maldą
Woltersdorf 1768, 190	Im Glauben und Vertrauen ins Herz des Vaters (nr. 62)	Vom Gebet

7. 5. Mertikaičio giesmyų ryšys su Christiano Gregoro *Gesangbuch, zum Gebrauch der evangelischen Brüdergemeinen* (1787)

Radikaliojo pietisto grafo Zinzendorfo ir „Brolių draugijos“ giesmynai suvaidino nedidelį vaidmenį formuojant *MerG* ir *MerMGK* repertuarą, jų įtaka surinkimininkų giesmynams buvo menka ir nereikšminga.

Nustatytas vienas Zinzendorfo giesmės vertimas *MerMGK* „Jėza per wifka myleti“ (9, nr. 5). Pabrėžtina, kad vertimas susijęs ne su ankstyvaisiais jo ir „Brolių draugijos“ giesmynais, o su gerokai vėlesniu vyskupo Christiano Gregoro (1723–1801) sudarytu giesmynu *Gefangbuch, zum Gebrauch der evangelischen Brüdergemeinen* (1787)¹⁶⁶. Vyskupas Gregoras po Zinzendorfo mirties parengtą giesmyną gerokai reformavo – tiek kalbos, tiek teologiniu požiūriais ypač taisė ir perdirbo pirmtako Zinzendorfo giesmes (Wallmann 2005, 203).

¹⁶³ Greta šios giesmės nepateikiamas vokiškas originalas, nes kūrinys, kaip buvo minėta anksčiau, perspausdintas iš lietuviško leidinio, spausdinto 1755 (arba 1796) metais.

¹⁶⁴ Išspausdinta klaidingai –27.

¹⁶⁵ Vokiškoje giesmėje yra 26 posmai. *MerG* neišversti 3 paskutiniai posmai (t. y. 24–26).

¹⁶⁶ [Christian Gregor,] *Gefangbuch, zum Gebrauch der evangelischen Brüdergemeinen*. Barby. Gedruckt durch Lorenz Friedrich Spellenberg, 1787. Egzempliorius saugomas Miunchene, Bavarijos valstybinėje bibliotekoje (Bayerische Staatsbibliothek): Liturg. 1362 g, el. versija: <http://www.mdz-nbn-resolving.de/urn/resolver.pl?urn=urn:nbn:de:bvb:12-bsb10592104-2> (žiūrėta 2014–10 –28), toliau – *Gregor* 1787.

Mertikaičio pasirinktas vertimas „Jėza per wifka myleti“ turi 6 posmus, kaip ir jos sutrumpintas variantas „Jefum ūber alles lieben“ (272, nr. 509) Gregoro giesmyne¹⁶⁷. Plg. pirmąjį ir paskutinįjį vertimo ir originalo posmus:

1. Jėza per wifka myleti
yr' didzauſe Iβmin=tis,
kad ji but kaβin kaip didde,
be tik=krōs Sylōs ji liekt,
kad ne Jėzus Dwaſe cze,
iſſiroda ji jame,
Jėzu tikkint tikt buczoti
ger=raus kaip wis ka zinnoti.
MerMGK 9, nr. 5

1. Jefum ūber alles lieben
ūbertrift die Wiffen=fchaft,
ift ſie noch ſo hoch getrieben,
bleibt ſie ohne wahre Kraft,
wo nicht JE=ſu Chriſti Geift
ſich zugleich in ihr beweift:
JEFum recht im Glauben kŭffen,
iſſt das allerhōchſte Wiffen.
Gregor 1787, 272, nr. 509

6. Jėzau mano Duβōs Walgis,
ir aukβ=czauſa Myliſta,
Dzauſma turrint Beda Keſ=dams,
i trumpa Kelone ta,
taw dŭk Diewo Awinel
ir Smerties itikt miel'
Tawij' gyws tawij' ir mirdams.
ſu tawim ir Dangu gau=dams.
MerMGK 10, nr. 5

6. JEFu! meiner Seelen Weide,
meine hōchſte Lieb=lichkeit:
lehre mich bey Freud und Leide,
in der kurzen Pil=grimszeit,
dir, dem Gottes=lämmelein,
bis zum Tode true zu ſeyn,
daß ich mit dir leb und ſterbe,
und her=nach auch mit dir erbe.
Gregor 1787, 272, nr. 509

Gaigalaitis (1904, 6) ſio pietisto sekėjams priskyre ir 7 posmų giesmę „Kriſtaus kraujas ir Teifybe“ (*MerMGK 17, nr. 11*)¹⁶⁸. Gregoro giesmyne rastos dvi skirtingos 20 ir 15 posmų giesmės „Chriſti Blut und Gerechtigkeit“ (p. 216, nr. 399 ir p. 523, nr. 1080), tačiau jos nesusijusios su Gaigalaičio minėtąja „Kriſtaus kraujas ir Teifybe“. Istorikas spėjo, kad giesmyne *Visokios naujos giesmės arba evangeliški Psalmi* esama ir daugiau alegoriniu Jėzaus žaizdų vaizdavimu pasižyminčių Zinzendorfo ir jo sekėjų giesmių, tačiau

¹⁶⁷ Lietuvišką vertimą su ſiuo originalu sieja ir Michelinis (2010, 53), tik autorius neįvertina Zinzendorfo religinės veiklos reikšmės pietizmo istorijai ir neieško istorinių priežasčių jo literatūrinių darbų stygiui Karaliaučiaus vokiškuose ir lietuviškuose giesmynuose nustatyti.

¹⁶⁸ Ši giesmė ſiame ir vėlesniuose giesmyno *Visokios naujos giesmės arba evangeliški Psalmi* leidimuose be vokiškos antraštės, plg. 1920 metų Šilutės leidimą.

tyrėjui buvo nežinoma, kad šiuos motyvus savo kūryboje naudojo ne tik Zinzendorfas, bet ir jaunieji Halės pietistai Woltersdorfas, Karlas Heinrichas von Bogatzkis ir kiti.

Gregoro giesmynas nebuvo svarbus formuojant ir kitus giesmyno *Visokios naujos giesmės arba evangeliški Psalmi* leidimus. 1920 metų Šilutės leidime¹⁶⁹, kur sudėtos visos ankstesnių leidimų giesmės, nustatytas tik vienas vertimas „Jezau eik pirmu Gywałtiês“, susijęs su Gregoro giesmyne spausdinamu Zinzendorfo originalu „Jefu geh voran“ (p. 838)¹⁷⁰.

Zinzendorfo giesmių trūkumas galėtų būti paaiškinamas Karaliaučiaus „atmosfera“, nesutarimais su Halės pietistais bei jų šalininkais Karaliaučiuje Rogalliu ir Schultz. Šie įtakingi teologai, formavę Karaliaučiaus Bažnyčios politiką, kartu buvę atsakingi ir už oficialiąją bei privačiąją regiono himnodiją, nesudarė sąlygų Zinzendorfo religinės ir literatūrinės veiklos populiarinimui ir sklaidai Prūsijos provincijoje.

8. Surinkimininkų giedojimo ypatumai

MerG virš giesmių, kaip įprasta, išspausdintos nuorodos į melodijas, kurios giesmininkui nurodo, pagal kokią žinomos giesmės melodiją giedoti, pavyzdžiui, „Ant Balfa: Krikščzonis druts yr Karzygys“ ir pan. Aptariami Mertikaičio giesmynai ir vokiški jų šaltiniai, kaip anksčiau užsiminta, išleisti be natų. Tačiau aptariant himnodinius veikalus, ir melodijų klausimas yra ne mažiau svarbus, juolab kai ankstesniuose tyrimuose surinkimininkų giedojimas išvien siejamas su vokiškomis, bet ne su lokaliomis lietuviško Rytų Prūsijos regiono tradicijomis. Tokios pozicijos laikosi Michelinis. Tyrėjas surinkimininkų giedojimą tapatina su vokiečių giedojimu. Tyrimą grindžia pavyzdžiais iš Johanno Zahno antologijos *Die Melodien der deutschen*

¹⁶⁹ [Kristijonas Endrikis Mertikaitis,] *Wifokios naujos Giefmes arba Ewangeliški Pšalmi* kurios pirm to taipo po wiena kaip ir po keles, i mažas Knygeles furašyτος buvo ale dabar i wienas Knygas furingtos ir ant Welijimo keliu nūbažnu Duβiu i Druka padutos. Penkta Kartą drukawotos. Szilokarcziamoj, 1920. Gedruckt bei Otto Sekunna & Sohn, Heydekrug.

¹⁷⁰ Gregoras šią giesmę sukompiliavo iš dviejų skirtingų Zinzendorfo giesmių: 3 posmus paėmė iš „Seelen= Bräutigam, o du Gotteslamm“ ir 1 – iš „Glanz der Ewigkeit, Gott und Herr der Zeit“.

evangelischen Kirchenlieder (1889–1893, Gütersloh), Christiano Gregoro natų rinkinio *Choral-Buch* (1784, Leipzig, Breitkopf) (plg. Michellini 2010).

Šioje dalyje bus aptariami lietuviškų giesmių melodijų rinkiniai, amžininkų paliudyti surinkimininkų giedojimo ypatumai. Šiuo tyrimu nepretenduojama į melodijų analizę – tai muzikologų darbas, tačiau pastebėjimai gali praversti ateityje išsamiau analizuojant XIX amžiaus pirmosios pusės surinkimininkų giesmes muzikiniu aspektu.

Lietuviškų giesmių melodijų rinkiniai. Iš aptariamo laikotarpio užrašytų lietuviškų giesmių melodijų rasti nepavyko. Vienas iš ankstesnių paminėjimų apie surinkimininkų giedojimą yra iš 1833 metų, kur anoniminis autorius straipsnyje „Ueber die fogenannten Heiligen unter den Litthauern“ pasakoja, kad maldininkai giedoja tyliai ir ramiai, o jų atliekamos melodijos skyrėsi nuo bažnytinių: „doch ihr Gefang ist nicht, wie gewöhnlich, kreischend und mißtönend, sondern stets sehr leise und sanft und die Melodie stets abweichend von der kirchlichen“ (p. 584).

XIX amžiaus pabaigoje susirūpinta lietuviškų liuteroniškų giesmių melodijų išlikimu. Kunigas, misionierius Kristupas Lokys (1860–1921) apgailestavo, kad daug giesmių lietuvininkai nebemoka, todėl ragino rengti „Giedojimo surinkimus“, o melodijas giesmėms rinktis ne naujoviškas („kunstiškas“), bet senas, išmoktas savo namuose:

Kad į Užmiršimą pareinanczefes, po pirma muŕû kasdieniškujû Knygû Giesmes kiek galima su lenais lietuviškais Ballais, ne kunŕtiškais, taip Jaunieje ir Senieje, kaip koŕnas ŕavo Namŕŕe giedoti gal, prifipratintų giedoti“¹⁷¹.

Aktyvūs visuomenės veikėjai ėmėsi lietuviškų giesmių melodijas užrašinėti įvairiuose Mažosios Lietuvos regionuose. Šios iniciatyvos pagrindu paskelbti pirmieji lietuviškų giesmių melodijų rinkiniai¹⁷²:

¹⁷¹ Kristupas Lokys, *Gera Roda wierno Prieteliaus ir Brolio Kristuje*, Bitėnai: Spauda M. Jankaus, 1903, 6.

¹⁷² Apie rinkinius išsamiau rašė Daiva Kšanienė 2003, 141–143.

- 1) Karlo Theodoro Waldemaro Hoffheinzo „Proben litauischer Chormelodien“, *Mitteilungen der litauischen litterarischen Gesellschaft*, Bd. 2, H. 12, 1887, [393]-406;
- 2) Hoffheinzo *Giefmiu Balfai*, Heidelberg, 1894¹⁷³;
- 3) Alberto Niemanno *24 littauische Choräle*, Karaliaučius, 1902.

Ir vėliau buvo dedamos pastangos melodijas fiksuoti. Pavyzdžiui, Klaipėdos krašte įkurtos evangelikų liuteronų jaunimo draugijos „Jaunųjų Sandoros“ viena iš veiklų – būrelių kūrimas giesmėms rinkti bei jų melodijoms užrašyti (*Pagalba*, nr. 2, 1936, p. [23])¹⁷⁴.

Su šiomis iniciatyvomis greičiausiai susiję ir keli iki šių dienų išlikę rankraščiai. Tai natų rinkinys iš Hugo Šojaus (Scheu, 1845–1937) archyvo, kuriame užrašyta 16 lietuviškų liuteroniškų giesmių melodijų¹⁷⁵. Apie giesmes iš šio rankraščio užsiminta muzikologų Zitos Kelmickaitės ir Vilijos Balčytytės straipsnyje¹⁷⁶, tačiau autorės neapsiėmė spręsti, su kuriuo giesmynu susijusios melodijos. Melodija su antrašte „Jezus Džaugfmas mano“ (p. 6 *recto*) sietina su *MerG* išspausdinta panašaus pavadinimo į lietuvių kalbą išversta Johanno Francko giesme „Jefu meine Freude“, nr. 123, p. 293 (apie šios giesmės genezę žr. p. 37).

¹⁷³ Hoffheinzas naudojosi vėlesniu XIX amžiaus antrojoje pusėje spausdintu giesmyno *Visokios naujos giesmės arba evangeliški Psalmi* leidimu. Apie tai galima spręsti iš rinkinyje pateiktos informacijos – giesmyno, kuriame yra tekstas, pavadinimo ir giesmės numerio, pvz. Psalmbuch Nr. 357, Psalmbuch Nr. 318 („Psalmių knygomis“ čia vadinamas surinkimininkų giesmynas).

¹⁷⁴ Tikėtina, kad giesmių melodijų fiksavimas gali būti susijęs su 1934 metais Kaune įkurta Komisija tautos melodijoms rinkti ir tvarkyti, siekiant neapleisti liaudies muzikos ir kuo daugiau liaudies dainų užrašyti su melodijomis (apie tai rašyta Rūtos Žarskienės ir Austės Nakienės straipsnyje *Lietuvių tautosakos rankraštynas: kaupimas, sisteminimas ir skaitmeninimas, Res humanitariae* 7, 2010, 186).

¹⁷⁵ Rankraštis saugomas Lietuvių literatūros ir tautosakos institute, Lietuvių tautosakos rankraštyne: LTR 2556. Tautosakos rankraščių registracijos I knygoje (1930–1959) prie šio rinkinio pažymėta, kad veikalas gautas iš dr. Šojaus 1947 metais spalio 30 dieną.

¹⁷⁶ Zita Kelmickaitė, Vilija Balčytytė, „Giesmės. Įvadas“, *Lietuvininkų žodis*, Kaunas: Literae Universitatis, 1995, 177.

„Jezus Džaugfmas mano“ (nuorašas iš rankraščio, kuris priklausė Šojui, p. 6 *recto*)¹⁷⁷

1. Jezau Džaugfmas mano, kurs man Szirdi gano,
Jezau brangulis, aš taves leney jau Jezau ilfiilgau,
irgi dar už wis Jaunikel, Diew Awinel,
be taves ant wilfo Swieto, ner man ko myleto.

MerG nr. 123, 293

Kitas natų rinkinys – iš pedagogo Arnaldo Endzino (1906–1984) asmeninio archyvo¹⁷⁸. Anoniminis rinkinys datuojamas 1880–1939 (?) metais¹⁷⁹ yra be antraštinio lapo, prasidedantis melodija „Ak Diewe maloningas“. Prie rankraščio yra priedas – Endzino 1963 metais rašytas paaiškinimas, kad rankraštį parengęs Tilžės mokytojas Mikelis Genys. Pastebėta, kad *recto* puslapiuose yra panašių melodijų kaip ir Hoffheizo knygoje *Giesmių Balsai* (1894), o *verso* puslapiuose – dauguma su Hoffheizo rinkiniu nesusijusių Jono Rešaičio (užrašyta Joh. Reszat) ir nenurodytų pateikėjų užrašytos lietuviškų giesmių melodijos¹⁸⁰. Rodos, iki šiol rinkinys išsamiai netirtas¹⁸¹. Ar natų rinkinys galėtų būti Hoffheizo knygos *Giesmių Balsai* rankraštis ar jo nuorašas, darbo autorė nesiima spręsti, tam reikalinga išsami popieriaus ir rašysenos analizė.

¹⁷⁷ Žodžiai pateikiami iš *MerG*, nes rankraštyje yra tik giesmės antraštė.

¹⁷⁸ Rankraštis saugomas Nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje Retų knygų ir rankraščių skyriuje (sign.: F 105–39).

¹⁷⁹ Metai pažymėti keliuose rankraščio puslapiuose.

¹⁸⁰ Dalis melodijų (iš viso 17) susiję su aptariamais giesmynais, žr. 6 lentelę.

¹⁸¹ Toliau – Genio rankraštis 1880–1939 (?).

Giedojimo ypatumai. Raštijos veikėjas, Lietuvių literatūros draugijos pirmininkas, Tilžės vyskupas, pirmojo paskelbto melodijų rinkinio sudarytojas Hoffheinzas (1823–1907) akcentavo lietuviškų giesmių išskirtinumą. Jis konstatavo, kad lietuvininkų giedojimas skyrėsi nuo vokiečių giedojimo. Tonas ir ritmika turėjo savitą, regioninį atspalvį. Jo nuomone, dalis melodijų atklydę iš lietuvininkų liaudies dainų, kitos – senųjų bažnytinių melodijų perdirbiniai, kai kurios jų turi panašumų su vokiečių liaudies dainomis ir vokiškuoju choralu¹⁸². Hoffheinzas taip pat pastebėta, kad ta pati giesmė regionuose buvo atliekama skirtingai:

Hierdurch erklärt sich auch die Thatfache, daß daselbe Lied in verſchiedenen litauifchen Gegenden teils ganz verſchiedenen gefungen wird, teils dieſelbe Melodie mit oft ganz bedeutenden Abweichungen zeigt (Hoffheinz 1887, 394).

Šią savo mintį jis iliustravo giesmės „Aß tikt driſu“ („Aš tikt drįsiu“, *MerMGK*, nr. 8)¹⁸³ harmonizuotais dviem Įsės ir Skaisgirių variantais (plg. Hoffheinz 1894, 86–88). Katinavos kantorius Niemannas 1902 metais rinkinyje paskelbė ir dar vieną šios giesmės, Saugų, variantą (Niemann 1902, 19)¹⁸⁴.

Į melodijų variantiškumą dėmesį atkreipė ir Vydūnas: „Jos [t. y. melodijos – pastaba mano] nebūdavo visur tos pátios. Ta pati giesmė būdavo vienur vienaip, kitur kitaip nors dažnai panašiai giedama“¹⁸⁵. Panašios pastabos išsakytos ir sakytojo Jonio Sprogio: „Jų [surinkimininkų – pastaba mano] Giedojimai gražūs, kiekvienas giedotas Sakinys baigdavofi Lanku, kiekviena Apygarda turėdavo ſawotiſkus Giedojimo Įpratimus“¹⁸⁶.

¹⁸² Muzikologė Daiva Kšanienė, tyrusi surinkimininkų giesmes muzikiniu aspektu, monografijoje *Muzika Mažojoje Lietuvoje: lietuvių ir vokiečių kutūrų sąveika (XVI a. – XX a. 4 dešimtmetis)*, 2003) priėjo prie išvados, kad surinkimininkų giesmės neturėjo derminio ryšio su lietuvių liaudies daina. Jos nuomone, pastebima vokiškojo protestantiškojo choralo bei vokiečių liaudies dainos muzikinė-intonacinė, derminė įtaka (Kšanienė 2003, 149). Tačiau iš pateiktų pavyzdžių matyti, kad autorė nesirėmė aptariamais surinkimininkų giesmynais, todėl sunku spręsti, ar padarytos išvados tinkamos ir nagrinėjamos XIX amžiaus pradžios surinkimininkų giesmėms.

¹⁸³ Rinkinyje jos antraštė „Pilnos Rankos“, nes taip prasideda 5 giesmės posmas.

¹⁸⁴ Kitos *MerG* ir *MerMGK* giesmių melodijos Hoffheinzas rinkiniuose nurodytos 6 lentelėje.

¹⁸⁵ Vydūnas, *Prūsų Lietuvių giesmės ir jų giedojimas*, Klaipėda: Rytas, 1927, 21.

¹⁸⁶ Jonis Sprogis, „Pietimas ir dvaliſki Surinkimai“, *Jagomaſto Lietuwiſkos Kalendros Metui 1939* [...], 1938, Tilžė: Lituania, 46.

Surinkimininkų giesmės regionuose ne tik varijavo. Jos galėjo būt atliekamos ir pagal skirtingas melodijas. Tokią mintį galima pagrįsti šiais pastebėjimais: *MerG* ryto giesmę „Ak pabušk pabušk Dušele“ (nr. 91, 230) rekomenduojama giedoti pagal senos barokinės Paulo Gerhardto giesmės, žinomos iš bažnytinio Berento giesmyno „KAm turréciau aß dejôti“ (*BeG*, nr. 184), melodiją. Logiškai galvojant, turėtų būti ta pati melodija abiem metriškai panašioms giesmėms (ketureiliai posmai, 8/12/8/12 skiemenys). Tačiau Piktupėnuose „Ak pabušk pabušk Dušele“ Hoffheinzo (1894, 4) duomenimis buvo pritaikyta vienokia melodija, o Tilžėje „Kam turēcziau aß dējoti?“, remiantis Genio rankraščiu (1889–1933?, 61 *verso*), – kitokia. Plg. nuorašus:

„Ak pabušk, pabušk, Dušele“

The musical score is written for piano in G major and common time. It consists of two staves: a treble clef staff and a bass clef staff. The melody is primarily in the treble clef, with a simple accompaniment in the bass clef. The piece ends with a double bar line and repeat dots.

Ak pa - bušk, pa - bušk, Du - še - le, gar - bink Bį
kurs ta - wę Spar - nais tu - rē - jo, ap - deng - ti,

The musical score is written for piano in G major and common time. It consists of two staves: a treble clef staff and a bass clef staff. The melody is primarily in the treble clef, with a simple accompaniment in the bass clef. The piece ends with a double bar line and repeat dots.

Sžlow - na - jį, fu links - ma Gies - me - le,
Bę Nak - tį, del ta - węs bu - dē - jo.

„Kam turēcziau aß dējoti?“

Kam tu - rē - cziau aß dē - jo - ti? Ar gi ne
Kas man Dan - gu nor ar - dy - ti ku - ri pats

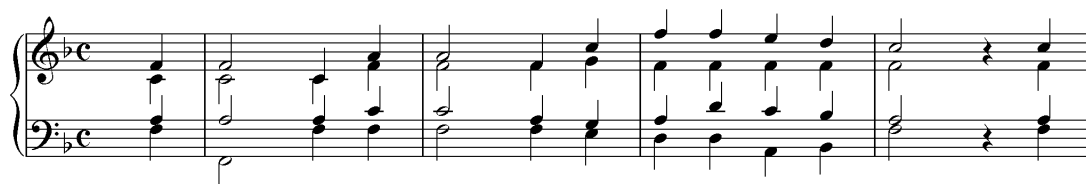

Kris - tus czia, tas man gal prií - to - ti!
Dievs Wieß - pats dôft Wie - roj í - gy - ti.

Iš to galima spręsti, kad giesmininkai arba nesilaikė giesmyne nurodytų rekomendacijų, arba ta pati giesmė vienoje vietovėje buvo atliekama vienaip, o kitoje – kitaip.

Ankstesniuose tyrimuose nagrinėjamos verstinės giesmės siejamos su originalų melodijomis (plg. Michellini 2010). Pavyzdžiui, *MerMGK* giesmę „Ak Jezau kurs Dangu bey Žeme aptweri“ (nr. 9, p. 15), Michelinio (2010, 64–65) teigimu, surinkimininkai giedojo pagal originalo „Ach alles, was Himmel und Erde umschlieβet“ melodiją. Vis tiktai Mikelio Genio Tilžėje užfiksuota lietuviškos giesmės melodija (plg. Hoffheinz 1894, p. 4) skiriasi nuo Gregoro choralų knygos *Choral=Buch* išspausdintos versijos. Plg. Hoffheinzo ir Gregoro melodijų nuorašus:

„Ak Jėzau kurs Dangu bey Žemę aptweri“

Ak Jė - zau, kurs Dan - gų bey Že - mė ap - tve - ri, taw'
Kas klau - fo, te klau - fo, aß nie-ko ži - no - fu kaip

trokß - tu, ak tuks - tan - tis Kar - tû pa - gir - ti!
kry - žia - wo - ta - jį aß Jė - zų bu - cziu - fu.

„Ach alles, was Himmel und Erde umschließet“¹⁸⁷

Taigi apibendrintai galima pasakyti, kad amžininkų pasakojimai ir rinkinių melodijos byloja apie savitus giedojimo ypatumus įvairiose Mažosios Lietuvos vietose. Tiriant surinkimininkų giesmių melodikos bruožus, pirmiausia reikia atsižvelgti į regiono tradicijas ir remtis lietuviškų giesmių melodijų rinkiniais. Šie rinkiniai liudija, kad surinkimininkai ne visada vadovaudavosi giesmyno rekomendacijomis, o giedodavo kitomis melodijomis.

9. Išvados

1. XIX amžiaus pirmosios pusės surinkimininkų giesmynai skatino žemesniojo lietuvininkų socialinio sluoksnio kūrybinę raišką. Šitaip

¹⁸⁷ Melodija pateikiama iš Michelini 2010, 65.

susiformavo savito stiliaus, melodijos ir kalbos surinkimininkų giesmių tipas.

2. Kristijonas Endrikis Mertikaitis, sudarydamas surinkimininkų reikmėms skirtą giesmyną *Visokios naujos giesmės arba evangeliški Psalmi* (1817), iš principo laikėsi oficialiųjų bažnytinių giesmynų formavimo principų. Kitaip nei XVIII amžiaus oficialiame bažnytiniame giesmyne, vietoj Danieliaus Kleino maldaknygės čia įdėtos šešios Johanno Arndto maldos ir kelios ištraukos iš Christiano Masecovijaus, taip pat Benjamino Schmolcko mišių knygų. Keliama prielaida, kad Mertikaitis Arndto maldas perėmė iš maldaknygės *Rojaus darželis* (1807, Karaliaučius, Hartungo spaustuvė) ir jas gerokai pagedagavo. Kalbos analizė nepatvirtina Biržiškos spėjimo, kad maldaknygė versta Mertikaičio.
3. Giesmių grupavimas, t. y. giesmyno skyriai, beveik atitiko tradicinius XVIII amžiaus lietuviškų giesmynų skyrius. Naujas skyrius „Apie malones Dawada“ sietinas ne su lietuviškomis tradicijomis, o su Ernsto Gottliebo Woltersdorfo giesmių rinkiniu *Sämtliche Neue Lieder oder Evangelische Psalmen* (Berlynas, 1768), iš kurio buvo išverstos 22 giesmės.
4. Mertikaičio giesmynas *Visokios naujos giesmės arba evangeliški Psalmi* (1817) iš dalies yra kompiliacinis veikalas. Iš 146 giesmių 49 yra originalios, kitos – vertimai iš vokiškų originalų. Dalis verstų ir originalių giesmių (iš viso 52) tiesiog perimta iš lietuviškų šaltinių. Nustatyta, kad oficialiuoju Adomo Frydricho Šimelpenigio giesmynu (1757, 1791) Mertikaitis rėmėsi menkai. 50 giesmių (Gotfrydo Ostermejerio, Kristijono Lovyno ir Povilo Šrederio) perimta iš 1781 metais išleisto Ostermejerio giesmyno. Darytina prielaida, kad šias giesmes Ostermejeris savo ruožtu vertė iš *Pirmojoje lietuviškoje giesmynų istorijoje* bei poleminiuose straipsniuose cituoto Michaelio Lilienthalio oficialiojo Karaliaučiaus giesmyno *Vernünftiger Gottesdienst des Singens* (1752 metų arba ankstesnio leidimo); vienas kūrinys išsivertas iš 1771 (arba 1778) metų giesmyno *Mitauisches Gesangbuch*.

5. Mertikaičio giesmyno sąsają su Ostermejerio giesmynu įrodo ir giesmių kalbos analizė. *Visokios naujos giesmės arba evangeliški Psalmi* (1817) giesmės kalbos požiūriu skirtinos į dvi grupes – pasauliečių ir dvasininkų giesmes. Dvasininkų (t. y. Gotfrydo Ostermejerio, Povilo Šrederio ir Kristijono Lovyno) giesmių (jos perimtos iš Ostermejerio giesmyno) rašyba, fonetika ir morfologija remiasi Ostermejerio gramatikoje (1791) aprašytais principais. Kitoje giesmių grupėje – pasauliečių Mertikaičio, Jurkšaičio, Demkio ir anoniminių autorių verstose ar kurtose giesmėse – rašyba labiau fonetinė, variantiškesnė, esama šnektos ypatybių.
6. Kalbos analizė parodė, kad giesmyne *Visokios naujos giesmės arba evangeliški Psalmi* (1817) spausdinamos trys anoniminės giesmės „Mans Jezau, kurs pirm Smerczo“ (64, nr. 30), „Jau, Jezau, atligult noredams“ (65, nr. 31) ir „3monu Waikai, apdumokit Gala fawo“ (250, nr. 104) taip pat galėjo priklausyti Ostermejerio rinkiniui (1781). Jų rašybos, fonetikos ir morfologijos ypatybės panašios į dvasininkų giesmių grupės ypatumus. Kita vertus, šias giesmes sudarytojui Mertikaičiui galėjo įteikti ir kiti mums nežinomi dvasininkai.
7. Giesmynėlis *Mazos giesmių knygelės* (1819) taip pat iš dalies yra kompiliacinis veikalas. Iš 29 čia spausdinamų giesmių 5 yra originalios, kitos – vertimai iš vokiškų originalų. Kalbos tyrimai patvirtino istoriografų spėjimą, kad *Mazos giesmių knygelės* (1819) parengtos to paties asmens Kristijono Endrikio Mertikaičio. Šiam giesmynėliui būdingos tos pačios kalbos ypatybės, kuriomis pasižymi giesmyno *Visokios naujos giesmės arba evangeliški Psalmi* (1817) pasauliečių giesmės.
8. Nustatyta, kad vokiškieji giesmynų šaltiniai yra Karaliaučiaus teologijos profesoriaus, pietisto Frantzo Alberto Schultzo 1752 metų giesmynas *Kern Alter und Neuer geistreicher Lieder, Als der Zweyte Theil* (arba kitas analogiškas jo leidimas) bei jaunosios kartos Halės pietisto Ernsto Gottliebo Woltersdorfo sudarytas giesmynas *Sämtliche Neue Lieder oder Evangelische Psalmen* (Berlynas, 1768 arba kitas analogiškas jo leidimas).

Giesmynas *Visokios naujos giesmės arba evangeliški Psalmi* (1817) turi 15, o giesmynėlis *Mažos giesmių knygelės* (1819) – 6 giesmes, kurios verstos iš Schultzo giesmyno. Ryšiai tiek su Woltersdorfo, tiek su pietistiniu Schultzo giesmynu reikšmingai liudija, kad lietuviškų giesmynų repertuaras formuotas išskirtinį dėmesį skiriant Halės pietistų ir ypač jaunesniosios jų kartos kūrybai. Jų leidyba XIX amžiaus pradžioje atskleidžia gana vėlyvą pietistinių giesmių sklaidą Mažojoje Lietuvoje.

9. Radikaliojo pietisto Ludwigo Nikolajaus von Zinzendorfo giesmės, kurios publikuotos Christiano Gregoro sudarytame „Brolių draugijos“ giesmyne *Gesangbuch, zum Gebrauch der evangelischen Brüdergemeinen* (1787), didelės reikšmės ir įtakos Mertikaičio giesmynų repertuarui neturėjo.

10. Priedai

4 lentelė. MerG giesmės, turinčios atitikmenų Berento, Šimelpenigio, Milkaus ir Keberio giesmynuose. Greta lietuviškos ir vokiškos antraštės skliaustuose nurodomas giesmės numeris ir puslapis atitinkamame giesmyne, pagal inicialą nustatytas vertėjas. Prie Keberio giesmyno trumpinys *III d.* žymi, kad giesmė yra šio giesmyno trečiojoje dalyje. Brūkšnys reiškia, kad atitikmuo giesmyne neaptiktas. Kartais prie atitikmenų prirašoma pastaba, žyminti santykį su kitais variantais. Sąrašė nerodomas ryšys tarp Berento ir Šimelpenigio arba tarp Milkaus ir Keberio variantų. Jeigu tokią pat pavardę turi ir kitas vertėjas arba autorius, rašomi visi vardai.

<i>BeG</i>	—
<i>ŠiG</i>	—
<i>MerG</i>	„Ak Wießpatie aukßczauafafis“ / „O Kõnig deffen Majeftât“ (nr. 34, p. 71). <i>Lovynas</i>
<i>MiG</i>	„Ak Wießpatie aukßcziaúafafis“ / „O Kõnig, deffen Majeftât“ (nr. 495, p. 601). <i>Lovynas, giesmė paredaguota</i>
<i>KeG</i>	„Ak Wießpatie aukßczáufafis“ / „O Kõnig, deffen Majeftât“ (III d., nr. 40, p. 730) <i>Lovynas (giesmė iš MiG)</i>

<i>BeG</i>	—
<i>ŠiG</i>	—
<i>MerG</i>	„Ak jeib Liezuwju aß tureczau daugiau“/ „O daß ich taufend Zungen hätte“ (nr. 54, p. 111). <i>Lovynas</i>
<i>MiG</i>	„Ak ieib Lièzuwiû aß turrèczau daugiau“/ „O daß ich taufend Zungen hätte“ (nr. 498, p. 605). <i>Lovynas, giesmė paredaguota</i>
<i>KeG</i>	„Ak. ieib Liezuwiû aß turecziau daugiau“/ „O daß ich taufend Zungen hätte“ (nr. 55, p. 764) III d. <i>Lovynas (giesmė iš MiG)</i>

<i>BeG</i>	—
<i>ŠiG</i>	—
<i>MerG</i>	„Buk mano Dußia gatawa“ / „Mein Herzley Gottes Lobethal“ (nr. 53 ¹⁸⁸ , p. 113). <i>Lovynas</i>

¹⁸⁸Supainiota numeracija, turi būti nr. 55.

MiG	„Buk mano Duþia gatawà“ / „Mein Herzley Gottes Lobethal“ (nr. 500, p. 609). <i>Lovynas, giesmė paredaguota</i>
KeG	„Buk Duþia mano gatawa“ / „Mein Herzley Gottes Lobethal“ (III d., nr. 56, p. 748). <i>Lovynas (giesmė iš MiG)</i>
BeG	—
ŠiG	—
MerG	„Diewas Tewu man wiernauflu“ / „Meine Hofnung ūtehet veūte“ (nr. 47, p. 98). <i>Šrederis</i>
MiG	„Diew's yr mano Tėw's wiernáuūas“ / „Meine Hofnung ūtehet veūte“ (nr. 519, p. 631). <i>Šrederis, giesmė paredaguota</i>
KeG	„Diews yr mano Tews wiernáuūas“ / „Meine Hoffnung ūtehet feūte“ (III d., nr. 94, p. 792), <i>Šrederis (giesmė iš MiG)</i>
BeG	—
ŠiG	—
MerG	„Diewe dūk waifingai lyti“ / „Gott gieb ein(e)n milden Regen“ (nr. 23, p. 51). <i>Šrederio vertimas</i>
MiG	„Diewe dūk waifinga Lytu / „Gott gieb einen milden Regen“ (nr. 488, p. 594). <i>Kristijono Gotlybo Milkaus vertimas</i>
KeG	—
BeG	—
ŠiG	—
MerG	„Diewe miels kada aþ mirū“ / „Lieber Gott wenn werd ich ūterben“ (Nr. 102, p. 246). <i>Lovynas</i>
MiG	„Diewe miels! kadda aþ mirū?“ / „Lieber Gott, wenn werd ich“ (nr. 560, p. 675). <i>Lovynas, giesmė paredaguota</i>
KeG	—
BeG	„Diew's Dangun' ūengia Giefmemis“ / „Der Herr fāhrt auf mit Lobgefang“ (nr. 88, p. 79). <i>Mato Pretorijaus vertimas</i>
ŠiG	„Diew's Dangun' ūengia Giefmemis“ / „Der HErr fāhrt auf mit Lobgefang“ (nr. 88, p. 79). <i>Pretorijaus vertimas</i>
MerG	„Užzengia Diewas Giefmemis“ / „Der Herr fāhrt auf mit Lobgefang“ (nr. 21, p. 47). <i>Ostermejerio vertimas</i>
MiG	—
KeG	„Diew's Dangun' ūengia Giefmemis“ / „Der Herr fāhrt auf mit

Lobgefang“ (nr. 88, p. 82). *Pretorijaus vertimas*

<i>BeG</i>	—
<i>ŠiG</i>	—
<i>MerG</i>	„Dužia iflibuddikis“ / „Meine Seel ermuntre dich“ (nr. 8, p. 18). <i>Šrederis</i>
<i>MiG</i>	„Iflibudikis Szirdie!“ / „Meine Seel ermuntre dich“ (nr. 60, p. 56). <i>Šrederis, giesmė paredaguota</i>
<i>KeG</i>	„Ifibudikis' Szirdie!“ / „Meine Seel ermuntre dich“ (III d., nr. 14, p. 701) <i>Šrederis (giesmė iš MiG)</i>
<i>BeG</i>	„Gerybe ne išmaftoma!“ / „Du unbegreiflich höchstes Gut“ („Kittos naujos Giefmes“, nr. 58, p. 67). <i>Glazerio vertimas</i>
<i>ŠiG</i>	„Gerybe ne išmaftoma!“ / „Du unbegreiflich höchstes Gut“ (nr. 472, p. 503). <i>Glazerio vertimas</i>
<i>MerG</i>	„Gerybe ne išmaftoma“ (nr. 71, p. 158). <i>Vertėjas nenurodytas, Glazerio vertimo variantas, papildytas 6 posmais</i>
<i>MiG</i>	„Gėrybė ne išmaftomà“ / „Du unbegreiflich höchstes Gut“ (nr. 418, p. 500). <i>Glazerio vertimas (atitinka ŠiG ir BeG)</i>
<i>KeG</i>	„Gerybe ne išmaftoma“ / „Du unbegreiflich höchstes Gut“ (nr. 472, p. 587). <i>Glazerio vertimas (atitinka ŠiG, BeG ir MiG)</i>
<i>BeG</i>	—
<i>ŠiG</i>	—
<i>MerG</i>	„Gers Ganytojau, ar ne fufimilfi“ / „Guter Hirte, willst du nicht“ (nr. 67, p. 153). <i>Šrederis</i>
<i>MiG</i>	„Gėr's Gannytojau! ar ne fuffimilfi“ / „Guter Hirthe willst du nicht“ (nr. 547, p. 662). <i>Šrederis, giesmė paredaguota</i>
<i>KeG</i>	„Gers Ganytojau! ar ne fufimilfi“ / „Guter Hirte, willst du nicht“ (III d., nr. 82, p. 778), <i>Šrederis (giesmė iš MiG)</i>
<i>BeG</i>	—
<i>ŠiG</i>	—
<i>MerG</i>	„Ik ßol mane Diews atwede“ / „Bis hieher hat mich Gott gebracht“ (nr. 146, p. 337). <i>J. S. vertimas</i>
<i>MiG</i>	—
<i>KeG</i>	„Ikkfzolev wede Diew's mane“ / „Bis hieher hat mich Gott gebracht“ (III d., nr. 61, p. 752). <i>Keberio vertimas</i>

<i>BeG</i>	—
<i>ŠiG</i>	—
<i>MerG</i>	„Jėzau mielas, taw’s Prakartas“ / „O Jėfu Chriřt, dein Kriplein ift“ (nr. 4, p. 11). <i>Lovynas</i>
<i>MiG</i>	„Jėzau dziaugiũs ir linkřminnũs“ / „O Jėfu Chriřt, dein Kriplein ift“ (nr. 16, p. 14). <i>Lovynas, giesmė paredaguota</i>
<i>KeG</i>	—
<i>BeG</i>	—
<i>ŠiG</i>	—
<i>MerG</i>	„Jėzau faldi Szwieřa!“ / „O Jėfu řũřes Licht“ (nr. 92, p. 231). <i>Ostermejerio vertimas</i>
<i>MiG</i>	„Jėzau brangiauřėfis!“ / „O Jėfu řũřes Licht“ (nr. 554, p. 669). <i>Kristijono Gotlybo Milkaus vertimas</i>
<i>KeG</i>	—
<i>BeG</i>	„Jėzau Dzaugřmas mano“ / „Jėfu meine Freude“ (nr. 248, p. 252). <i>Pilypas Ruigys</i>
<i>ŠiG</i>	„Jėzau Dzaugřmas mano“ / „Jėfu meine Freude“ (nr. 248, p. 252). <i>Ruigys</i>
<i>MerG</i>	„Jėzau Dzaugřmas mano“ (nr. 123, p. 293). <i>Vertėjas nenurodytas, Ruigio vertimo variantas, papildytas 7 posmais</i>
<i>MiG</i>	„Jėzau Dziaugřmas mano“ / „Jėfu meine Freude“ (nr. 226, p. 254). <i>Ruigys (atitinka BeG ir ŠiG)</i>
<i>KeG</i>	„Jėzau Dzaugřmas mano“ / „Jėfu meine Freude“ (nr. 248, p. 288). <i>Ruigys (atitinka BeG, ŠiG ir MiG)</i>
<i>BeG</i>	—
<i>ŠiG</i>	—
<i>MerG</i>	„Kad Apmařtau ak Wieřpatie“ (nr. 33, p. 69). <i>Vertėjas nenurodytas</i>
<i>MiG</i>	„Man beapmařtant Wieřpatie!“ / „Jehovah dein Regieren macht“ (nr. 509, p. 619). <i>Tas pats vertimas tik su Kristijono Gotlybo Milkaus inicialais</i>
<i>KeG</i>	—
<i>BeG</i>	—
<i>ŠiG</i>	—
<i>MerG</i>	„Kaip galiu taw laupře dũti“ / „Womit soll ich dich wohl loben“ (nr.

	56, p. 115). <i>Lovynas</i>
<i>MiG</i>	„Kaip galu tau Laupše dūti“ / „Womit foll ich dich wohl“ (nr. 503, p. 611). <i>Lovynas, giesmė paredaguota</i>
<i>KeG</i>	—
<hr/>	
<i>BeG</i>	—
<i>ŠiG</i>	—
<i>MerG</i>	„Kam trufoji taip labay, Duβia“ / „Seele, was ermūd'ft du dich“ (nr. 68, p. 154). <i>Šrederio vertimas</i>
<i>MiG</i>	„Kám tu Duβia taip labbay“ / „Seele was ermūdft du dich“ (nr. 548, p. 662). <i>Kristijono Gotlybo Milkaus vertimas</i>
<i>KeG</i>	„Kam, tu Duβia, taip labay“ / „Seele, was ermūd'ft du dich?“ (III d., nr. 84, p. 780), <i>Milkaus vertimas</i>
<hr/>	
<i>BeG</i>	—
<i>ŠiG</i>	—
<i>MerG</i>	„Man didzaufoji linkfmybe efti Dangus“ / „Meines Lebens beſte Freude“ (nr. 129, p. 304). <i>Lovynas</i>
<i>MiG</i>	„Man didziáufoji Linkfmybè efti Dangus“ / „Meines Lebens beſte Freude“ (nr. 549, p. 664). <i>Lovynas, giesmė paredaguota</i>
<i>KeG</i>	„Man didziaufoji Linkfmybe efti Dangus“ / „Meines Lebens beſte Freude“ (III d., nr. 85, p. 781), <i>Lovynas (giesmė iš MiG)</i>
<hr/>	
<i>BeG</i>	—
<i>ŠiG</i>	—
<i>MerG</i>	„Mano Duβia wiſiſkay Diewui paſiliecawoja“ / „Meine Seele fenket ſich hin in“ (nr. 77, p. 202). <i>Šrederis</i>
<i>MiG</i>	„Mano Duβia wiſiſkay Diewui paſſiliecawója“ / „Meine Seele fenket ſich“ (nr. 521, p. 633). <i>Šrederis, giesmė paredaguota</i>
<i>KeG</i>	„Mano Duſzβia wiſiſkay Diewui paſiliecawoja“ / „Meine Seele fenket ſich“ (III d., nr. 95, p. 793), <i>Šrederis (giesmė iš MiG)</i>
<hr/>	
<i>BeG</i>	—
<i>ŠiG</i>	—
<i>MerG</i>	„Mans Jezus gyws!“ / „Mein Jezus lebt, was foll ich ſterben?“ (nr. 19, p. 44). <i>Ostermejerio vertimas</i>
<i>MiG</i>	—
<i>KeG</i>	„Mans Jezus gyws“ / „Mein Jezus lebt, was foll ich ſterben?“ (III d.,
<hr/>	

<i>BeG</i>	—
<i>ŠiG</i>	—
<i>MerG</i>	„Sziūs, Jezau, dūk niekus praftoti“ / „Ach liebſter, zeug mich von der Erde“ (nr. 69, p. 156). <i>Šrederis</i>
<i>MiG</i>	„Sziūs Jėzau dūk Niekus praftóti“ / „Ach liebſter zeuch mich“ (nr. 550, p. 665). <i>Šrederis, giesmė paredaguota</i>
<i>KeG</i>	—
<i>ŠiG</i>	—
<i>MerG</i>	„Tikt Sweczias aß ant Swieto“ / „Ich bin ein Gaft auf Erden“ (nr. 101, p. 243). <i>Lovynas</i>
<i>MiG</i>	„Tikt Swėczias aß ant Swieto“ / „Ich bin ein Gaft auf Erden“ (nr. 561, p. 676). <i>Lovynas, giesmė paredaguota</i>
<i>KeG</i>	—
<i>ŠiG</i>	—

5 lentelė. *MerG* giesmės iš Ostermejerio giesmyno. Medžiaga apie Ostermejerio giesmių repertuarą rinkta Halėje 2006 ir 2007 metais. Repertuaras nustatytas, daugiausia remiantis Fischerio 1967 ir Fuehrer 1927 darbais. Kai kurios pastabos dėl verstų giesmių autorių buvo išsakytos 2006 metais autorės skaitytame pranešime Halėje¹⁸⁹. Apie Ostermejerio giesmyno repertuarą rašė ir Michelinis (2009, 163–165; 2010, 151–215), tačiau prie panašių pastebėjimų šio darbo autorės ir italų kalbininko prieita savarankiškai. Šioje lentelėje, atsižvelgiant į Michelinio tyrimus, pateikiama patikslinta ir papildyta informacija. Nesutapimai su šio tyrėjo pastabomis aptarti išnašose. Lentelėje nurodomi autoriai ir vertėjai. Čia taip pat pažymima, kuriuose Karaliaučiaus ar kitų regionų vokiškuose giesmynuose sutinkamas tekstas.

<i>MerG</i> 117	„Ak! Diewe dūk aukščiaufalis tawes“ (nr. 57, vertė Gotfrydas Ostermejeris)
-----------------	--

¹⁸⁹ Inga Strungytė, „Die pietistischen Kirchenlieder im ostpreußischen-litauischen Gesangbuch im 19. Jahrhundert“ (Fritzo Thysseno fondo stipendininkų kolokviumas, Halė, Augusto Hermanno Franckės įstaigos, 2006 m. gruodžio 21 d.).

<i>Sahme</i> 1730, 501 <i>Kvantas</i> [1735?], 285 <i>Rogall</i> 1744, 267 <i>Lilienthal</i> 1752, 330	„Ach höchfter Gott, verleihe mir“ (aut. Johann Rist)
<i>MerG</i> 233 <i>Kvantas</i> [1735?], 744 <i>Rogall</i> 1744, 644	„Ak mans Jezau, ßtay!“ (nr. 94, vertė Povilas Šrederis) „Ach, mein Jefu, fieh ich trete“ (aut. Levin Johann Schlicht)
<i>MerG</i> 111 <i>Sahme</i> 1730, 472 <i>Kvantas</i> [1735?], 319 <i>Rogall</i> 1744, 533 <i>Lilienthal</i> 1752, 233	„Ak jeib Liezwju aß tureczau“ (nr. 54, vertė Kristijonas Lovynas) „O daß ich taufend Zungen hätte“ (aut. Johann Mentzer)
<i>MerG</i> 71 <i>Kvantas</i> [1735?], 234 <i>Rogall</i> 1744, 769 <i>Lilienthal</i> 1752, 657	„Ak Wießpatie aukßczaufafis“ (nr. 34, vertė Kristijonas Lovynas) „O Kõnig, deffen Majeltât“ (aut. Valentin Ernst Löscher)
<i>MerG</i> 256 <i>Lilienthal</i> 1752, 608	„Ar Sudzia, dar gaißti?“ (nr. 105, vertė Gotfrydas Ostermejeris) „O Richter, fãumft Du noch“ ¹⁹⁰
<i>MerG</i> 240 <i>Sahme</i> 1730, 580 <i>Kvantas</i> [1735], 653,	„Be Czefo, Diewe, tu effi“ (nr. 99, vertė Gotfrydas Ostermejeris) „Du Gott! bißt auffer aller Zeit“ (aut. Simon Dach)

¹⁹⁰ Fuehrer (1927, 289) duomenimis giesmė buvusi ir 1736 metų Lilienthalio giesmyne *Vernünftiger Gottesdienst des Singens*. Michelinis (2009, 157) giesmę priskiria Johannui Pietschui ir mano, kad ji versta iš jo raštų *Gebundene Schriften* (1740, Königsberg).

Lilienthal 1752, 216

MerG 113 „Buk mano Duþia gatawa“ (nr. 53¹⁹¹, vertė Kristijonas Lovynas)

Kvantas [1735?], „Mein Herz sey Gottes Lobethal“ (aut. Aemilia Juliana Gräfin v. Schwarzburg = Rudolstadt¹⁹²)
932

Rogall 1744, 530

Lilienthal 1752, 230

MerG 299 „Dangus te lauplin Wieþpati“ (nr. 126, aut. Gotfrydas Ostermejeris)

MerG 98 „Diewas Tewu man wiernaufu“ (nr. 47, vertė Povilas Šrederis)

Kvantas [1735?], „Meine Hoffnung ftehet felte“ (aut. Joachim Neander)
915

Rogall 1744, 222

Lilienthal 1752, 249

MerG 51 „Diewe dūk waifingai Lyti“ (nr. 23, vertė Povilas Šrederis)

Kvantas [1735?], „Gott gieb einen milden Regen“ (aut. Moritz Kramer¹⁹³)
159

Rogall 1744, 152

Lilienthall 1752, 107

MerG 246 „Diewe miels kada aþ mirfu?“ (nr. 102, vertė Kristijonas Lovynas)

Sahme 1730, 861 „Lieber Gott, wenn werd ich fterben“ (aut. Caspar Neumann)

Kvantas [1735?],
666

Rogall 1744, 590

¹⁹¹ Korektūros klaida, turi būti 55.

¹⁹² Michelinis (2009, 163; 2010, 188) autoriaus nenurodo.

¹⁹³ Michelinis (2009, 163; 2010, 202) autoriaus nenurodo.

Lilienthall 1752, 576

MerG 241 „Diewe, tankiey dūk mineti“ (nr. 100, vertė Gotfrydas Ostermejeris)

Sahme 1730, 927 „Ach Herr! lehre mich bedenken“ (aut. Benjamin Schmolck)
Kvantas [1735?],
647;

Lilienthall 1752, 550

MerG 295 „Diews ľawo Źodije Iľganima zadejo“ (nr. 124, aut. Gotfrydas Ostermejeris)

MerG 18 „Duřia iffibuddikis meile Jezaus apdumoki“ (nr. 8, vertė Povilas Ŗrederis)

Kvantas [1735?],
915

Rogall 1744, 100

Lilienthal 1752, 66

MerG 72 „Duřos Debefis ĩ Twana iffilekit“ (nr. 35, vertė Gotfrydas Ostermejeris)

Schmolck 1740, 180 „Trübe Wolken meiner Seelen“ (aut. Benjamin Schmolck)

MerG 301 „Duřios mano Netikuma“ (nr. 127, vertė Gotfrydas Ostermejeris)

MitG 1778, 349 „HErr, du kenneřt mein verderben“

MerG 313 „Eik tikt pri Darbo ľawo“ (nr. 133, vertė Povilas Ŗrederis)

Kvantas [1735?],
629

Schmolck 1740, 216

MerG 153 „Gers Ganytojau, ar ne ľufimilfi“ (nr. 67, vertė Povilas Ŗrederis)

Kvantas [1735?],
442 „Guter Hirte, willřt du nicht“ (aut. Johann Scheffler [Johann Angelus])

Rogall 1744, 430

Lilienthal 1752, 687

MerG 16 „Gražoji Žvaigždė Jokubo užteka“ (nr. 7, aut. Gotfrydas Ostermejeris)

MerG 232 „Iš Aukšto užtekejes Skaitumme tu“ (nr. 93, vertė Gotfrydas Ostermejeris)

Schmolck 1740, 302 „Du Aufgang aus der Höhe“ (aut. Benjamin Schmolck)

MerG 109 „Išėik’ Dušele, džaugkifi“ (nr. 53, vertė Gotfrydas Ostermejeris)

Kvantas [1735?],
809 „Geh aus mein Herz und suche Freud“ (aut. Paul Gerhardt)

Rogall 1744, 211

Sahme 1730, 447

Lilienthal 1752, 225

MerG 9 „Jau tad i Swieta ateini“ (nr. 3, vertė Gotfrydas Ostermejeris)

Sahme 1730, 21 „Ach kommt Du endlich in die Welt“ (aut. Johann Röhling)

Kvantas [1735?], 26

Rogall 1744, 19

Lilienthal 1753, 12

MerG 45 „Jezau Gywatos Erciki“ (nr. 20, vertė Gotfrydas Ostermejeris)

Sahme 1730, 214 „Du Lebenfürft, Herr Jesu Christ“ (aut. Johann Rist)

Kvantas [1735?],
144,

Rogall 1744, 142

Lilienthal 1752, 100

MerG 11 „Jezau mielas, taw’s Prakartas“ (nr. 4, vertė Kristijonas Lovynas)

Sahme 1730, 48, „O Jesu Christ, dein Kripplein ift“ (aut. Paul Gerhardt)

Kvantas [1735?], 44

Rogall 1744, 33

Lilienthal 1752, 26

MerG 231 „Jezau faldi Szwieła!“ (nr. 92, vertė Gotfrydas Ostermejeris)

Sahme 1730, 78 „O Jesu, süßes Licht“ (aut. Joachim Lange)

Kvantas [1735?],

Rogall 1744, 640

Lilienthal 1752, 506

MerG 201 „Ka, Dušia, dūdi Diewui lawo“ (nr. 76, vertė Gotfrydas Ostermejeris)

Kvantas [1735?], „Was giebt du denn, o meine Seele?“ (aut. Carl Friedrich
736 Lochner¹⁹⁴)

Rogall 1744, 497

Lilienthal 1752, 364

MerG 115 „Kaip galiu taw Lauplė dūti“ (nr. 56, vertė Kristijonas Lovynas)

Kvantas [1735?], „Womit foll ich Dich wohl loben“ (aut. Ludwig Andreas
326 Gotter)

Rogall 1744, 207

Lilienthal 1752, 239

MerG 66 „Kamgi rupinies, Dušele“ (nr. 32, vertė Povilas Šrederis)

Sahme 1730, 954 „Warum willst du doch für morgen“ (aut. Laurentius
Kvantas [1735?], Laurenti)

508

Rogall 1744, 227

Lilienthal 1752, 254

MerG 154 „Kam trufoji taip labay“ (nr. 68, vertė Povilas Šrederis)

Kvantas [1735?], „Seele, was ermūdt du dich“ (aut. Jacob Gabriel Wolf)

1001

Rogall 1744, 438

MerG 210 „Krikščionie, taifykifi Szirdi žvaigždumpi“ (nr. 80, vertė Gotfrydas Ostermejeris)

¹⁹⁴ Žr. Fischer II 1967, 328; Fuehrer 1927, 295. Michelinis (2009, 164; 2010, 168) autoriumi laiko Johanną Ludwigą Stöberleiną.

Schmolck 1740, 124	„Auf mein Herze, ſchicke dich“ (aut. Benjamin Schmolck)
<i>MerG</i> 62	„Kurfai tik ir krikſtas ¹⁹⁵ , ne bus pražudytas“ (nr. 28, aut. Gotfrydas Ostermejeris)
<i>MerG</i> 277	„Lauke kam nori ſtoweti“ (nr. 114, vertė Kristijonas Lovynas)
<i>Sahme</i> 1730, 19	„Warum willſt Du drauffen ſtehen“ (aut. Paul Gerhardt)
<i>Kvantas</i> [1735?], 21	
<i>Rogall</i> 1744, 10	
<i>Lilienthal</i> 1752, 9	
<i>MerG</i> 41	„Laupſes Giefmes jau giedokit“ (nr. 18, vertė Povilas Šrederis)
<i>Sahme</i> 1730, 197	„Laffet uns den Herren preifen“ (aut. Johann Rist)
<i>Kvantas</i> [1735?], 134	
<i>Rogall</i> 1744, 127	
<i>Lilienthal</i> 1752, 88	
<i>MerG</i> 304	„Man didžaufoji Linkſmybe“ (nr. 129, vertė Kristijonas Lovynas)
<i>Kvantas</i> [1735?], 922	„Meines Lebens beſte Freude“ (aut. Salomo Liscow [Liscovius])
<i>Rogall</i> 1744, 57	
<i>Lilienthal</i> 1752, 191?	
<i>MerG</i> 203	„Mano Duſia wiſiſkay Diewui“ (nr. 77, vertė Povilas Šrederis)
<i>Kvantas</i> [1735?], 917	„Meine Seele ſenket ſich hin in“ (aut. Johann Joseph Winckler)
<i>Rogall</i> 1744, 486	
<i>MerG</i> 200	„Mans Diewa ¹⁹⁶ wiſſas ant wiſſojo“ (nr. 75, vertė Gotfrydas Ostermejeris)

¹⁹⁵ Korektūros klaida, turi būti *krikſtitas*, žr. Tilžės 1825 metų leidimą.

¹⁹⁶ Korektūros klaida, turi būti *Diewe*, žr. Tilžės 1825 metų leidimą.

<i>Schmolck</i> 1740, 168	„Mein Gott, mein alles über alles“ (aut. Benjamin Schmolck)
<i>MerG</i> 44	„Mans Jezus gyws! kam nufimifu? (nr. 19, vertė Gotfrydas Ostermejeris)
<i>Kvantas</i> [1735?], 137	„Mein Jefus lebt, was foll ich fterben“ (aut. Benjamin Schmolck)
<i>Rogall</i> 1744, 694	
<i>Lilienthal</i> 1752, 91	
<i>MerG</i> 35	„Man’s Jezus mirbt, kam aß gywefu?“ (nr. 15, vertė Gotfrydas Ostermejeris)
<i>Schmolck</i> 1740, 141	„Mein Jefus ftrbt, was foll ich leben“ (aut. Benjamin Schmolck)
<i>MerG</i> 146	„Mans Jezus wiernas amžinas!“ (nr. 65, vertė Kristijonas Lovynas) „Mein Heiland bleibet ewig treu“ ¹⁹⁷
<i>MerG</i> 297	„Marya funki Sunumi“ (nr. 125, aut. Gotfrydas Ostermejeris)
<i>MerG</i> 53	„Mes, Diewe, Daiktus dwafiβkus ne tinkam“ (nr. 24, vertė Gotfrydas Ostermejeris)
<i>Sahme</i> 1730, 308	„Wir Menfchen find zu dem, o Gott“ (aut. David Denicke ¹⁹⁸)
<i>Kvantas</i> [1735?], 1045	
<i>Rogall</i> 1744, 244	
<i>Lilienthal</i> 1752, 143	
<i>MerG</i> 237	„Po Dienos Diena fekafi“ (nr. 97, vertė Gotfrydas Ostermejeris)
<i>Schmolck</i> 1740, 299	„Ein Tag geht nach dem andern hin“ (aut. Benjamin Schmolck)
<i>MerG</i> 136	„Sziūs, Jezau, duk niekus praftoti“ (nr. 69, vertė Povilas Šrederis)
<i>Kvantas</i> [1735?], 743	„Ach, Liebfter, zeug mich von der Erde“
<i>Rogall</i> 1744, 426	

¹⁹⁷ Michelinis (2009, 157) ūią giesmę sieja su Schultzo 1752 metų giesmynu.

¹⁹⁸ Źr. Fischer II 1967, 402; Fuehrer 1927, 288. Michelinis (2009, 165; 2010, 172) giesmės autoriumi nurodo Justą Gesenijų (Gesenius).

<i>MerG</i>	„Tewe miels, aß pas tawe“ (nr. 36, vertė Povilas Šrederis)
<i>Sahme</i> 1730, 371	„Liebſter Vater, ich Dein Kind“ (aut. Christoph Tietze
<i>Kvantas</i> [1735?], 230	[Titius])
<i>Rogall</i> 1744, 321	
<i>MerG</i> 243	„Tikt Sweczias aß ant Swieto“ (nr. 101, vertė Kristijonas Lovynas)
<i>Kvantas</i> [1735?], 691	„Ich bin ein Gaft auf Erden“ (aut. Paul Gerhard)
<i>Rogall</i> 1744, 579	
<i>Lilienthal</i> 1752, 552	
<i>MerG</i> 63	„Tu Duſie iſſibuddinkis“ (nr. 29, vertė Gotfrydas Ostermejeris)
<i>Sahme</i> 1730, 403	„Auf! Auf! mein Geift, ermuntre“ (aut. Johann Friedrich Mayer)
<i>MerG</i> 47	„Užzengia Diewas Gieľmemis“ (nr. 21, vertė Gotfrydas Ostermejeris)
<i>Sahme</i> 1730, 214	„Der Herr fährt auf mit Lobgefäng“ (aut. George Weissel)
<i>Kvantas</i> [1735?], 769	
<i>Rogall</i> 1744, 141	
<i>MerG</i> 302	„Waikai brangi Dowana, Diewo“ (nr. 128, aut. Gotfrydas Ostermejeris)
<i>MerG</i> 36	„Wilkas geray daryta jau“ (nr. 16, vertė Gotfrydas Ostermejeris)
<i>Kvantas</i> [1735?], 948	„Nun iſt es alles wohl gemacht“ (aut. Laurentius Laurenti [Laurenz])
<i>Rogall</i> 1744, 112	
<i>Lilienthal</i> 1752, 75	
<i>MerG</i> 235	„Žibba Wakaras už Rytą“ (nr. 74 ¹⁹⁹ , vertė Gotfrydas Ostermejeris)

¹⁹⁹ Korektūros klaida, turi būti nr. 95.

<i>Schmolck</i> 1740, 215	„Abend heller als der Morgen“ (aut. Benjamin Schmolck)
<i>MerG</i> 236	„3welgk, Jezau! i mane“ (nr. 96, vertė Gotfrydas Ostermejeris)
<i>Schmolck</i> 1740, 321	„Lamm Gottes, fchaue mich“ (aut. Benjamin Schmolck)

6 lentelė. *MerG* ir *MerMGK* giesmių melodijos Hoffheinzo, Niemanno ir rankraštiniuose natų rinkiniuose. Lentelėje nurodomas melodijų rinkinio pavadinimas, giesmės pavadinimas, verstos giesmės vokiška antraštė, autorius, vertėjas, taip pat skyriaus pavadinimas (santrumpa *sk.*), jei *MerG* arba *MerMGK* jis yra. Iš rinkinių pateikiama ir melodijos užrašymo vieta ir pateikėjas. Atkreiptinas dėmesys, kad giesmė „Aß tikt drifu“ („Aš tikt drįsiu“) visuose aptariamuose melodijų rinkiniuose prasideda pagal 5 posmo pradžia – „Pilnos Rankos“.

Melodijų rinkinio pavadinimas	Giesmės antraštė melodijų rinkiniuose	Melodijų užrašymo vieta ir pateikėjas	Surinkimininkų giesmynas, kuriame yra giesmė
Hoffheinz 1887, 398; Hoffheinz 1894, p. 4	„Ak Jezau, kurs Dangu“ („Ach alles, was Himmel und Erde umschlieβet“)	Tilžė (užrašė Mikelis Genys)	<i>MerMGK</i> nr. 9, p. 15
Genys 1880–1939?, 6r	„Ak Jezau, kurs Dangu“ („Ach alles, was Himmel und Erde umschlieβet“)	Tilžė (užrašė Mikelis Genys)	<i>MerMGK</i> nr. 9, p. 15
Hoffheinz 1894, p. 4	„Ak pabušk, pabušk, Duβele“ (originali, sk. <i>Ryto meto</i>)	Piktupėnai (užrašė Aleksandras Kuršaitis)	<i>MerG</i> nr. 91, p. 230
Hoffheinz 1887, 399; Hoffheinz	„Ak kur kelauji tu“ (originali, sk. <i>Apie užsigynimą savęs paties ir</i>	Lauksargiai (užrašė Stahlis)	<i>MerG</i> nr. 79, p. 207

1894, p. 5	<i>svieto</i>)		
Genys 1880– 1939?, 8r	„Ak kur kelauji tu“ (originali, sk. <i>Apie užsigynimą savęs paties ir svieto</i>)	Lauksargiai (užrašė Stahlis)	<i>MerG</i> nr. 79, p. 207
Hoffheinz 1887, 398; Hoffheinz 1894, p. 6	„Ak jus Waikai Karalystes“ („O ihr auserwählten kinder!“ aut. Christoph August Sporleder, vertė Kristijonas Demkis, sk. <i>Apie amžiną gyvatą</i>)	Tilžė (užrašė Mikelis Genys)	<i>MerG</i> nr. 113, p. 275
Genys 1880– 1939?, 7r	„Ak jus Waikai Karalystes“ („O ihr auserwählten kinder!“ aut. Christoph August Sporleder, vertė Kristijonas Demkis, sk. <i>Apie amžiną gyvatą</i>)	Tilžė (užrašė Mikelis Genys)	<i>MerG</i> nr. 113, p. 275
Hoffheinz 1894, p. 27	„Daug Gero Viešpats mums dare“ („Der HErr hat viel an uns gethan“ aut. Ernst Gottlieb Woltersdorf, sk. <i>Apie liaupsę ir dėkavonę</i>)	Tilžė (užrašė Mikelis Genys)	<i>MerG</i> nr. 52, p. 107
Genys 1880– 1939?, 30r	„Daug Gero Vieszpats mums dare“ („Der HErr hat viel an uns gethan“ aut. Ernst Gottlieb Woltersdorf, sk. <i>Apie liaupsę ir dėkavonę</i>)	Tilžė (užrašė Mikelis Genys)	<i>MerG</i> nr. 52, p. 107
Hoffheinz 1894, p. 30	„Diewą liaupfinki, ak Duβia“ (originali)	Tilžė (užrašė Mikelis Genys)	<i>MerMGK</i> nr. 10, p. 16
Genys 1880– 1939?, 33r	„Diewa liaupsinki, ak Duszia“ (originali)	Tilžė (užrašė Mikelis Genys)	<i>MerMGK</i> nr. 10, p. 16
Hoffheinz 1894, p. 44	„Eik, eik bėgk Danguna“ („Fort, fort zum Himmel zu“, aut. Johann Ludwig	Tilžė (užrašė Mikelis Genys)	<i>MerG</i> nr. 145, p. 395

	Conrad Allendorf)		
Genys 1880– 1939?, 47r	„Eik, eik begk Danguna“ („Fort, fort zum Himmel zu“, aut. Johann Ludwig Conrad Allendorf)	Tilžė (užrašė Mikelis Genys)	<i>MerG</i> nr. 145, p. 395
Hoffheinz 1894, p. 46	„Eikβte mieli Waikai“ („Kommt, o liebe Kinder, kommt zum Kreuz heran, aut. Ernst Gottlieb Woltersdorf, vertė Mikelis Jurkšaitis, sk. <i>Apie kentėjimą Jėzaus Kristaus</i>)	Tilžė (užrašė Mikelis Genys)	<i>MerG</i> nr. 12, p. 28
Genys 1880– 1939?, 49r	„Eikszte mieli Waikai“ („Kommt, o liebe Kinder, kommt zum Kreuz heran, aut. Ernst Gottlieb Woltersdorf, vertė Mikelis Jurkšaitis, sk. <i>Apie kentėjimą Jėzaus Kristaus</i>)	Tilžė (užrašė Mikelis Genys)	<i>MerG</i> nr. 12, p. 28
Šojus [XIX a. pab.-XX pr.], p. 6r	„Jėzau Džaugfmas mano“ („Jėfu meine Freude“, aut. Johann Franck)	vieta ir pateikėjas nenurodyti	<i>MerG</i> nr. 123, p. 293
Hoffheinz 1894, p. 58	„Kaip meilus ten Gywenimai“ („Wie lieblich find die wohnung'n dort“, vertė Mikelis Jurkšaitis, sk. <i>Apie amžiną gyvatą</i>)	Tilžė (užrašė Mikelis Genys)	<i>MerG</i> nr. 111, p. 270
Genys 1880– 1939?, 61r	„Kaip meilus ten Gywenimai“ („Wie lieblich find die wohnung'n dort“, vertė Mikelis Jurkšaitis, sk. <i>Apie amžiną gyvatą</i>)	Tilžė (užrašė Mikelis Genys)	<i>MerG</i> nr. 111, p. 270
Hoffheinz 1894, p. 60	„Kas Jezui nor pafidūti“ („Wer will ein Jünger Jezu	Tilžė (užrašė Mikelis Genys)	<i>MerG</i> nr. 81, p. 211

	šeyn“, <i>Apie užsigynimą savęs paties ir svieto</i>)		
Genys 1880– 1939?, 62r	„Kas Jezui nor pafidūti“ („Wer will ein Jünger Jesu šeyn“, <i>Apie užsigynimą savęs paties ir svieto</i>)	Tilžė (užrašė Mikelis Genys	<i>MerG</i> nr. 81, p. 211
Hoffheinz 1894, p. 80	„Nekoks Garfas palinkšmin“ („Welch ein Schall erquickt mein Ohr?“ aut. Ernst Gottlieb Woltersdorf, vertė Mikelis Jurkšaitis, sk. <i>Apie amžiną gyvatą</i>)	Lauksargiai (užrašė Stahlis)	<i>MerG</i> nr. 110, p. 267
Genys 1880– 1939?, 80r	„Nekoks Garsas palinksmin“ („Welch ein Schall erquickt mein Ohr?“ aut. Ernst Gottlieb Woltersdorf, vertė Mikelis Jurkšaitis, sk. <i>Apie amžiną gyvatą</i>)	Lauksargiai (užrašė Stahlis)	<i>MerG</i> nr. 110, p. 267
Hoffheinz 1887, 404	[„Aß tikt dryfu“] („Ich will’s wagen“)	Tilžė (užrašė Hoffheinzas)	<i>MerMGK</i> nr. 8, p. 13
Hoffheinz 1894, p. 86	„Aß tikt dryfu“ („Ich will’s wagen“)	Įsė (užrašė Hoffheinzas)	<i>MerMGK</i> nr. 8, p. 13
Hoffheinz 1894, p. 87	„Aß tikt dryfu“ („Ich will’s wagen“)	Įsė (užrašė Hoffheinzas)	<i>MerMGK</i> nr. 8, p. 13
Hoffheinz 1894, p. 88	„Aß tikt dryfu“ („Ich will’s wagen“)	Skaisgiriai (užrašė Hoffheinzas)	<i>MerMGK</i> nr. 8, p. 13
Genys 1880– 1939?, 86r	„Asz tikt drysu“ („Ich will’s wagen“)	Tilžė (užrašė Hoffheinzas)	<i>MerMGK</i> nr. 8, p. 13
Genys 1880– 1939?, 87r	„Asz tikt drysu“ („Ich will’s wagen“)	Įsė (užrašė Hoffheinzas)	<i>MerMGK</i> nr. 8, p. 13
Genys 1880– 1939?, 88r	„Asz tikt drysu“ („Ich will’s wagen“)	Skaisgiriai (užrašė	<i>MerMGK</i> nr. 8, p. 13

		Hoffheinzas)	
Niemann, 1902, p. 19	[„Aß tikt dryfu“] („Ich will's wagen“)	Saugai (užrašė Niemannas)	<i>MerMGK</i> nr. 8, p. 13
Hoffheinz 1894, p. 90	„Pon' Jēzau miels, atwerk man tawo Ronas“ („Nun öffne mir, mein Iefu! deine wunden“, aut. Karl Heinrich von Bogatzki)	Lauksargiai (užrašė Stahlis)	<i>MerG</i> nr. 117, p. 283
Genys 1880– 1939?, 90r	„Pon Jezau miels, atwerk man tawo Ronas“ („Nun öffne mir, mein Iefu! deine wunden“, aut. Karl Heinrich von Bogatzki)	Lauksargiai (užrašė Stahlis)	<i>MerG</i> nr. 117, p. 283
Hoffheinz 1894, p. 97	„Stebuklings man Jaunikēl“ (originali)	Tilžė (užrašė Mikelis Genys)	<i>MerMGK</i> nr. 7, p. 12
Hoffheinz 1894, p. 98	„Stebuklings man Jaunikēl“ (originali)	Lauksargiai (užrašė Stahlis)	<i>MerMGK</i> nr. 7, p. 12
Genys 1880– 1939?, 97r	„Stebuklings man Jaunikēl“ (originali)	Tilžė (užrašė Mikelis Genys)	<i>MerMGK</i> nr. 7, p. 12
Genys 1880– 1939?, 98r	„Stebuklings man Jaunikēl“ (originali)	Lauksargiai (užrašė Stahlis)	<i>MerMGK</i> nr. 7, p. 12

11. Šaltiniai

[Arndtas, Johannas,] Jono Arnto buwufio wyraufo Wyfkupo Lyneburke Roiaus Darżelis pilnas Krikczeniβkû Wieżlibyſtczû kaip tokios per Dwafês pilnas Maldas i Duβas yra fodinnamos [...], Karalauczuję Mete 1807. Iβfpauſtas Karaliβkoj Knyg Drukkawonej Artungo; LNB RKRS: A1/807.

[Arndt, Johann,] 1721: Johann Arndts, Des Gottfeligen und Hoherleuchteten Lehrers / Paradies Gårtlein/Welches mit Chriftlichen Tugend=Gebeten erfüllet und mit drey Regiſtern verſehen [...]. Bernburg, gedruckt bey Joh. Chriftoph Gerhardt, 1721; LNB RKRS: R.XVIII:B.6733 (1-2).

BeG – [Jonas Berentas], [Isz naujo perwei[z]detos ir pagerintos Giesmû Knygos. Karalauczuję 1748]. Be spausdinto antraſtinio lapo, pavadinimas įrašytas ranka; VUB RSS: L_R 810/1.

Genys 1880–1939 (?) – [Mikelys Genys,] „Ak Diewe maloningas“ (rankraſtinis natų rinkinys): LNB RKRS: F 105–39.

Gregor 1787 – [Christian Gregor,] [Gefangbuch, zum Gebrauch der evangelifchen Brüdergemeinen. Barby. Gedruckt durch Lorenz Friedrich Spellenberg, 1787. Egzempliorius saugomas Miunchene, Bavarijos valstybinėje bibliotekoje (Bayerische Staatsbibliothek): Liturg. 1362 g, el. versija: <http://www.mdz-nbn-resolving.de/urn/resolver.pl?urn=urn:nbn:de:bvb:12-bsb10592104-2> (žiūrėta 2014–10 –28).

HOFFHEINZ, KARL THEODOR WALDEMAR, 1887: „Proben litauischer Chormelodien“, *Mitteilungen der litauischen litterarischen Gesellschaft*, Bd. 2, H. 12, 1887, [393]–406.

[HOFFHEINZ, KARL THEODOR WALDEMAR,] 1894: *Giefmiu Balfai. Litauifche Kirchen-Gefänge gefammelt durch W. Hoffheinz, Superintendent a. D. in Tilfit*. [...]. Heidelberg: Carl Winters Universitäts-Buchhandlung.

JE3US, tikkrāffis Griekininkū = Prietelus, wiłfiems Griekininkams ī maćnų Paraginnimą tikkray priłfiwerłtifi ir ī Ji tikkėti, po Akkiu molawotas. Karalāuczje 1755. Drukawotas Rałtais Jono Endriko Artungo; LNB Nacionalinis publikuotų dokumentų archyvo fondas: Mf 61.

KeG – [Karolis Gotardas Keberis,] Ił naujo pėrweįzdėtos ir pagėrintos Giefmjū=Knygos, kurrofa brangiāufos lėnos ir naujos Giefmes ūraıbytus Diewui ant Garbės ir Prufū Karalyłtėje ěfantiems Lietuwninkams ant Duıł Iłgānimo podraug ū Maldū= Knygomis, kurrofa ne tiktay lėnos, bet ir naujos Maldos randamus yra. Karalāuczje, Iłpāufos karaliıkojeKnyg= Drukkawonėje Artungo [1832]; VUB RSS: L_R 741.

Kvantas [1735?] – [Johann Jacob Quandt, Neue Sammlung Alter und neuer Lieder] Allen Evangelifch= Lutherifchen Gemeinen im Kōnigreich Preuffen widmet diefe von dem Kōniglich Preuffifchen Ober=Hof=Prediger, General – Superintendenten, Kirchen =und Confifitorial–Rath, und der Academie, i. 3. RECTORE. Herrn D. Johann Jacob Quandt ausgefertigte Lieder= Sammlung [...]. Michaelio vienuolyno biblioteka Hildesheime (Michaeliskloster bibliothek): Kōnigsberg 1735.

Lilienthal 1752: Vernūnftiger Gottesdienft des Singens, Vermittelft Darftellung 700 mit Fleiß gefammleter alter und neuer geiftreicher Lieder, wie auch nōthiger Erklārung der darinnen vorkommenden fremden Wōrter, ūchwer = ūcheinenden Stellen und dunkeln Redensartens [...] von M. Michael Lilienthal [...] Neuefte, mit einen befondern Anhang vermehrte Ausgabe. Mit. Kōnigl. Preuıifchen allergnādigften PRIVILEGIO. Kō[nigsberg 1752]. Bavarijos valstybinė biblioteka Miunchene: Liturg. 716 qh; el. versija: <http://gateway-bayern.de/BV001612833> (žiūrėta 2014–10–26).

MerMGK – [Kristijonas Endrikis Mertikaitis] Mazos Giesmju Knygeles, iı wienu ir kittu Wokiıku Knygu Lietuwiıkai perguldytos ir antra karta Iıpāufos. Tilıei'. 1819. Rałtais iıpāufta pri Endriko Połt. Druckoraus ir Knygeninko. LNB RKRS: A3/819.

MerG – [Kristijonas Endrikis Mertikaitis] Wiſſokies Naujes Giefmes arba Ewangeliſki Pſalmi, kuros ikbolei kaip po wiena kaip ir po kelles, i mažas Knygeles Suraſytas Buwa, Dabbar alle wienas Knygas ſurinktas ir pagal norejima kelliu Nūbaſnu Duſiu i Druka Padūtas. Antrū kartū Iſpauftas. Tilžė, 1817. Raſtáis iſpauftas prie Endrikis Poſt Karaliſkas Druckorus ir Knygininkas. LNB RKRS: A4/817.

[Kristijonas Endrikis Mertikaitis,] 1825: Wiſſokios Naujos Giefmes arba Ewangeliſki Pſalmi, kurros ikbolei taipo po wiena kaip ir po kelles, i mažas Knygeles ſuraſytas buwo. Dabbar alle I wienas Knygas ſurinktas ir ant welijimo kelliu nūbaſnu Duſiu i Druka padūtas. Trecza karta Raſtais iſpauftas Tilžeje, prie Endrikio Poſt. Tilſe, 1825. Gedruckt und verlegt von Heinrich Post. LNB Nacionalinis publikuotų dokumentų archyvo fondas: LC 591313/1825.

[Kristijonas Endrikis Mertikaitis,] 1920: Wiſokios naujos Giefmes arba Ewangeliſki Pſalmi kurios pirm to taipo po wiena kaip ir po keles, i mažas Knygeles ſuraſytos buwo ale dabar i wienas Knygas ſurinktos ir ant Welijimo keliū nūbaſnu Duſiū i Druka padūtos. Penkta Karta drukawotos. Szilokarcziamoj, 1920. Gedruckt bei Otto Sekunna & Sohn, Heydekrug.

MerG 1856 – [Kristijonas Endrikis Mertikaitis], [*Wisokios naujos Giesmes arba ewangeliczki Psalmi*, Tilžėje, 1856]; VUB RSS: L_R 1874. Be spausdinto antraſtinio lapo, pavadinimas įrašytas ranka.

MiG – [Kristijonas Gotlybas Milkus,] 1806: Sėnos ir naujos krikſczoniſkos Giefmės, ypaczey Senniemiems ant Gėro ſu dideleis Raſtais iſpauftos draug ſu naujom’s Maldū Knygėlemis. Karalāuczujė, Knygdrukawonej’ Lebrekto Eringo. Mette 1806; VUB RSS: L_R 777–778.

MitauischesG [1769-1771] – [Johann Friedrich Kasimir Rosenberger, Christian Huhn], Mitauifches Gefangbuch, Mit Hochfürftl. gnädigſtem Privilegio. Mitau, gedruckt und verlegt bey Johann Friedrich Steffenhagen, Hochfürftl. Curländifchen Hofbuchdrucker, [1769–1771], Miunchenas,

Bavarijos valstybinė biblioteka: Liturg. 1365, el. versija: <http://gateway-bayern.de/BV004310485> (žiūrėta 2014-04-01).

[Johann Friedrich Kasimir Rosenberger, Christian Huhn], 1778: Mitauisches Gefangbuch. Mit Hochfürftl. gnädigstem Privilegio. Mitau 1778, gedruckt und zu haben bey Johann Friedrich Steffenhagen, Hochfürftl. Curländifchen Hofbuchdrucker. Šv. Marijos biblioteka Halėje: Gb 767.

NIEMANN, ALBERT, 1902: *24 littauische Choräle*, nach einer handschriftlichen Sammlung von Niemann / ausgewählt und bearbeitet von C. Graf Bülow von Dennewitz. Königsberg.

[Ostermeyer, Gottfried,], AGENDA tattai efi Suráðimas Pagraudinnimû ir Maldû, Lietuwôs Bažnyčiaŝa ŝkaitomû nuğ Kunnigû ŝwentus ŝawo Urėdo Darbus pilnawojančiujû. Karaláučiuje, Méte 1775. Iŝpáuŝta ir pardûdama pas Gottlieb Leberecht Artungą karaliŝką Knyg=Drukoru; LNB RKRS: GB 46.

[Ostermeyer, Gottfried, 1786] Bedenken úber einen Entwurf zu einem Neuen Littauifchen Gefangbusch, neŝt vorangeŝtem Bericht von der Veranlaŝung dazu. Uns Licht geŝteller von Gottfried Oŝtermeyer, der Trempenŝchen Gemeine Paŝt. Seniore und der Kônigl. deutŝchen Geŝellŝchaft zu Kônigsberg Ehrenmitgliede. [...]. Kônigsberg, gedruckt bey G. L. Hartung, Kænigl. Oŝtpreuŝ. Hof und Akadem. Buchdrucker.

[Ostermeyer, Gottfried,] Gottfried Ostermeyers Apologie des neuen Littauifchen Gefangbuchs wider die Mielckifchen Beŝchuldigungen. Wiertes und leŝtes Stúck. [...]. Kônigsberg, gedruckt mit Drieffiŝchen Schriften.

OG –[Ostermeyer, Gottfried,] Neue Littauifche Grammatik ans Licht geŝtellt von Gottfried Ostermeyer, der Trempenŝchen Gemeine Paŝtore Seniore und der Kôniglich=Deutŝchen Geŝellŝchaft zu Kônigsberg Ehren Mitglied. Kônigsberg. 1791. gedruckt bey H. L. Hartung, Kônigl. Preuŝ. Hofbuchdrucker und Buchhândler. LNB RKRS: C vok. 1/791.

[Jonas Rimkus] Prakalb{a}s perkřzmai ľŭ Ifzgŭldijmo Grŭntŭ wisľŭ czefŭ Wartojamas Kaip Rankŭ Knygas [...] Krettingos Szŭlmif{tra} Jone Rimkaŭs mette 1819. LMAVB: Mf 1060.

Rogall 1744: [Georg Friederich Rogall,] Kern Alter und neuer Lieder, Jn denen Kŏnigl. Preuŭifchen und Chur= Brandenb. Landen gebrăuchlich find, Mit Einem erwecklichen Spruche ŭber einem jeden Liede, Und einem erbaulichen Gebet =Buche [...] Georg Friedrich Rogall, der H. Schrift D. und P. O. Mit Kŏnigl. Preuŭ. allergnădigŭtem. PRIVILEGIO in keinerley Format nachzudrucken noch einzufŭhren. Kŏnigsberg, druckts und verlegts Johann Heinrich Hartung. 1744; Augusto Hermanno Franckės ŭstaigŭ archyvas Halėje: 73 F 17.

Rogall 1750: [Georg Friederich Rogall,] Kern Alter und Neuer Lieder, So Jn denen Kŏnigl. Preuŭifch. und Chur= Brand. Landen gebrăuchlich find, Mit einem erwecklichen Spruche ŭber einem jeden Liede, Und einem erbaulichen Gebet =Buche [...] von Georg Friedr. Rogall, der H. Schrift D. und P. O. Mit Kŏnigl. Preuŭ. allergnădigŭtem. PRIVILEGIO in keinerley Format nachzudrucken noch einzufŭhren. Kŏnigsberg, 1750. druckts und verlegts Joh. Heinrich Hartung. Bavarijos valstybinė biblioteka Miunchene, el. versija: <http://www.mdz-nbn-resolving.de/urn/resolver.pl?urn=urn:nbn:de:bvb:12-bsb10592248-0> (ŭiŭrėta 2010–10–27).

Sahme 1730 – [Arnold Heinrich Sahme,] Der Singende Chriŭt, Wie er ŭich Jn mehr denn Eilffhundert Heiligen Liedern GOTT zu Ehren, und ŭeinem Nechŭten zu besonderer Erbauung im Chriŭtenthum, auch Aufmunterung zum Lobe GOTTes, lieblich hŏren laŭŭet, Nebŭt einer kurzen, doch grŭndlichen Erklăhrung der in den Liedern vorkommenden unbekandten frembden Wŏrter und ŭchweren Redens =Arten, Auch Einem kurzen Lebens=Lauf der berŭhmteŭten Lieder = Dichter, Herausgegeben Unter Cenŭr und Approbation einer Hoch =Ehwŭrdigen Theologifchen Facultăt zu Kŏnigsberg in Preuffen. Kŏnigsberg, Anno 1730. Gedruckt und verlegt durch Joh. Friedr. Reuŭner. Ŗv. Marijos biblioteka Halėje (Marienbibliothek): Gb 813.

[Šimelpenigis Adomas Frydrichas,] Iš naujo pėrweizdėtos ir pagėrintos Gieľmjũ=Knygos, kurrũfe brangiũfos ľenos ir naujos Gieľmes ľuraľbytos, Diewui ant Garbės ir Prufũ Karalyťtėje eľantiems Lietuwninkams ant Duľũ Iľgũnimo podraug ľu Maldũ= Knygomis, kurrũfe ne tiktay ľenos, bet ir naujos Maldos randamos yra. Dewintũ Kartũ iľľpũuftos. Karalũczuje, Raľtais iľľpũuftas pas Jonũ Endr. Artungũ. Mėte 1757; LMAVB: Mf 391.

ŠiG – [Adomas Frydrichas Šimelpenigis], Iš naujo pėrweizdėtos ir pagėrintos Gieľmũ=Knygos, kurrũfe brangiũfos ľenos ir naujos Gieľmes ľuraľbytos Diewui ant Garbės ir Prufu Karalyťtėje eľantiems Lietuwninkams ant Duľũ Iľgũnimo podraug ľu Maldũ= Knygomis, kurrũfe ne tiktay ľenos, bet ir naujos Maldos randomos yra. Aľmũ Kartũ iľľpũuftos. Karalũczuje, Mėte 1791; LMAVB: LK–18/43.

Schmolck 1740 – [Benjamin Schmolck,] Herrn Benjamin Schmolckens, Paľt. Prim. und Inľpect. der Evangel. Kirchen u. Schulen vor Schweidniľ Sũmtliche Trost = und Geistreiche Schrifften [...] TUBJNGEN, Druckts und verlegts Joh. Heinr. Phil. Schramm. Anno 1740; Augusto Hermanno Franckės įstaigũ archyvas Halėje: ABb 250: 10518–10523.

Schultz 1739 – [Frantz Albert Schultz,] Kern Alter und Neuer geifťreicher Lieder, Als der 3weyte Theil zu dem vom ľeligen D. Rogall edirten Gefang=Buch herausgegeben zur Erweckung, Unterhaltung und Befũrderng Chriťtlicher Privat= Andacht, Mit einer Vorrede: von dem Nutzen der geifťlichen Lieder in der Kirche Chriťti, von Franľ Albert Schultz, der H. Schrift D. und Prof. O. Mit Kũnigl. Preuľ. allergnũdigľtem Privilegio. Kũnigsberg, 1739. druckts und verlegts Ioh. Heinrich Hartung; Šv. Marijos baľnyčios biblioteka Halėje (Marienbibliothek): Gb 762.

Schultz 1752 – [Frantz Albert Schultz,] Kern Alter und Neuer geifťreicher Lieder, Als der 3weyte Theil zu dem vom ľeligen D. Rogall edirten Gefang=Buch herausgegeben zur Erweckung, Unterhaltung und Befũrderng Chriťtlicher Privat= Andacht, Mit einer Vorrede: von dem Nutzen der geifťlichen Lieder in der Kirche Chriťti, von Frantz Albert Schultz, der H.

Schrift D. und Prof. O. Mit Königl. Preuß. allergnädigstem Privilegio. Königsberg, 1752. druckts und verlegts Joh. Heinrich Hartung; Michaelio vienuolyno biblioteka Hildesheime.

[W]isfogalifis, mielafzirdingafis Diewe, [XIX a.] *Mažosios Lietuvos istorinių aktų fondas*; LNB RKRS: F103–814 (rankraštis).

[Woltersdorf, Ernst Gottlieb,] Einige Neue Lieder Oder Evangelische Psalmen, Welche theils noch ungedruckt gewesen, mehrentheils aber eináeln und nacheinander zu Bunzlau in Schlefien herausgegeben, und nun auf Begehren zufammen gedrucket find. 3weyte Sammlung, Welche die kúrzeren Lieder in sich faffet. JAEUER, verlegts Heinrich Christoph Müller. 1752; Augusto Hermanno Franckès įstaigų archyvas Halėje: 177 L:9.

Woltersdorf 1768 – [Woltersdorf, Ernst Gottlieb,] Ernŕt Gottlieb Woltersdorfs, weiland Ewangelifchen Predigers in Bunzlau und des dafigen Waifenhaufes Directors, ŕämtliche Neue Lieder oder Evangelische Psalmen, welche bisher ŕowohl einzeln als auch in kleinern Sammlungen herausgekommen, zum Theil aber noch ungedruckt geblieben, und nun auf Begehren in eine vollŕtändige Sammlung gebracht find. 3weite Auflage. Berlin, im Verlag der Realŕchul = Buchhandlung. 1768. Halės-Vitenbergo Martyno Liuterio universiteto biblioteka: Ld 1768.

12. Literatūra

ALEKNAVIČIENĖ, ONA, 2012: „Gotfrydo Ostermejerio prierášai Jokūbo Brodovskio rankraščiuose: *Litauische Sprichwörter und Rätsel* ir *Lexicon Germanico-Lithvanicum et Litvanico -Germanicum*“, *ALL* 67, 23–51.

AMBRASAITĖ, ŪLA, 2007: „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės studijų seminarai Vilniaus universitete“, *Literatūra*, 49 (1), 85–86.

[ARNOLDT, DANIEL, HEINRICH,] 1769: Kurzgefaßte Kirchengeschichte des Königreichs Preußen, Königsberg, bey Johann Jacob Kanter. 1769.

- БАЛТРАМАЙТИСЬ, С[ИЛВЕСТРАС], 1904: Спiсокъ литовскихъ и древне-прусскихъ книгъ, изданныхъ съ 1553 по 1903 годъ [...]. С.-Петербургъ, Типографiя В. Безовразова и Комп. 1904.
- ALBRECHT-BIRKNER, VERONIKA, 2005: „August Hermann Francke und der halische Pietismus“, *Hoffnung besserer Zeiten. Philipp Jakob Spener (1635–1705) und die Geschichte des Pietismus*, Verlag der Franckeschen Stiftungen zu Halle, 2005, 51 –75.
- BENSE, GERTRUD, 2010: „Das Freylinghausensche und das Rogallsche Gesangbuch (Königsberg 1731, 1744)“, *Berichte und Forschungen. Jahrbuch des Bundesinstituts für Kultur und Geschichte der Deutschen im Östlichen Europa*, Bd. 18, 27–36.
- BENSE, GERTRUD, 2001: „*Giedojam taw – Wir singen dir*“: Zur Textgeschichte der preußisch-litauischen Gesangbücher im 18 Jahrhundert, Frankfurt am Main: Lang.
- BIRŽIŠKA, VACLOVAS, 1926: *Lietuvių bibliografija 2*, 1800–1864. Kaunas:Valstybės spaustuvė.
- BIRŽIŠKA, VACLOVAS, 1953: *Senųjų lietuviškų knygų istorija 1*, Chicago: Naujienos.
- BIRŽIŠKA, VACLOVAS, 1957: *Senųjų lietuviškų knygų istorija 2*, Chicago: Naujienos.
- BržA II: Vaclovas Biržiška, *Aleksandrynas. Senųjų lietuvių rašytojų rašiusių prieš 1865 m. biografijos, bibliografijos, biobibliografijos 2. XVIII –XX amžiai*, Čikaga: JAV kultūros fondas, 1963; Vilnius: Sietynas, 1990.
- B[RUOŽIS], A[NSAS], Klaipėdiškis, 1913: *Prūsų Lietuvių Raštija. Trumpa Prūsų lietuvių knygų ir kalendorių apžvalga*, Tilžė: Birutės leidinys.
- BRUOŽIS, ANSAS, 1935: *Mažosios Lietuvos mokyklos ir lietuvių kova dėl gimtosios kalbos*, Kaunas: V. Atkočiūno spaustuvė.
- CITAVIČIŪTĖ, LIUCIJA, 2004: *Karaliaučiaus universiteto Lietuvių kalbos seminaras*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Deutsche Biographische Enzyklopädie 9*, hrsg. von Walther Killy und Rudolf Vierhaus, München: K. G. Saur, 1998.

FUEHRER, RUTH 1927: *Die Gesangbücher der Stadt Königsberg*, Königsberg: Beyer in Komm.

GAIGALATIS, W[ILIUS], 1904: *Ewangeliški Surinkimai Lietuvoje*, Priekulėje.

GAIGALAT, W[ILIUS], 1904a: *Die evangelische Gemeinschaftsbewegung unter den preußischen Litauen*, Königsberg: Kommissionsverlag Ferd. Beyers Buchhandlung.

GAIGALAITIS W[ILIUS], [1904]: *Lietuvos Nufidawimai ir mufû Raßliawa*, Tilžė: Lituania.

Geiftlicher Liederſchatz Sammlung der vorzüglichen geiftlichen Lieder für Kirche, Schule und Haus und alle Lebensverhältniſſe. Berlin, bei Samuel Elsner. Gedruckt bei Trowitzſch und Sohn.1832.

GOCENTAS, JONAS, JURGIS, 1971: *Lietuvos evangeliſkieji surinkimininkai*. LNB RKRS: F 140–15 (maſinraſtis).

GUDAITIS, KRISTUPAS, 1957: *Lietuviai evangelikai*, Hamilton: Rūta.

HINRICHS, CARL, 1971: *Preußentum und Pietismus*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

HUBATSCH, WALTER,1968: *Geschichte der Evangelischen Kirche Ostpreussens*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

JASIŃSKI, GRZEGORZ, 1999: „Pomiędzy sektą a Kościołem. Gromadkarze litewscy i mazurscy w XIX wieku (do 1885 roku)“, *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 1 (223), 1999, 17–42..

JUŠKA, ALBERTAS, 1997: *Mažosios Lietuvos bažnyčia XVI –XX amžiuje*, Klaipėdos universiteto leidykla

JUŠKA, ALBERTAS, 2003: *Mažosios Lietuvos mokykla*, Klaipėdos universiteto leidykla.

JUNG, MARTIN H., 2005: *Pietismus*, Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag GmbH.

KARSCHIES, ERICH, 1936: „Zweihundertjährige Schulen des Memelgebiets“, *Memeler Dampfboots. Der Grenzgarten* 30. Sept. Nr. 8, [1].

KAUNAS, DOMAS, 1996: *Mažosios Lietuvos knyga: lietuviškos knygos raida 1547–1940*, Vilnius: Baltos lankos.

- KURCHAT, ALEXANDER, 1887: „Proben litauischer briefe“, *Mitteilungen der Litauischen Litterarischen Gesellschaft*, Bd. 2 (H. 7–12), 325–334.
- KURŠAITIS, FRYDRICHAS, 2013: *Lietuvių kalbos garsų ir kirčio mokslas 1849*, Vilniaus universiteto leidykla.
- KURŠAITIS, FRYDRICHAS, 2013: *Lietuvių kalbos gramatika 1876*, Vilniaus universiteto leidykla.
- KOCH, EDUARD EMIL, ²1973: *Geschichte des Kirchenlieds und Kirchengesangs der christlichen, insbesondere der deutschen evangelischen Kirche* 4 (1, 4). *Die Dichter und Sänger*, Nachdr. d. 3 Aufl., Stuttgart, 1868; Hildesheim [u. a.]: Olms.
- KŠANIENĖ, DAIVA, 2003: *Muzika Mažojoje Lietuvoje: lietuvių ir vokiečių kultūrų sąveika (XVI a. – XX a. 4 dešimtmetis)*, Klaipėda.
- LB I: *Lietuvos TSR bibliografija. Serija A. Knygos lietuvių kalba 1. 1547–1861*, Vilnius: Mintis, 1969.
- LB I (papildymai): *Lietuvos bibliografija, Serija A. Knygos lietuvių kalba 1, 1547–1861. papildymai*, Vilnius: Mintis, 1990.
- Lietuvių pavardžių žodynas*. T. 1., ats. redaktorius A[leksandras] Vanagas, Vilnius: Mokslas, 1985.
- Lietuvių pavardžių žodynas*. T. 2., ats. redaktorius A[leksandras] Vanagas, Vilnius: Mokslas, 1989.
- LOKYS, KRISTUPAS, 1903: *Gera Roda wierno Prieteliaus ir Brolio Kristuje*, Bitėnai: Spauda M. Jankaus.
- Mažosios Lietuvos enciklopedija II*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003.
- Mažosios Lietuvos enciklopedija III*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2006.
- Mažosios Lietuvos enciklopedija IV*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2009.
- MICHELINI, GUIDO, 2009: *Mažosios Lietuvos giesmynų istorija: nuo Martyno Mažvydo iki XIX a. pabaigos*, Klaipėdos universiteto leidykla.
- MICHELINI, GUIDO, 2010: *Pietistų „Psalmių knygos“ istorinis kontekstas*, Klaipėdos universiteto leidykla.

MOELER, FRIEDWALD, 1968: *Altpreußische evangelische Pfarrerbuch von der Reformation bis zur Vertreibung im Jahre 1945*. Bd. 1, Hamburg : Im Selbstverlag des Vereins.

KAZLAUSKAS, JONAS, 1968: *Lietuvių kalbos istorinė gramatika*, Vilnius: Mintis.

KOCH ²1973: Eduard Emil Koch, *Geschichte des Kirchenlieds und Kirchengesangs der christlichen, insbesondere der deutschen evangelischen Kirche* 4 (1, 4). *Die Dichter und Sänger*, Nachdr. d. 3 Aufl., Stuttgart, 1868; Hildesheim [u. a.]: Olms.

LKTCh 2004: *Lietuvių kalbos tarmių chrestomatija*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

NIETZKI, ALBERT, 1905: „Quandt gibt fein Gefangbuch heraus 1735“, *D. Johann Jakob Quandt, [...] Ein Bild seines Lebens und seiner Zeit insbesondere der Herrschaft des Pietismus in Preußen. Von Albert Niezki [...]*. Königsberg: Kommissionsverlag Ferd. Beyers Buchhandlung [...], 116–124.

OSTERMEJERIS, GOTFRIDAS, 1985: „Nauja lietuvių kalbos gramatika: Apie prozodiją“, *Lietuvių poetikos pradmenys*, Vilnius: Vaga.

OSTERMEJERIS, GOTFRYDAS, 1996: *Rinkiniai raštai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

PĖTERAITIS, ANUSIS, [1948]: *Surinkimai Prūsų Lietuvoj*, Lietuvių evangelikų liuteronų vyr. bažnyčios taryba.

Pirmoji lietuvių kalbos gramatika: 1653, Vilnius: Valstybinė poetinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1957.

POCIŪTĖ-ABUKEVIČIENĖ, DAINORA, VAICEKAUSKAS, MIKAS, 1998: „Įvadas“, *Giesmės dangaus miestui*, parengė Dainora Pociūtė-Abukevičienė, Mikas Vaicekauskas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, iii–xv.

POCIŪTĖ, DAINORA, 2008: „Übersetzungen von „Freylinghausen“-Liedern in inoffiziellen preußisch litauischen Gesangbüchern des 19. Jahrhunderts“, *Singt dem Herrn nah und fern - 300 Jahre Freylinghausensches Gesangbuch*, *Hallesche Forschungen* 20, hrsg. von Wolfgang Miersemann und

Gudrun Busch, Halle: Verlag der Franckeschen Stiftungen, Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 2008, 453–471).

PUTRIUS, JONAS, 1992: „Iš Nidos mokyklos istorijos 1743–1939 m.“, *Mažoji Lietuva*, nr. 31, 12.

RIEDESEL, ERICH, 1937: *Pietismus und Ortodoxie in Ostpreußen*, Königsberg und Berlin, Ost-Europa-Verlag.

ROSINAS, ALBERTAS, 2009: *Baltų kalbų įvardžių semantinė ir morfologinė struktūra. Sinchronija ir diachronija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

SEMBRZYCKI, J., 1889: „C. G. Mielcke's verschellenes littauisches Gesangbuch“. *Altpreussische Monatsschrift*. Bd. 26, Königsberg: Verlag von Ferd. Beyer's Buchhandlung, 369.

SKRUPSKELIS, IGNAS, 1932: „Kultūrinis Prūsų lietuvių gyvenimas 18 amžiuje“, *Athenaeum*, 3, 29–41.

SKRUPSKELIS, IGNAS, 1967: *Lietuviai XVIII amžiaus vokiečių literatūroje*, Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademijos leidinys.

SPROGIS, JONIS, 1938: „Pietimas ir dwališki Surinkimai“, *Jagomafto Lietuviškos Kalendros Metui 1939* [...], Tilžė: Lituania, 45–48.

STRUNGYTĖ, INGA, 2006: „Surinkimininkų raiška Kristijono Endrikio Mertikaičio giesmyne *Wiffokies Naujes Giefmes arba Ewangeliški Pfalmai* (1817)“, *ALt* 8, 187–210.

STRUNGYTĖ, INGA, 2007: XIX a. Rytų Prūsijos giesmyno *Wiffokies Naujes Giefmes arba Ewangeliški Pfalmai* ryšys su pietisto E. G. Woltersdorfo giesmių rinkiniais“, *Artura Ozola dienas konference* [pranešimų tezės], Rīga, kovo 16–17 d., 30–31.

STRUNGYTĖ-LIUGIENĖ, INGA, 2009: „Kristijono Endrikio Mertikaičio giesmynų *Wiffokies Naujes Giefmes arba Ewangeliški Pfalmai* (1817) ir *Mažos Giesmju Knygeles* (1819) sąsajos su Frantzo Alberto Schultzo giesmynu *Kern Alter und Neuer geistreicher Lieder, Als der Zweyte Theil*“, *ALt* 11, 189–204.

STRUNGYTĖ-LIUGIENĖ, INGA, 2012: „Jaunųjų Halės pietistų giesmės Kristijono Endrikio Mertikaičio giesmynuose *Wiffokies Naujes Giefmes arba*

Ewangeliški Pfalmai (1817) ir *Mazos Giesmju Knygeles* (1819)“, *Res humanitariae*, 11, 2012, 83–101.

ŠLAITAITĖ, RITA, 1994: „Gotfrido ir Zigfrido Ostermejerių biografijos“, *Devynioliktan amžiuo įžengus*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 149–171.

SCHWEDE, R[UDOLPH] 1891: „Zur Gefchichte der Litauifchen Gefangbücher“, *Mitteilungen der Litauischen litterarischen Gesellschaft*, 16, Heidelberg: Carl Winters Univerfitätsbuchhandlung. (In Commiffion), 396–406.

SCHMIDT, WOLFGANG P., 1963: *Studien zum baltischen und indogermanischen Verbum*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz.

TETZNER, FRANTZ, 1902: *Die Slawen in Deutschland*, Brunschweig: Friedrich Vieweg und Sohn.

„Ueber die fogenannten Heiligen unter den Litthauern“, *Preußifche Provinzial= Blätter*. Herausgegeben zum Beften der Anftaltzur Rettung verwarlofeter Kinder zu Königsberg. Neunter Band Mai=Heft. Königsberg, 1833. Gedruckt in Hartung's Hofbuchdruckerei. [...] 583–586. LNB RKRS: P 265.

VYDŪNAS, 1927: *Prūsų Lietuvių giesmės ir jų giedojimas*, Klaipėda: Rytas, 19–22.

WALLMANN, JOHANNES, 2005: *Der Pietismus*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

WEBER, MAX, 1997: *Protestantiškoji etika ir kapitalizmo dvasia*, Vilnius: Pradai.

ZINKEVIČIUS, ZIGMAS, 1966: *Lietuvių dialektologija*. lyginamoji tarmių fonetika ir morfologija : (su 75 žemėlapiais), Vilnius: Mintis.

ZINKEVIČIUS, ZIGMAS, 1990: *Lietuvių kalba XVIII–XIX a.*, Vilnius: Mokslas.

ŽARSKIENĖ, RŪTA, NAKIENĖ, AUSTĖ, *Lietuvių tautosakos rankraštynas: kaupimas, sisteminimas ir skaitmeninimas*, *Res humanitariae* 7, 2010, 183–197.

ŽOSTAUTAITĖ, PETRONĖLĖ, 1996: „Evangeliški surinkimai Prūsų Lietuvoje“, *Liaudies kultūra* 4, 29–34.